

**maurits
mok**

Het feest van hercules

Korte verhalen

Het feest van hercules

De verhalen van Maurits Mok hebben alle een sterke vermen-
ging van fantasie en realiteit, vaak hebben ze te maken met na-
tuurkrachten of met de sfeer van geheimzinnige landhuizen.
Men voelt soms enige verwantschap met het werk van Jacques
Hamelink.

'Zijn fantasie werkte zo hevig dat hij er niet aan dacht er zijn
gebruikelijke waarschuwing tegenover te stellen. Er was iets
met hem aan de hand, of er was iets met de wereld aan de hand,
maar dat kwam op hetzelfde neer'.

Wat er met de boerenjongen Gerrit de Vries uit dit verhaal aan
de hand is, is het volgende. Hij zit gevangen tussen de banale
realiteit van zijn bestaan als koejongen, en zijn grote droom na-
tuurkundige, professor, astronoom te worden. Deze droom
wordt nog in een ander contrast met de realiteit geplaatst, door-
dat de jongen alleen maar een avondschool bezoekt. Maar pre-
cies daardoor wordt de droom zo autonoom, dat hij het hele
landschap waarin de jongen leeft, omzet in een kosmisch ge-
weld van wind en sterren, waarin de jongen op doodsgevaar af
wordt opgenomen.

Het dualisme tussen verdrukkende gebondenheid aan de reali-
teit en overstijgende droomverbeelding, is op bijna alle verhalen
uit deze bundel van toepassing. Op vaak aangrijpende wijze
weet Maurits Mok deze thematiek op de lezer over te brengen.

Nijgh & van Ditmar
ISBN 90 236 5396 3

het feest
van hercules

nijgh & van ditmar's
paperbacks

217

nijgh & van ditmar
's gravenhage | rotterdam

**maurits
mok**

**het feest
van hercules**

Korte verhalen

522171 / ISBN 90 236 5396 3

© 1977 by B.V. Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar,
The Hague, The Netherlands.

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotocopie, microfilm of op
welke andere wijze ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book shall be reproduced in
any form by print, photoprint, microfilm or any
other means without the publisher's consent.

omslagverzorging: niek wensing

Inhoud

Het Feest van Hercules

La Lorraine

Worstdag

Wakkerman

De Astronoom

Attesten

Ratten

Een kouwelijke man

Hulptroepen

Het feest van Hercules

1

Buiten was de wind present, zoals gewoonlijk, maar binnen was het behaaglijk. De nieuwe eigenaar van het tweemaal gefailleerde en tweemaal herdoopte feestgebouw had de centrale verwarming laten repareren, zodat het samenzijn van de dorpselite niet door een te lage temperatuur hoefde te mislukken. De scheuren waren gedicht, de schimmellekken verwijderd, al wat wrak en verrot was had plaats gemaakt voor nieuwe spullen. Een moedige opzet die niet onbeloond zou blijven, want er was, buiten de wekelijkse filmvertoningen, al veel voor het winterseizoen gereserveerd. De Toneel- en Ontspanningsvereniging Hercules wijdde het gerestaureerde interieur in, dank zij haar voorzitter Hoven die graag nieuwe paden betrad.

Waarom Hercules? Een vraag die nooit gesteld werd, zomin als men ooit vroeg waarom de zee de Noordzee heette. In ieder geval was de vereniging even sterk als haar peet, niet in de laatste plaats door de in de loop der jaren ontstane afsplitsingen die tot concurrerende maar nooit levensvatbare samenscholingen hadden geleid, terwijl de oude kern er aan hechtheid door won.

Hoven, die wel als de kern van de kern mocht gelden, verscheen op het toneel, een man van flink postuur met een blond puntbaardje, welks blondheid onder de feestlampen echter onzeker werd. De zo goed als volle zaal had te veel waardering voor haar voorzitter om daarop te letten, laat staan zich ermee te vermaken.

Baalman, de nieuwe eigenaar van het thans onder de naam Luxor aan de luimen van het lot blootgestelde feestgebouw, zat op de

voorstte rij, het gezicht naar de spreker opgeheven, en maakte een schatting van het bedrag dat vanavond aan consumpties zou worden besteed. Dit belette hem niet de woorden saamhorigheid, kunstzin en nog een aantal andere op te vangen, die Hoven ten gehore bracht in de met een redelijke akoestiek begiftigde zaal.

Henk Swart was om zo te zeggen Baalmans tegenvoeter, want hij zat op de laatste rij. De enige die dit achterland met hem deelde was een knappe jonge vrouw, een brunette met een bontjasje aan. Hun eerste ontmoeting had in de gang plaats gevonden, waar hij juist zijn sigaret uittrapte toen zij, bevreesd te laat te zijn, kwam binnenstuiven. Op zijn vraag of ze er geen bezwaar tegen had dat hij naast haar ging zitten, had zij beleefd geantwoord dat hij daartoe de vrijheid bezat.

Hoven sprak lang. Hij was ambtenaar, niet op een hoge sport, maar toch hoog genoeg om hem een ontwikkeling toe te schrijven die zijn langdurig spreken rechtvaardigde. De voorzitter, die Hercules' geschiedenis in den brede behandelde, was inmiddels tot de toebe-reidselen voor deze avond gevorderd. Baalman was met zijn berekeningen ook aardig opgeschoten. De geschatte opbrengst van deze avond had hij al lang achter de rug. De getallen van het winterseizoen als totaliteit dartelden door zijn hoofd en aan de horizon van zijn bewustzijn doemde de zomer op, toen Hoven het trapje van het toneel naar de zaal afdaalde en zich bij de prominenten op de eerste rij voegde.

Hoe aangenaam Henk Swart de nabijheid van zijn onbekende gezellin ook was, hij ervoer voor de zoveelste maal dat zelfs een aangename situatie haar schaduwzijden heeft. Een bescheiden afstand zou hem de kans hebben gegeven haar op zijn gemak te observeren. Nu moest hij zich met tersluikse blikken vergenoegen en een compensatie trachten te vinden voor wat zijn ogen hem niet konden onthullen. In de eerste plaats door zijn reukzin, die hem deed kennismaken met een zacht parfum, een dunne wolk van

jeugdigheid zoals hij, in dergelijke gevallen gauw tot enthousiasme geneigd, het formuleerde. Er was ook de geur van het bontjasje, maar dit trok zij uit nog voor Hoven aan het eind van zijn referaat was gekomen. Op de lege stoel aan haar andere zijde verspreidde het voortaan zijn weelderigheid. In plaats daarvan werd hij onthaald op een zwarte blouse van zodanige stof dat er iets van haar huid doorheen schemerde. Iedere vrouw was voor Henk de eerste, een zienswijze die borg stond voor gevoelens van verrukte spanning. Iedere vrouw was in zekere zin ook de laatste, maar dit deed hem de momenten tussen dit eerste en dit laatste niet versmaden.

Er werd toneel gespeeld door een aantal forensende dorpelingen en hun echtgenoten en kinderen. Aan Hoven, die alle repetities had bijgewoond, gaf ieder woord, ieder gebaar het gevoel van een persoonlijke triomf. Bovendien vervulde zijn dochter Thea, 18 jaar oud en 1.53 m lang, haar rol uitstekend. Zijn vrouw naast hem, van normale lengte en met moederlijke gevoelens, deelde zijn trots. Ze kreeg het er warm van en trok ook haar jasje uit, een wollen. Haar huid scheen niet door haar blouse.

Niemand werd in Hercules teleurgesteld, zeker niet Baalman die de club nooit eerder in actie had gezien. Het hier gedemonstreerde culturele peil gaf zijn optimistische berekeningen een extra steun. Een goedverdienende middenklasse, een zomerseizoen met duizenden aanlopers – er was bij de belachelijk lage investering amper sprake van risico. Failliet gaan kon voordelig zijn, ook voor een ander dan de direct betrokkene. Hij kon zijn aandacht wel iets meer aan het spel wijden, want hij was een toneelliefhebber.

De in Henk Swart aanwezige toneelliefde werd nog steeds gedwarsboomd door zijn liefde voor het genus vrouw. Gedwarsboomd was in dit geval eigenlijk misplaatst. Hij was hier niet gekomen om toneel te zien, maar om een avond te doden. Nu dit laatste mogelijk scheen, kon Hercules met zijn aanhang naar de bliksem lopen. Hij graaide in zijn zakken, maar roken was hier niet

toegestaan; hij draaide zijn kloeke gestalte telkens weer enkele graden in de richting van zijn buurvrouw, maar ook dit was een ongeoorloofde bezigheid, te meer omdat deze buurvrouw duidelijk in de vertoning opging.

Ze speelt goed, maar ze is beslist te klein, dacht Hoven. Hij streelde zijn sik, wat hem enig houvast gaf. Iedereen zei wat hij vroeger met onwrikbare stelligheid gezegd had: ze is nog jong genoeg om te groeien. Zijn onwrikbaarheid was te zwaar op de proef gesteld en had plaats gemaakt voor bezorgdheid. Er parelde zweet op zijn voorhoofd. Ja, hij kreeg het gauw benauwd en het was hier inderdaad warm. Hercules bloeide in het zweet des aanschijs van zijn voorzitter. Een meter drieënvijftig. Hij had de laatste weken geen meting verricht. De laatste streep op de deurpost van Thea's kamer moest al een maand oud zijn.

Hoven, Baalman, Swart, zijn buurdame en alle anderen waren omgeven door de muren van Luxor's grote feestzaal. Het waren vrolijke muren. Toen alle spleten waren dichtgestreken, alle aanslag verwijderd was, had Baalman het geluk gehad zo'n kunstenaar tegen het lijf te lopen. Geen jonge, met buitenissige ideeën, maar een rustige vijftiger, een peinzende minimumlijder. 'Maak wat gezelligs van die muren' had de baas gezegd. 'Bloemen, vruchten.' De peinzende had bloemen en vruchten geschapen. En toen hij eenmaal aan de gang was, leek hij niet meer te houden. Korenhalm, bomen, weiden, alles gerangschikt in taferelen volgens een persoonlijke, maar toch tegen de traditie aanleunende mythologie, waarin het niet aan godinnen, nimfen en hoornen des overvloeds ontbrak. Vrolijk, vrouwelijk en toch decent, al waren de dames naar luchtige godinnetrant gekleed. Het huwelijksgeluk van de feestgangers kon er alleen maar door gestimuleerd worden.

Voorlopig was hun aandacht te zeer op de planken gericht om naar de armen en boezems der hogere wezens te kunnen uitgaan. Met uitzondering dan van Henk Swart die een levende godin naast zich

had, godin ten dele althans, zolang zij hem niet het volle genot van haar menselijkheid had geschonken. Voor zijn huwelijksgeluk had hij, als ongetrouwde, die muurschilderingen niet nodig. En voor zover hij er iets van in zich opnam, gaven ze hem dezelfde gewaardwording als vrijwel alles in dit rotdorp: van een grenzeloze, de triomf van het stomste kleinburgerdom weerspiegelende wansmaak.

Zijn nog naamloze gezellin ademde af en toe hoorbaar sneller. Dan deed hij een poging de draad te vatten van de zulke verschijnselen uitlokkende toneelgebeurtenissen. Er moest meer aan de hand zijn dan zijn kop, vervuld van een dwarse filosofie, kon bevroeden. Hij nam echter niet meer waar dan een aantal vlijtig pratende, lopende, zittende en gesticulerende vertegenwoordigers van een diersoort waartoe hij zichzelf ook moest rekenen. Interessant, zoals alles wat deze soort deed of naliet interessant was voor wie ertoe hoorde.

Het zakken van het doek na het eerste bedrijf gaf Hoven gelegenheid zich het zweet van het voorhoofd te vegen. Zo welsprekend als hij vóór de vertoning was geweest, zo zwijgzaam was hij nu. 'Goed, hè?' zei zijn vrouw die nog maar weinig rimpels vertoonde. Hij knikte, hij was het ermee eens. Hij knikte ook naar enige omzittenden die hem feliciterend aankeken. Hij glimlachte zelfs en het leek hem dat hij het minder warm kreeg.

Baalman vond de wijze waarop zijn doek gezakt was zo onberispelijk, dat hij aan het spel niet meer dacht. Ook de zee van tevreden gezichten belette hem aan de kunst te denken. Toch zou hij zich er misschien over hebben uitgelaten als hij gezelschap had gehad. Maar zijn vrouw was een jaar geleden, juist toen hem dit object werd aangeboden, gedrost en aan een volgende was hij nog niet toegekomen.

Henk Swart scheen daaraan wel toe te komen, zij het dat hierbij geen sprake was van iets dat naar gehuwdheid zweemde. In de eerste plaats droeg zijn buurvrouw een trouwring. In de tweede

plaats – nu ja, de tweede en verdere plaatsen deden er niet toe. Maar hij wou wel weten hoe haar naam was en terwijl het op het afgeschermd toneel bonkte en in de zaal roezemoesde, wipte hij een eindje van zijn stoel op en stelde zich voor. Zij wipte niet, maar zei: 'Carla Huibers.' Ze schudde haar bruine lokken, een dichte vacht met een zachte golf die zo echt aandeed dat haar kapper er een compliment voor verdiende.

Volgende bedrijf. Zonder Thea, die met haar 1.53 m geen hoofdrol vervulde. De voorzitter kon zich onbekommerd overgeven. Onbekommerd maar niet onkritisch. Of het aan Thea's afwezigheid lag of aan iets anders, er heerste een zekere matheid op het toneel. Hij had zijn vrouw graag gevraagd of zij het ook merkte. Een zijdelingse blik gaf hem alleen de zekerheid dat haar belangstelling voor het dramatische gebeuren ongeschokt was.

Baalman, zijn ogen strak op de spelers, herbeleefde een dramatische dialoog van een dag of wat geleden. Dramatis personae: hij zelf en een reiziger van een wijnfirma die met een voortreffelijke, uitzonderlijk voordelige partij bourgogne schermde. De kerel had een fles opengetrokken, een glas gevuld, tegen het licht gehouden en er een taal bij uitgeslagen die Baalman aan het steigeren bracht. Fluweel op de tong, een droom van een wijn. Zonder de definitieve streep die Baalman onder zijn aanschaffingen had gezet, zou hij waarschijnlijk hebben toegeslagen. Nu kreeg hij na de lofliederen een regen van verwijten naar zijn kop. 'En nou donder je op' had Baalmans laatste woord geluid, 'anders sla ik je je hersens in!'

Carla Huibers. Henk Swart liet de naam heen en weer rollen en kwam uit bij Huibert en Klaartje, beschimmeld rijmprodukt uit een boekdeel dat nog altijd op de ouderlijke zolder moest liggen te vergaan. Dat kon je een bloeiende jonge vrouw niet aandoen. Maar er werd haar niets aangedaan. Zij zat tot over haar rood aangelopen oortjes in het tweede bedrijf dat Hercules ten tonele bracht. Plot-seling begon er op de planken iemand te zingen. Henks blik ging

van de oortjes naar de open mond in de verte. Hij had al zijn remmen nodig om niet op te springen en mee te gaan bulken. Het lied brak af, ze begonnen weer te wauwelen.

Eindelijk kwamen de kaken tot stilstand. Het doek zakte. Hij applaudiseerde om met Carla gelijke tred te houden. Hij stond op omdat ze allemaal opstonden. Het doek steeg weer. De spelers bogen, de slaande handen wisten van geen ophouden. Alleen Baalman ontsloeg zich van verdere klapplichten en snelde naar de buffetten.

De storm ging liggen. Mevrouw Hoven nam haar wollen jasje van haar schoot, de voorzitter drukte handen en kreeg een schouderklop. Ook Carla pakte haar jasje. Haar partner zette zich al in postuur om haar behulpzaam te zijn bij het aantrekken. Hij zag het heel fijne laagje dons dat als een waas op haar wangen lag.

Ze hadden gedraald. De laatste kunstminnaars schuifelden de zaal uit. Mensenlucht werd aangengelgd met de frisheid die door de open deuren binnenstroomde. 'We moesten de anderen maar achterna- gaan' zei Carla.

Henk liep achter Carla door de lege zaal met de bloemrijke muren. Geesteloosheid die zich breedmaakte rondom het niet. Achter en naast de dunne wolk van jeugdigheid, een gang door, het restaurant in, waar de kolossale bloemstukken die de heropening accentueerden, getuigenis aflegden van de bedragen die de schenkers aan de wederopbouw hadden verdiend.

Thea Hoven, overladen met complimenten, zat tussen haar ouders. Jarenlang had haar vader haar grote ogen als de voortekenen van haar komende groei beschouwd. De ogen waren groot gebleven, misschien nog groter geworden, maar hun karakter van voortekenen hadden ze verloren. Twee donkere spiegels die, als hun draagster stond of liep, op een niveau verkeerden dat niet ver boven het zitdeel van een gemiddelde volwassene lag. Hoven, de vader van de Hercules-getrouwen, werd telkens aangesproken, oogstte lof, deel-

de raad uit, stond een paar keer op om de een of andere stagnatie te verhelpen.

Henk Swart kende minstens de helft van de aanwezigen en had er liefst niet één gekend. Carla Huibers kende geen mens, maar deed een poging althans één te leren kennen. Die was niet onwillig, ofschoon ook niet bepaald toeschietelijk. Wat hij in dit gat deed? In het ouderlijk huis hokken, rondlopen, het geld verteren dat hij als seizoenkracht gebeurd had. En naar iets anders uitzien natuurlijk, want zonder vooruitzichten leidde men een onbetamelijk leven. En zij? Zij leefde eigenlijk in de toekomst, in afwachting van haar man die nu ergens in de buurt van Japan voer. En ze woonde ook al in dit gat omdat haar ouders hier huisden.

Haar rechterhand speelde met een kettinkje om haar hals. Hij besteedde veel aandacht aan haar, niet alleen om haar aantrekkelijkheid, maar om de smoelen niet te hoeven zien die overal om hen heen tussen de bloemstukken naar hen zaten te loeren. De zee was dichtbij; als het water een paar meter steeg, werd de hele zaak weggespoeld. Met hem en Carla inbegrepen, maar bij een radicale opruiming is zo iets onvermijdelijk. Om die vloedgolf van zich af te zetten – het kwam er toch niet van – liet hij wat meer los, onthulde iets van zijn twee helften, de zwerver en de hokker. Carla glimlachte, streelde haar tasje en zei dat het leven een avontuur moest blijven.

Baalmans nieuwe drankenschenkerij draaide voor het eerst op volle toeren. Uit het zicht van de menigte volgde hij het gebeuren, man op de achtergrond, al schoot hij een enkele keer te hulp. Hij kende het restaurantbedrijf, had er al meer dan twintig jaar op zitten, van de onderste tree tot wat wel de bovenste mocht heten. Stap voor stap naar boven, een buiging naar boven, een trap naar onderen en toch heer blijven als het maar even mogelijk was. Desnoods zonder dame; zo ging dat nu eenmaal als zij niet begreep wat vooruitkomen in de wereld van een man eiste.

Thea, die weer moest optreden, keerde terug naar het allerheiligste achter het toneel. Haar vader, juist door zijn voorzitterschap in beslag genomen, had geen gelegenheid haar na te kijken. Zijn welbespraaktheid bleef hem trouw, ook in het persoonlijk contact. Het was goed leven in dit dorp, waar de vriendschap zo welig bloeide dat de vijandschap er niet doorheen kon dringen.

Weggaan? dacht Henk Swart. Een onmogelijke gedachte, met een Carla die de bekroning van haar toneelgenot nog moest ervaren. Opmerkingen van haar over de gang van het stuk, de prestaties der artiesten, had hij behendig opgevangen. Ze gingen als twee bewonderaars de zaal weer in.

Nog één bedrijf, maar een lang. Het ging ten slotte om het kind, de achttienjarige die volkomen aannemelijk voor een tienjarige speelde. En wie hier niet van een drama durfde spreken, wist niet wat een ouderhart lijden kon. De dorpselite raakte ontroerd. Vrouwenogen moesten met zakdoekveegjes worden bijgehouden.

Tegen eerlijke ontroering is niets in te brengen, zeker niet wanneer men er een lieve, nog onveroverde vrouw mee behept ziet. Onaandoenlijkheid moest het voorrecht blijven van de mythologische schimmen die de muren bevolkten. Met hun suikeren houdingen en gebaren hielden ze de wacht rondom het aangegrepen publiek. Was er niet die lieve vriendin geweest, had de gegrepenheid langer geduurd, dan had ook Henk Swart zijn zakdoek moeten hanteren, om een lachaanval terug te duwen. Maar de vriendin was er en menselijke bewogenheid zakt snel af.

De kleine Thea steeg inmiddels even snel. Of ze nu een hoofdrol speelde of niet, zoals Hoven door haar afwezigheid het tweede bedrijf tot een glansloze aangelegenheid had zien verworden, zo zag hij nu door haar toedoen de toneelgebeurtenis indrukwekkende proporties aannemen. Dat zijn vrouw daar weer haar jasje bij aan had, verbaasde hem. Hij had graag zijn eigen jasje, en nog veel meer, uitgetrokken als dat niet om allerlei redenen onmogelijk was

geweest.

Eindelijk was dan het drama tot zijn ontknoping gevoerd, het laatste woord gesproken, de dramatiek in een verlossende geste bevrijd. De geestdrift van het publiek had paleizen kunnen doen wankelen, maar Luxor wankelde niet. Het moest op zijn minst nog dienst doen voor het slotbal, een gebeurtenis die verwijdering van een groot aantal stoelen vereiste en dus tegelijk ook van de mensen nadat dezen van hun enthousiasme waren bekomen.

In de gang, in de restauratiezaal heerste een tijd lang een gezellige chaos. Het gezelligst was het rondom Hoven die voor een aantal belangstellenden een nabetrachting gaf over het stuk, de opbouw, de intrige, de diepere problematiek. Zijn betoog was helder, zijn taalgebruik dat van een man die gewend is ambtelijke stukken op te stellen of althans na lezing door te geven. Hij streelde zijn baardje, de mensen begrepen hem.

Inmiddels was de muzikanten door Baalman de weg gewezen naar de feestzaal waar het gesjouw met stoelen en het blootleggen van de dansvloer nog gaande waren. 'Een bal van lieden met houten benen' zei Henk Swart toen hij, rondwandeland met Carla, langs de open zaaldeuren kwam. Ze reageerde niet op zijn beeldspraak, maar bijna op hetzelfde ogenblik klonk door het houten tumult heen het geluid van muziekinstrumenten die gestemd werden, gedartel, gehuppel, donkere afdalingen, gillende opstijgingen naar de hoogste regionen van het gehoor. Carla greep zijn hand. 'Afgrijselijk!' zei ze. Hij had een of ander grapje klaar, maar ze zag er toch te wit voor. Een kop koffie bracht haar weer op haar verhaal.

'Wat was er eigenlijk aan de hand?' vroeg hij.

'Ik kan het niet verklaren' zei ze, en dat leek hem de meest aannemelijke verklaring.

Haar huid had weer kleur gekregen. Ze was van harte bereid zich op het slotfeest te vermaken.

De toneelspelers, weer met gangbaar voorkomen, kwamen uit de

kleedkamers en mengden zich onder hun clubgenoten. Hoven streek zijn dochter over het hoofd. Vannacht, na thuiskomst, zou er van meten geen sprake meer kunnen zijn, maar morgen moest het gebeuren. Niemand hier, man noch vrouw, of hij stak een eind boven haar uit.

Baalman trad op hem toe en kondigde aan dat het bal kon beginnen.

2

In de ochtend van dezelfde dag had Henk Swart kennismemaakt met een hond. Het dier bewoonde een huis daar waar het noordelijke uiteinde van de zeeboulevard overging in het niets oftewel de vrije natuur. Bijna ademloos van het optornen tegen de wind had Henk aangebeld en geblaf ten antwoord gekregen. Na het dierlijke had het menselijke zich doen gelden in de gestalten van een niet meer jonge vrouw en haar ongeveer even oude man. Textielagaturen, behartigd achter door zand en zout beslagen ramen, met zeegebulder als opvrolijking van de arbeid en hondegeluiden ter verinniging van het huiselijke aspect. De hond, toegesproken met de naam Ploes, had pas na vele vermanende woorden opgehouden de als sollicitant verschenen bezoeker aan te blaffen, te besnuiven en met zijn voorpoten te betasten. Het was een enorm zwart dier, waarin plaats moest zijn voor verscheidene Mefisto's.

De hond danste met Henk mee, en wel in zijn eigen schoenen, iets logpotigs dat hij niet kwijt kon en dat hem het gevoel gaf van een slecht geslaagde symbiose. Het moest een zuiver particulier gevoel zijn, anders had Carla niet op zeker ogenblik gezegd: 'Je danst goed, Henk.' Een opmerking, bemoedigend genoeg om veel van het leven, althans van de komende uren te verwachten.

De hele sfeer was trouwens bemoedigend, want het dansgenot

verkeerde nog in een pril stadium en opende niet alleen voor Henk Swart lokkende vooruitzichten. De lichtvoetigheid of het streven daarnaar verdreef de dagelijkse tobberijen en gaf dorpse middenstanders iets beziels. Vriendschapsbanden die slijtplekken hadden vertoond, schenen door geen breuk meer bedreigd en in enkele gevallen zelfs rijp voor die versteviging die de gedachte aan liefde doet opkomen. Indien deze psychische processen niet spontaan optraden, was er altijd nog Baalmans drankvoorraad om de ontwikkeling op gang te brengen.

Hoven, die zich sinds jaren verbeeldde dat de kleinste druppel alcohol een gevaar voor zijn hart vormde, bleef toch niet nuchter. Hij deed de eerste twee dansen met zijn dochter en merkte dat zij als danspartner nauwelijks te kort schoot. Hij had dit al bij vroegere gelegenheden geconstateerd, maar moest het hier en nu bevestigd zien. Het maakte hem zo gelukkig dat hij geen gezicht in de zaal meer kon waarnemen zonder een gevoel van welwillendheid dat hij meteen beantwoord wist. Hij liet het, ook al met het oog op zijn hart, voorlopig bij deze twee dansen om zich tot het middelpunt van een geanimeerde vriendenkring te maken.

Baalman danste ook, voor zover het bedrijf dit toeliet. Hij had sinds een jaar geen vrouw in zijn armen gehouden, wat voor een man die het goed met zichzelf meende geen kleinigheid was. Hij had het uitgehouden door terug te denken aan de gevluchte echtgenote en vooruit te kijken naar de dag waarop zijn zaak op poten zou staan. Woede en eerzucht hadden een mengsel opgeleverd dat sterker was dan de aanvechtingen van het vlees. De woede was gezakt, de eerzucht kon op een resultaat bogen en nu mocht hij zich weer wat speling gunnen.

Thea Hoven bleek niet alleen haar vader als danspartner te voldoen. Ze dwarrelde onvermoeibaar rond, zo opgewekt als iemand maar zijn kan die vast van plan is zich het leven niet te laten vergallen omdat hij een centimeter of wat te kort komt. Haar geval wekte

nauwelijks belangstelling. Het was geen geval, behalve voor haar vader.

Henk Swart, die men in het dorp een wanordelijke levenswandel aanwreef, was wel een geval. Men, dat wil zeggen alles in de zaal wat getrouwd was, zou wellicht de spons hebben gehaald over wat er in de loop der jaren aan zijn naam was komen te kleven, indien hij niet voor hun ogen had rondgedanst met een jonge vrouw omtrent wier identiteit men in het onzekere verkeerde, maar die een onmiskenbaar blijk van gehuwdheid en een even onmiskenbare aantrekkelijkheid aan de dag legde – materiaal te over voor gevoelens van nieuwsgierigheid, verontwaardiging en jaloezie.

Die hond, dacht Henk Swart, die hond moet ik kwijt. Het beest had slechts een goedmoedige belangstelling getoond en zou met zijn reuzenlichaam al lang in de duisternis van Henks onderbewustzijn verzonken zijn als er niet ook het gebulder van buiten was geweest, de zee, de zandstorm tegen de ramen. En dan die man met zijn onmogelijk dikke brilleglazen – patrijspoorten zoals de sollicitant ze dadelijk had gedoopt. Een driekwart blinde die boven een warwinkel van papieren zijn handen had laten fladderen en ten slotte met beschaafde en bedeesde stem had gevraagd: 'Kunt u morgen terugkomen?'

Baalman gunde zich en de dame met wie hij zojuist gedanst had, een glaasje. Zij was een niet meer – en misschien nooit – getrouwde vrouw met twee dochttertjes. De man die haar gezin completeerde, hinkte en vertoonde zich daarom niet op bals. Een deugdelijke reden om Baalman, die niet hinkte en een groot bedrijf had, met veel begrip te bejegenen. De exploitant had zonder aarzelen de diagnose 'snol' gesteld en zich hiermee gefeliciteerd, omdat hij zich daardoor als het ware bij voorbaat van een nieuwe band had bevrijd.

'Waar zit je mee?' vroeg Carla, die port dronk.

Het was een vraag die vele antwoorden toeliet, van de diepzinnigste

tot de onnozelste, en Henk voelde zich in staat ze alle stuk voor stuk te geven. Voorlopig bepaalde hij zich tot een wijzend gebaar en de woorden: 'Die rotmuren hinderen me.' Het was niet helemaal de waarheid, het was ook geen volslagen leugen, maar zoals de meeste beweringen iets ertussenin. Carla keek naar de muren en het beeldenspel dat zich daar vertoonde voor zover het niet door omzittenden en omdansenden aan het oog werd onttrokken. Haar blik kruiste daarbij die van een heer aan een naburig tafeltje. De heer keek niet vriendelijk.

De muziek, die een poosje gezwegen had, zette weer in. 'Zullen we dansen?' vroeg Carla.

Ze dansten. Carla, die alle warmte van jeugdigheid, vage beschonkenheid en lichte verliefdheid uitstraalde, zei iets bemoedigends over die muren: een voor het doel geschikt geheel. 'Mijn vader heeft ook geschilderd; hij is ermee opgehouden.' Ermee ophouden is nooit verkeerd, dacht Henk. Het dons op Carla's wangen was te zacht om het hardop te zeggen. Overigens smaakte hij de voldoening dat, nu hij zich op de muren had beroepen, de hond zich tamelijk koest hield.

Na de dans klapte Hoven in zijn handen en de anderen klaptten mee, maar de voorzitter wilde méér dan de muzikanten hulde betuigen. Hij wenkte om stilte en kondigde het optreden aan van het vermaarde danspaar De Haan. Hovens gezag was voldoende om deze vermaardheid die een jaar of twintig geleden door andere vermaardheden verdrongen was, nieuwe luister bij te zetten. De heer en mevrouw De Haan waren lange benige mensen, beiden met sporen van dat soort vermoeidheid dat men niet zozeer midden – in het sociale strijdgewoel opdoet als wel in een bepaald randgebied der maatschappij, waar men pas begint te leven wanneer de massa der mensheid gaat slapen.

Hoven herinnerde eraan dat het echtpaar De Haan bij danswedstrijden voor paren tot tweemaal toe het kampioenschap had be-

haald. Over de reikwijdte van dit kampioenschap – een land, een stad, een buurt of misschien slechts een straat – liet hij zich niet uit, want zelfs met een niet nader gequalificeerd kampioenschap stond het echtpaar hoog boven de rest van het publiek. Na hun glorietijd waren de heer en mevrouw De Haan via een aantal omwegen in de badplaats terechtgekomen, waar ze een pension exploiteerden met het wisselende succes dat de meeste plaatselijke ondernemingen beschoren was. Doorgaans was zo kort na het zomerseizoen de grilligheid der fortuin het minst duidelijk te bespeuren. Er was wat geld voor kleren en andere uiterlijke noodzakelijkheden, men had tijdens het seizoen meegegeten met de gasten, genoeg om de komende winter, met zijn al dringender manende schuldeisers, even te vergeten.

Baalman, die van de aanwezigheid van het illustere paar niet op de hoogte was geweest en die trouwens nooit van hen had gehoord, sloeg hun optreden met bijzondere aandacht gade. Zijn bedrijf was voor velerlei vertoningen vatbaar, vergane glorie kon op lokaal niveau nog zeer bruikbaar zijn en was zeker niet duur – reden te over om het langbenige stel belangstelling te betonen.

Het paar danste een tango. De roestig geworden gewrichten zochten naar hun oude gratie en vonden deze zelfs zo nu en dan. De vermoeide gezichten klaarden op naarmate de dans vorderde, alsof er zonlicht door een stoffig raam drong. De stoffigheid wordt dan een blinkend waas; verwaarlozing en verval verliezen hun triestheid en worden bijna lieflijk. Henk Swart had voor deze lieflijkheid geen oog. Het schouwspel deed hem denken aan twee hooiwagens die worstelden met een lichte graad van verlamming. De anderen keken met het enthousiasme dat bij een gezellig samenzijn past, ook Baalman die al had uitgemaakt dat het paar zijn goede tijd ruimschoots had overleefd en hem dus evenmin als zijn tafeldame tot welke verbintenis ook zou kunnen verlokken.

Terwijl het paar zijn laatste dansfiguur voltooide, sprong Hoven,

zonder zich om zijn hart te bekommeren, naar voren. De heer en mevrouw De Haan vatten elk een van zijn uitgestoken handen en zo vormden ze een trio gelukkigen waarop een regen van applaus neerdaalde. Zweet parelde Hoven weer op het voorhoofd, maar hij merkte het niet, zomin als hij merkte dat Thea bij de muzikanten op het podium was geklommen om het geheel beter te kunnen volgen. Hij voelde een lichte duizeling en drukte de handen van het echtpaar zo stevig alsof hij heel zijn dankbaarheid naar buiten wilde persen. De gehuldigden werden er verlegen onder. Alleen mevrouw Hoven doorzag de situatie, maakte de handen los en leidde haar man met behoedzame vastberadenheid terug naar zijn stoel. Daar trok zijn flauwte, die geen flauwte was, weg. Hoven negeerde de vraag van zijn vrouw die weten wilde hoe hij zich nu voelde.

Twee of drie echtparen verlieten de zaal, discreet, bijna zonder op of om te zien, als deserteurs. Een dergelijke afvalligheid pleegt de vreugde van de getrouwen niet aan te tasten. Integendeel, naarmate de zwakke broeders verdwijnen en alleen de sterke geesten overblijven, neemt de intimiteit toe, wordt men meer jongens onder mekaar, onvermoeibare feestvierders die van het burgerleven geen weet meer hebben. Zo ging het ook hier. Degenen die niet door dans en drank in een hoe langer hoe dichtere nevel belandden, waren aan de vingers van één hand te tellen.

Baalman behoorde tot de uitzonderingen, maar eigenlijk telde hij, die hier beroepshalve was, niet mee. Indien hij zich al wilde benevelen, werd hem dit belet door zijn tafeldame die hem het schokkende verzoek had gedaan haar met de naam Pop aan te spreken, een verzoek waaraan Baalman na een half uur nog steeds geen gevolg had gegeven. Ook had hij met succes weerstand geboden aan haar aandrang zijn voornaam te onthullen. Hij kleepte zijn weigering luchtig in, met een lachje en een grapje dat echter genoeg gif bevatte om iedereen, behalve dit vrouwelijke rund, achterdochtig te maken. Hij had haar ook nooit een tweede glas moeten

aanbieden, want het was duidelijk dat ze niets verdragen kon, wat Baalman, die haar een loszinnig verleden toeschreef, wel enigszins verwonderde. Haar verwonderde het dat hij niet meer wilde dansen en plotseling weer zijn zaken achterna moest lopen. Maar toen ze hem zag gaan, goedgebouwde kerel, maakte haar verwondering plaats voor onverbiddelijkheid: ze zou hem niet loslaten, al steigerte hij nog zo heftig.

Carla wierp zich in iedere dans met iets meer overgave dan in de vorige.

‘Ik wil meer van je weten’ zei ze op zeker ogenblik.

‘Natuurlijk’ zei Henk. ‘Wanneer je maar wilt.’

‘Ik wil het nu!’

Het passende antwoord scheen dat hij voorstelde weg te gaan en haar de gewenste gegevens strikt onder vier ogen te verstrekken. De ervaring, of wat het ook wezen mocht, gebod hem echter, niet de het meest voor de hand liggende conclusie te trekken. Hij had haar al het een en ander verteld, naar zijn zin meer dan genoeg, maar hij begreep dat hij iets moest bieden dat meer uit het hart kwam. Of nog eerder: dat zij bereid was zich enige hartsgeheimen te laten ontfutselen. Henk had naar analogie van het woord boetvaardigheid de term biechtvaardigheid gesmeed. Men kon deze laatste vaardigheid niet vlugger in werking laten treden dan door iets over eenzaamheid te berde te brengen. Niet bruutweg natuurlijk, maar langs sluipwegen die overigens bij alcoholgebruik gemakkelijker toegankelijk plachten te zijn.

Hij had Carla’s biechtvaardigheid niet te laag getaxeerd. Ze waren weer gaan zitten, omringd door ogen die, het gevorderde uur en de gevorderde vrolijkheid ten spijt, van onverzwakte belangstelling voor het jonge stel getuigden. Carla streek met haar hand langs haar donzen wangen en zei dat ze moe was, wat na haar hartstochtelijk gedans niet verwonderlijk klonk. Ook haar partner voelde zich moe, of misschien alleen maar loom, zwaar. De hond was ergens in

zijn maagstreek ter ruste gegaan en scheen zich daarbij wel te bevinden, in tegenstelling tot zijn gastheer.

‘Die geluiden daarstraks. Ik was zo bang’ zei Carla.

‘Je kon het niet verklaren’ zei Henk.

‘Nu wel. Ik moet aan een schipbreuk hebben gedacht. Noodkreten. Mensen die elkaar vermoorden om in de boten te komen. Mijn man is op zee.’

‘Scheepsrampen zijn uit de tijd’ zei Henk. ‘Tenzij het oorlogstijd is’. Haar hand maakte een zoekend gebaar, naar haar halskettinkje, naar haar tasje. Geen van beide scheen haar voldoende houvast te bieden. Hij kon haar dat wel geven. Bijvoorbeeld door haar visioen in verband te brengen met het zijne: de hond en het zeegebulder op de achtergrond. De wereld was vol schipbreukelingen. Het waren echter niet zozeer de zoute als wel alcoholhoudende wateren waarop Carla schipbreuk had geleden.

Ze wilde weten waarom hij niet getrouwd was.

‘Ik heb geen vaste baan’ zei Henk.

‘Probeer je er een te krijgen?’

‘Nauwelijks’ zei hij.

Hij wilde dus niet trouwen. Ze keek hem aan, haar eigen schipbreuk blijkbaar vergeten, alleen in de zijne geïnteresseerd. Maar was er bij hem sprake van een schipbreuk? Ze vond hem sterk, hij was groot. Haar man was ook groot en sterk, maar aan de andere kant van de aarde. En ze had hem zelfs over die afstand heen onverzwakt kunnen blijven liefhebben als ze deze man niet tegen het lijf was gelopen.

‘Je bent meer dan je lijkt’ zei ze.

‘Iedereen is meer dan hij lijkt’ zei hij.

‘Zo bedoel ik het niet. Je hoort hier niet.’

Dat verraste hem even. Alcohol kon ook helderziend maken. Goed, hij hoorde hier niet. En wat dan nog?

‘Wie hoort waar?’ vroeg hij.

‘Ik merk dat je graag generaliseert. Dat bewijst dat ik gelijk heb.’ Ook deze woorden hadden hem kunnen verrassen, maar hij was inmiddels voldoende gepantserd.

Met het oog op latere, zij het niet zo heel veel latere mogelijkheden vroeg hij haar hoelang zij getrouwd was. Bijna anderhalf jaar en zeker de helft van die tijd had ze als stroweduwe geleefd. Deze laatste, ongevraagde, toevoeging vereiste een reactie, in woord of daad. Hij keek haar aan, hij had dit alles eerder beleefd, hij zou het weer beleven. Er bestonden geen nieuwe situaties, er was slechts een doorlopende voorstelling met steeds dezelfde film. De kunst bestond erin die boeiend te blijven vinden.

De snol zat nog op haar plaats, zonder inmiddels ten dans te zijn genood, toen Baalman bij haar terugkwam. Hij was ten slotte een gentleman. Maar ook op een gentleman kunnen heterogene elementen zodanig inwerken dat er een explosief mengsel ontstaat. De weggelopen vrouw, de opdringerige wijnverkoper en dit Popmens verdroegen elkaar bijzonder slecht. Bovendien had Kuipers, zijn buffetchef, een te vrolijke indruk gemaakt en daardoor bij Baalman de verdenking gewekt dat hij, Kuipers, zich niet had gehouden aan de code van de beroepsmoraal die het personeel bij de uitoefening van zijn bediening een uiterst spaarzaam gebruik van alcoholica voorschreef. ‘Kuipers’ had Baalman gezegd, ‘niet om het een of ander, maar je doet er verstandig aan geen druppel meer te drinken.’ Hierbij had hij zijn chef strak in de onthutste ogen gekeken en zich toen omgekeerd. Hij keek nog steeds zo strak dat Pop het raadzaam vond haar onverbiddelijkheid niet al te zeer te beklemtonen. ‘Een zaak drijven valt niet mee’ zei ze, en ze trok haar halfvervallen mondje in een plooi alsof ze iets onsmakelijks proefde. Baalman zweeg, een zwijgen dat als een mes bleef staan in haar bereidheid om zijn moeilijkheden te begrijpen. Anderzijds was hij voldoende zakenman om haar niet al te bruuft te willen afstoten. Daarom dreef hij een zucht uit zijn borst en schudde zijn hoofd.

Hoven werd gekweld door een steeds sterker gevoel van onbehagen. Hij gebruikte geen alcohol, hij danste niet, hij huldigde geen kampioenen meer, hij baadde in een sfeer van vriendschap en waardering, en de vreugde van zijn dochter reikte kennelijk even hoog als die van de andere aanwezigen. Hij wierp een blik op zijn vrouw die hem daarstraks had opgevangen en nog juist een beschamend toneel had voorkomen. Dit alles moest hij door zich heen laten gaan terwijl hij een gezelschapshouding bleef betrachten die hem iedere enigszins dieper peilende analyse belette. Hij was alleen maar volkomen zeker van dat onbehagen, iets vreemds en vaags, maar toch niet zo vreemd en vaag of het had ook iets bekends, ja bijna iets vertrouwds.

‘We moeten het niet te laat maken’ zei zijn vrouw.

‘Alles waar *te* bij komt is verkeerd’ zei hij.

3

Terwijl Carla met een glimlach die ondanks haar vermoeidheid nog iets zonnigs had, een steelse handdruk van haar nieuwe vriend onderging, was Pop op weg naar wat haar het laatste stadium van wanhoop toescheen. De paar genoten glaasjes beletten haar in te zien dat ze wel wat overhaast het besluit had genomen haar manke levensgezel te laten schieten en zich van de zaalexploitant meester te maken. Ze had het gevoel dat een lang tegemoet geziene levensvervulling afstuitte op de gevoelloosheid van een uitgeslagen zakenman, een bruit die haar zelfs zijn voornaam niet had willen onthullen, een avonturier die hier was neergestreken, de hemel mocht weten waar vandaan.

Baalman merkte dat de Popvrouw op het punt stond haar zelfbeheersing te verliezen. Hij voelde zich hoe langer hoe minder geneigd om, hetzij als gentleman, hetzij als zakenman, consideratie

met haar te gebruiken. Zijn bedrijf bood hem nog steeds een voortreffelijke toevlucht en op zeker ogenblik stond hij op met het vaste voornemen geen seconde meer aan het dronken del te verspillen. Eigenlijk had hij haar deze qualificatie graag in het gezicht willen slingeren en haar bovendien om betaling van de haar aangeboden consumpties willen vragen, maar zijn zaken eisten hem te dringend op. In zijn haast botste hij bijna tegen een paar dat naar de dansvloer liep. Dezelfde haast verhinderde hem een woord van excuus te uiten tegen deze klanten, iets waaraan ze overigens geen behoefte hadden, want ze waren juist overeengekomen dat ze de hele troep straal zouden negeren, zoals ze feitelijk van het begin af gedaan hadden.

Het bijna met de eigenaar in botsing gekomen paar bestond uit Henk en Carla, die, indien nog niet tot gelieven, dan toch tot bondgenoten waren geworden. Bondgenoten tegen een omgeving die zich op verschillende manieren aan hen trachtte op te dringen. Daar waren nog steeds de wandschilderingen, de uit een gul gemoed voortgekomen demonstraties van feestelijkheid die, nadat Henk er de aandacht op had gevestigd, ook bij Carla langzamerhand kriebelige gevoelens van afkeer veroorzaakten. Daar was ook nog steeds, en zelfs voortdurend duidelijker bespeurbaar, de Hercules-schare, het blikken van verstandhouding uitwisselende, ongearticuleerde keelklanken en ook wel duidelijk geformuleerde opmerkingen slakende plebs, de wormstekige middenstandsmoot van de welvaartsstaat, om enkele van de meer parlementaire benamingen te citeren waarop Henk Swart zijn feestgenoten in gedachten onthaalde.

Hij overdreef. Ten eerste hield vermoedelijk geen tiende deel van de aanwezigen zich met het nieuw ontstane paar bezig. Ten tweede wekte dit paar niet louter negatieve gevoelens op, want bij sommigen was de kritiek vermengd met een zekere bewondering voor het knappe stel. Henk wenste zich van deze bewondering geen

rekenschap te geven. Al was hij hier naar toe gegaan om vermaak te zoeken en had hij dus gehoopt dit bij het Herculespubliek te kunnen vinden, nu, met Carla naast zich, hoefde hij niet meer te bedelen, maar kon zich de weelde van een supreme minachting veroorloven.

Pop was niet in staat zich zover boven haar milieu te verheffen. Baalmans overhaaste aftocht trof haar pijnlijker dan een klap in haar gezicht zou hebben gedaan. Nu was het niet de eerste keer in haar leven dat haar een botte afwijzing ten deel viel. Ze was daar tot dusver overheen gekomen, hetzij door zich zonder een woord terug te trekken, hetzij door in ronde woorden haar gemoed te luchten. Zowel in het ene als in het andere geval had zij zich staande gehouden met de gedachte dat de kans van haar leven nog komen moest. Vandaag lagen de zaken anders. Ze begreep plotseling dat haar jeugd voorbij was, dat een manke partner het hoogste was dat zij nog mocht eisen. Maar dit inzicht bracht haar niet tot berusting. Integendeel, er brak een fel verzet in haar los tegen een wereld die haar niets meer te bieden had, die haar eigenlijk nooit iets had geboden. Achter de vertrouwde gezichten om haar heen loerden lasterzucht, verachting, leedvermaak, en, het ergst van al, onverschilligheid. Niemand had haar ten dans gevraagd, niemand had ook maar het minste gebaar van toenadering gemaakt. Ze stond op. 'Toen ik pas getrouwd was' zei Carla onder het dansen, 'probeerde ik me wijs te maken dat ik het niet erg zou vinden als mijn man een tijd weg was. De scheiding zou de liefde juist versterken. Een mal idee, hè?'

'Niet maller dan andere ideeën' zei Henk. 'Zolang je erin gelooft, zijn ze goed, tenminste voor jezelf.'

'Maar het geloof erin verliezen, is verschrikkelijk' zei Carla.

'Soms wel, soms niet. Je kunt bijvoorbeeld van het ene idee op het andere overstappen, zonder merkbare schade.'

'Ik wou dat ik zo weerbaar was' zei ze zacht, maar toch luid genoeg

om door haar partner te worden verstaan.

'Zouden we maar niet naar huis gaan?' vroeg Henk.

'Daar zal het eens van moeten komen' antwoordde Carla, niet zonder aarzeling. Een aarzeling die Henk ontleedde als een produkt van moeheid, teneergeslagenheid, maar ook van een bereidheid tot het avontuur waar Carla anderzijds voor terugdeinsde. Hij meende te weten dat als het erop aankwam, haar aangeboren gedecideerdheid haar niet in de steek zou laten.

Ze verlieten de dansvloer. Henk was in gedachten al buiten: de wind, het venijnige zand, ergens in de verte dat huis met de hond. Zijn geestelijke lenigheid stelde hem echter in staat dwars door de onzure buitenwereld een blik te werpen op een meisje, klein van gestalte, dat danste alsof het om haar leven ging. Haar gezicht was bezweet en in dat gezicht stonden ogen die niets schenen te zien, door louter extase verstrakt tot schijfjes metaal. Haar partner was een wat oudere man, van gewone afmetingen en ook verder onopvallend. Het kind, want veel meer was ze niet, danste alleen, geïsoleerd in haar bezetenheid.

Henk had minder dan tien seconden aandacht besteed aan de hem onbekende Thea Hoven. Hij was er zelfs niet voor blijven staan, maar volgde Carla bijna op de voet. De afstand die hen scheidde was amper groot genoeg om ruimte te bieden aan een mens. maar het menselijk vernuft staat voor niets. In dit geval trad het vernuft van de mens Hoven in werking. Het stelde hem in staat toe te snellen en zich met een sprong tussen de vertrekkenden te posteren, het gezicht met het puntbaardje woedend naar Henk opgeheven. Die woede bleek uit de roodaangelopen huid, de vlammeende ogen en de wijd open mond. Hoe onverwacht dit geheel ook voor hem was opgedoemd, Henks eerste, overigens onuitgesproken, reactie bestond uit één woord: zielig.

Hoven sprak wel. Hij leek zelfs rijp voor een uitvoerige ontboezeming, maar werd opzij getrokken nadat hij Henk, tegelijk met een

vlok speeksel had toegevoegd: 'Mijnheer, wat hebt u naar mijn dochter te kijken!' De aangesprokene veegde het vlokje schuim van zijn lapel en wilde doorlopen. Hij begreep niet waarom de Hercules-voorzitter hem had besprongen, maar er was zoveel dat hij niet begreep en dit kon er nog wel bij. Ongeïnteresseerdheid is het meest kwetsende blijk van verachting. De door zijn vrouw omklemde Hoven kon zich dit onmogelijk laten welgevalen. Er waren trouwens, behalve de heftig tegenspartelende man en vader, nog meer mensen die meenden dat het incident niet kon worden gesloten doordat een der partijen eenvoudig van het toneel verdween.

Carla was graag de nacht in gevlucht. Ze begreep nog minder dan Henk van het voorval, ze wist alleen dat ze de hele zaak beu was, dat ze naar afzondering verlangde, ver van deze troep feestvierders, dit samenraapsel van verbijsterde lieden. Want verbijsterd waren ze allemaal: van woede omdat hun president door deze vlegel buiten zichzelf was geraakt en nu tegen zijn vrouw aan hing te spartelen; van verbazing omdat wat zoëven nog een vriendschappelijk samenzijn had geschenen, plotseling dreigde te verwilderen, ja feitelijk al chaotisch was. Hovens uitval zou waarschijnlijk nauwelijks de aandacht hebben getrokken als zijn vrouw niet tussenbeide was gekomen. Haar bezorgdheid voor haar echtgenoot en het decorum was de voornaamste oorzaak van alles wat er ging volgen. De tweede oorzaak was de door haar vader in bescherming genomen Thea die, losgerukt uit haar extase, ruw met haar vaders obsessie geconfronteerd werd. Ze glipte uit de armen van haar partner en vloog op haar ouders toe. Ook de andere dansers onderbraken hun feestelijk bedrijf nu hun voorzitter zo duidelijk van slag was geraakt. De muzikanten, die hier voor geld optraden, wilden door spelen. Een wenk van Baalman bracht hen tot zwijgen. Muziek was onduelbaar terwijl de leider van het feest met vrouw en dochter worstelde en de overige gasten te hoop liepen. Bovendien moest de

zaaleigenaar zo nodig tot orde kunnen oproepen zonder door dat stelletje muzikmakers te worden gehinderd.

Ook Carla had in Hovens optreden iets zieligs bespeurd: overspanning, niet onbegrijpelijk bij iemand die zich voor deze avond veel moeite moest hebben getroost. Ze had evenmin als Henk behoefte aan verdere opheldering, maar nu haar metgezel omringd was door een groepje opgewonden mannen, kon ze onmogelijk toegeven aan haar neiging tot vluchten. Met haar ellebogen werkte ze zich door de omstanders tot ze weer vlak bij Henk belandde. Het was duidelijk dat men hem de weg wilde versperren en even duidelijk dat niemand precies wist waarom hij moest worden tegengehouden. Ze hadden Hoven op hem toe zien springen, maar wat deze daarbij gezegd had was niet tot hen doorgedrongen. In ieder geval hadden ze reden om Henk dreigend aan te kijken. Door zijn toedoen moest hun voorzitter zo buiten zichzelf zijn geraakt dat zijn vrouw en dochter hem niet meer aankonden, dat ze hem bij zijn armen, zijn schouders, zijn half uitgegleden jasje grepen, zonder hem tot bedaren te kunnen brengen. Er stond schuim op zijn mond, hij probeerde zich los te rukken. Er was alle reden om de aanwezigen zijn gespartel en getier verder te besparen door hem uit de zaal te verwijderen. Verschillende mensen, goede vrienden, medebestuurders van Hercules, verleenden hierbij hulp. Baalman ging hun voor naar een klein vertrek.

Er bleven in de zaal nog genoeg mensen over om Henk Swart in te sluiten. Hij had twee strategische voordelen: zijn lengte en zijn kalmte. Vooral die kalmte was hem van nut. Ze imponeerde het gramstorige vee, zoals Henk de om hem samendrommende schare in stilte betitelde. Ze scheen in een aantal te hoop gelopen koppen een ontzuivering te bewerkstelligen, een inzicht dat getuigde van niets minder dan een innerlijke ommekeer; namelijk dat hun voorzitter een wonderlijk, eigenzinnig, ja aanstotelijk heerschap was. Energiek, hulpvaardig, degelijk getrouwd, maar ondanks dit

alles met een reputatie van excentriciteit. Zijn dochter die in zijn ogen maar een dochttertje bleef, zijn hart dat, naar hij meende, geen alcohol duldde, en dan de bijna weggebleekte, maar nu plotseling weer virulent geworden herinnering aan een zenuwcrisis – of waren het er meer geweest? – die hem tot een rustkuur had gedwongen.

Henk Swart peilde de stemming en constateerde dat deze was omgeslagen. Hij nam Carla bij de arm, gebaarde dat men ruimte moest maken en wandelde met zijn vriendin de zaal uit.

‘Een krankzinnige vertoning’ zei Carla. Hij bromde iets dat voor een bevestiging kon doorgaan. De wind sloeg hun in het gezicht, maar bijna op hetzelfde ogenblik zei ze: ‘We zijn er.’ Ze stak een sleutel in het slot van de deur naar de bovenverdieping van het feestgebouw. Het ging alles zo vlug dat de hond geen kans kreeg om door de ongure ruimte te komen aanrennen. De deur viel al dicht terwijl het beest zich nog gereedmaakte op te springen.

Pop, die ook van plan was geweest het gebouw Luxor te verlaten, was van gedachten veranderd. Ze volgde het troepje dat, onder aanvoering van Baalman de voorzitter van Hercules naar een zijvertrek overbracht. Aangezien het een volkomen spontane hulpactie gold, kon niemand zich over haar aanwezigheid verwonderen. Ze kwam echter niet verder dan de drempel van de kamer die door de hulpvaardige schare tot de rand gevuld was.

‘Mensen, maak alsjeblieft ruimte.’ Het was Baalman die deze woorden sprak en door haar positie aan de periferie was Pop de eerste die de uitwerking ervan onderging. De druk was zelfs zo sterk dat ze haastig achteruit moest om niet tegen de vlakte te gaan. Tegen de gangmuur geleund, zag ze de mensen voorbijtrekken. Ook Baalman was onder hen. Hij zag haar niet; op muurbloemen pleegt men geen acht te slaan.

Ieder die niet beroepshalve in het gebouw moest zijn, verdween. Volgens de opzet had het feest langer moeten duren, maar de sfeer

was eruit. De muzikanten pakten hun instrumenten in, er werden al wat lichten in de zaal gedoofd. Via een zijuitgang werd de weer enigszins tot zichzelf gekomen Hoven door vrouw en dochter naar hun auto geloodst.

In de toenemende verlatenheid begonnen de geluiden – stemmen, voetstappen, manipulaties met glaswerk en meubilair – spookachtig te klinken. Pop was de laatste die haar mantel en muts haalde. De vestiairejuffrouw was al weg. Terwijl Pop voor een spiegel haar muts opzette en daarbij de groeven uit haar gezicht trachtte weg te denken, ging het licht uit. Ze zei hardop: 'Verdomme!' Dat moest een rotstreek van die Baalman zijn. Met haar handen voor zich uit liep ze naar de voordeur, een meter of tien. Ze trok aan de knop, ze probeerde hem om te draaien – geen beweging. Ze sloeg met haar vuist op het paneel; het liet zich niet vermurwen. Ze keerde zich om. De geluiden hielden aan. Het was ook niet volkomen donker, want aan het eind van de gang zag ze een zwak schijnsel. Maar de gedachte erop af te gaan en misschien die ellendeling tegen het lijf te lopen, vervulde haar met weerzin. Er bestond nog een andere uitgang, die waarlangs Hoven was weggebracht, achter de vestiaire. In die richting moest ze zoeken.

4

De bovenverdieping van het feestgebouw was als woonruimte ingericht en tot flats verkaveld. De inrichting was bedoeld voor tijdelijke bewoners, seizoen gasten die op de buitenlucht afkwamen en daarom binnenskamers geen al te hoge eisen mochten stellen. De verhuurders plachten venduties af te stropen om zich op de minst kostbare wijze te kunnen verrijken. Aftandsheid was in deze sfeer een veronachtzaamd begrip. Ieder meubelstuk dat zich nog op de been wist te houden, was goed genoeg voor de kortstondige

bewoners. Serviesgoed, stoffering en alle verdere spullen dienden navenant te zijn, al was het maar omdat men van niemand zorgzaamheid voor andermans goed mocht verwachten.

Carla was geen zomergast, maar Baalmans meubilair bood haar alle gelegenheid zich als zodanig te beschouwen. Baalman mocht nauwelijks verantwoordelijk worden gesteld voor wat hierboven te zien was. Hij had de zaak en bloc overgenomen. De kwestie van de zomerverhuur kon nog uitstel lijden en het was zijn schuld niet dat zich bij verrassing iemand voor de winter had gemeld. Evenmin kon hij aansprakelijk worden gesteld voor de indeling van de woonruimte. De bouwer had andere bedoelingen met deze etage gehad: extra zalen voor feestelijk gezinde mensen. Het aantal daarvan was zelfs te klein gebleken voor de parterre, en zo had uit nood geboren vindingrijkheid de flats gecreëerd. Een overhaast voltrokken creatie die bovendien onder gebrek aan middelen had geleden. Een der gevolgen was dat de aan de straat gelegen zaal niet in redelijke woonvertrekken was verdeeld, maar in een ruimte die het midden hield tussen een kleine zaal en een zeer grote kamer, en voorts een onooglijk vertrek, slaapkamer, rommelkamer of grofweg bergplaats voor badgasten. Dit laatste leek, gezien het aantal stapelbedden, nog het waarschijnlijkst.

Voor de alleenwonende Carla was de kleine zaal zowel woon- als slaapgelegenheid. Ze verontschuldigde zich voor het schamele geheel. Henk vond het niet alleen schamel, maar ook luguber. Uit verschillende tijdperken stammende meubelstukken, verspreid neergezet om de kamer enigszins aangekleed te doen schijnen. In werkelijkheid was het aspect dat van een veilinglokaal waarin wat losse dingen zijn achtergebleven, een slagveld met overeind staande doden. Eromheen verhieven zich muren met een behang dat in zijn jeugd een egale kleur moest hebben gehad; welke was niet precies uit te maken. Nu strekten zich rondom het slagveld grijsbruine vlakken uit, met lichte stroken, door inwerking van de zon ver-

schoten, en aan één kant een enorme donkere vlek die bovenaan naar voren hing: een van vocht doortrokken bovenmaats ezelsoor. Tegen deze achtergrond waren enige versierselen aangebracht; gravures met landelijke en andere idyllische voorstellingen, wandborden met bloemmotieven, en een zwart masker dat een grijnzende uitdrukking had.

Carla had bij het binnentreden een staande schemerlamp laten aanflitsen. Bij deze lamp stonden twee clubfauteuils van zeer comfortabel type. De losse kussens die erin lagen moesten de venijnigheid van opstandige veren neutraliseren, iets waarin ze maar gedeeltelijk slaagden.

'Ik hoop dat je het hier niet al te erg vindt' zei Carla, die niet zonder bezorgdheid toekeek hoe Henk zijn kloeke gestalte in een stoel liet zakken.

'In ieder geval is het hier zo ruim dat je niet gauw tegen de muren opvliegt' zei hij.

Als geroutineerd kustbewoner had hij zich voorzichtig neergelaten en het meubel maar weinig gekraak ontlokt.

'Wil je een whisky-soda?' vroeg ze. 'Of eerst koffie?'

Hij vermoedde dat de koffie moest dienen om iets van een huiselijke sfeer op te roepen.

'Ja, eerst maar koffie' zei hij.

Typische dialoog van gehuwden, maar niet minder van kortstondige partners die tastend op weg gaan. De gehuwden weten zo goed waar ze aan toe zijn dat ze het al niet meer hoeven te weten en dus feitelijk nergens zijn. De kortstondige partners, op weg van nergens naar ergens, gaan uit elkaar voordat ze ergens zijn aangekomen en blijven dus ook in de woestijn.

Terwijl hij deze geestelijke ontdekkingen deed, of herkauwde, zette Henk zijn stoffelijke ontdekkingsreis voort. Het ledikant, een breed geval op korte houten poten, stond onder het ezelsoor. Het moest niet aangenaam zijn alleen in dit driepersoons vehikel te verblijven.

Dat gold overigens voor de hele omgeving die hem meer aan een uitgeblust universum dan aan een menselijke behuizing deed denken. Toch kon men er menselijke dingen doen, bijvoorbeeld koffie zetten. En luisteren naar het gieren van de wind langs de ramen, wat de gezelligheid, en dus de menselijkheid, heette te verhogen, vooral wanneer de ramen zo rammelden als hier het geval was. Gerammel en geschommel. Dit laatste deed zich voor bij een verlichtingsinstrument dat ongeveer in het midden van het plafond hing – een lamp met een kap van glazen staafjes, waarop de wind genoeg vat had om ze in een licht wiegende beweging te houden. Hij schoof zijn stoel naar de hare toe, zodat hun voeten elkaar bijna raakten. Carla's wangen blonken onder de schemerlamp. Ze was gelukkig en ze zei het. 'Fijn dat je er bent. Ik houd van grote mannen.' Er begon weer iets lyrisch in hem te bloeien. 'Ik houd van vrouwen met een donzen huid' zei hij. Ze lachte en bracht een hand naar haar gezicht. Hij stond op, boog zich voorover en omhelsde haar en tegelijkertijd alles wat de wereld aan frisse, jonge vrouwelijkheid bezat.

'Als ik je vroeg er met mij vandoor te gaan, zou je dat dan doen?' vroeg ze terwijl hun gezichten vlak bij elkaar waren.

'Natuurlijk' zei hij.

'Heb je zoiets al eerder gedaan?'

Hij tilde haar op en liet zich met haar in zijn eigen fauteuil zakken. Het meubel protesteerde, maar liefde heeft geen oor voor zulke waarschuwingen.

'Ik heb je iets gevraagd' zei ze op haar gedecideerde manier.

'Ja, ik heb het gehoord. Je wilt graag weten wat ik zoal gedaan heb. Nou, niets bijzonders, niets wat niet al lang door anderen gedaan is.'

'Ik bedoel: er vandoor met een vrouw, een getrouwde vrouw.'

'Ja – wel zoiets' zei hij. 'Ofschoon – er vandoor klinkt zo paniekerig. Laten we zeggen: een reisje.'

De fauteuil slaakte weer een noodkreet. Nu vond hij gehoor. Carla maakte zich los en liet zich op de grond glijden, zodat haar hoofd tegen Henks knieën rustte en hij gemakkelijk haar haren kon strelen.

'Sinds wanneer woon je hier?' vroeg hij.

'Sinds veertien dagen. Ik ben eigenlijk maar half getrouwd, want we hebben nog geen inboedel. We hebben nog nooit een echte woning gehad.'

Henk, die van bewegingsvrijheid hield, vond dit een prachtige situatie, maar hij zei dat hij het erg vond. Dat was een fout. Ze richtte zich op, kneep hem hard in zijn kuit en zei: 'Daar meen je geen donder van.'

'Ik weet vaak niet wat ik wel of niet meen.'

'Je lijkt me een vermoeiende man' zei ze.

Ze zuchtte en het leek hem het beste zich naast haar op de vloer te laten zakken en haar in zijn armen te nemen. De vloer was bespierd met een tapijt, even onzeker van kleur als de muren, even geschakeerd door strepen en vlekken. Er steeg een lucht uit op van oud, ingevreten stof, van verwaarlozing en verrotting, wat door de contrastwerking een ideale ondergrond vormde voor verliefde en dus op nieuw leven gerichte gebaren. Onder deze ondergrond was echter een ruimte, de door Baalman geëxploiteerde feestwereld. De geluiden die door de vloer drongen, bewezen dat het leven ook daar nog niet was ingeslapen, al vierde vermoedelijk niet de liefde er hoogtij. Het scheen de gelieven dat daar woedende stemmen tegen elkaar ingingen, dat er werd gebonkt en gesmeten. Maar ze lieten er nauwelijks op, zomin als ze nog op het gieren van de wind en het rammelen van de vensters lieten. Achtergrond- en ondergrondmuziek, levenstekens in de marge van hun eigen, op dit ogenblik zeer intense, leven. De vloer gaf niet genoeg mee om de intensiteit tot het toppunt op te voeren. Pas in de brede schoot van het bed werd het spel van de liefde bekroond met de ernst der beloning. Niet

dadelijk. Hij was geen haastige minnaar en hun jeugd had meer dan één beloning nodig om tot de volle ernst te komen. Dat werd het ogenblik van de confidenties. Zijn liefdeleven. Gewoon, zei hij, heel gewoon, zoals mannen leven. Ze drukte haar hoofd tegen zijn schouder, ze wilde meer weten. De ene man was niet de andere. Hij moest toch op zijn minst één grote liefde hebben gehad. 'Op zijn minst' herhaalde hij, maar om de sfeer niet te bederven, liet hij erop volgen: 'Op die grote liefde heb ik altijd gewacht.'

'Dus je hebt hem nog niet gevonden?'

'Misschien wel, zonder dat ik het gemerkt heb.'

'Idioot!' Ze beet hem in zijn schouder, even maar, liefkozend.

'Vertel jij maar' zei hij.

Er was niet veel te vertellen. Ze kende haar man sinds hun schooljaren en ze was hem trouw gebleven – tot zoëven. Sprak ze de waarheid? Het liet Henk koud. Al dat gepraat diende om een slecht geweten te sussen, misschien maar een rudimentair geweten. Rudimentair of niet, het was overbodig, tenzij het met aangenaam kietelend zondebesef gepaard ging.

Ze lag met zoveel overgave tegen hem aangevlijd dat er geen twijfel mogelijk was aan de fundamentele rust van haar gemoedsgesteldheid. Hij, altijd vervuld van een zeker gevoel van onbehagen, was al nauwelijks meer bij haar. Ze praatte en hij deed zijn best haar te volgen, maar de andere geluiden waren er weer: de ramen, de staafjes van de lampekap, en ook een licht geritsel van het buitensporig grote ezelsor boven hen. Het gestommel op de benedenverdieping zweeg evenmin, een nachtelijke bedrijvigheid waarnaar het vermoeiend luisteren was en die dus een goed slaapmiddel vormde, zoals Carla's regelmatig wordende ademhaling bewees. Henk was er minder vatbaar voor. Terwijl zij een droomloze vrede genoot, werd hij niet alleen beziggehouden door de uit de ruimte binnendringende natuurverschijnselen, maar ook door het natuurverschijnsel van deze slapende vrouw, dit jonge, verzadigde lichaam

dat van zijn menselijke status bevrijd was zolang het zich niet tegenover de wereld kon opstellen, maar er bewusteloos in was opgenomen.

Aangezien van alle opdringerige elementen alleen het ezelsoor binnen het bereik van zijn hand was, greep hij ernaar en probeerde het tegen de muur te drukken. Het papier knetterde, ofschoon het klam aanvoelde. Het bleef niet tegen de muur plakken, maar viel terug en veroorzaakte een lichte windvlaag. Wind van buiten, wind van binnen, een wereld van wind. Hij verlangde naar iets stevigs, een opdonder. Waar was de whisky-soda gebleven? Weer sloeg hij het ezelsoor naar de muur, weer zwaaide het terug. De derde keer greep hij het steviger vast. Hij trok eraan, er ontstond een scheurend geluid en een reusachtige lap behangselpapier viel over hen beiden heen, terwijl er enkele ogenblikken een geritsel als van kalkgruis te horen was.

Carla sliep door. Henk kreeg het benauwd onder het papier dat een mufte stank had. Hij smiet het van zich af, maar de lap was te groot en viel weer bovenop hem. Hij beheerste zich nog voldoende om Carla zacht opzij te schuiven. Toen stapte hij uit het bed, het papier met beide handen meetrekkend. Het scheen te groeien. Een geweldige, golvende massa, een zee van papier. Het slingerde zich om zijn benen, hij waadde voort, hij maakte roeigebaren als een bader die zich tegen de branding verweert. Maar hij voelde zich eerder als die hond, dat monsterwezen, een en al deinende ruigheid, een golf die van de grote zee was losgerukt, een blaffende golf in een belegerd huis. Henk blafte ook, hij blies en sloeg om zich heen en raakte de glazen lampekap met zo'n kracht dat er een gerinkel ontstond, een huppelende muziek die hem nog wilder maakte. Hij schopte, dacht dat het papier van hem afgleed en kreeg toen het gevoel dat er nog flarden aan hem kleefden.

Struikelend en tastend, nog steeds met ritselingen om zich heen, ging hij naar een kastje waarheen Carla had gewezen toen ze over

whisky sprak. Hij bukte zich en hoorde een soort gesteun dat niet uit zijn eigen binnenste kwam, maar van onder de vloer, waar het leven blijkbaar nog niets van zijn intensiteit had verloren. Het kastje verkeerde, zoals alles hier, in zijn nadagen. Henks ongemoeidelijke situatie maakte hem blind voor dit feit. Hij trok aan het deurtje, dat onmiddellijk en in zijn geheel meegaf. Het sloeg met een doffe klap op de vloer. Vloekend trapte hij het op zij, bukte zich en keek in het blootgekomen interieur. De schemerlamp stond ver weg; hij moest zijn hoofd in de gapende opening houden om iets te onderscheiden. Ook hier de mufte lucht, sterker zelfs dan hij tot nu toe had geroken. Na verschillende misgrepen hield hij de whisky-fles in handen. Hij maakte de fles open, nam er een slok uit, schepte adem en dronk nog eens. Er liep een warme stroom door zijn borst, zacht vuur, zoals hij, plotseling weer lyrisch, het noemde. Lichtvoetig schreed hij de kamers door, gaf een paar meppen tegen de nog steeds rammelende ramen en deed een greep in de schommelende lampestaafjes, waarvan hij er enkele in de hand hield en meteen wegsmeet. Vervolgens wilde hij zijn nog steeds ritselende benen schoonvegen, maar hij viel, en toen hij opstond, dacht hij er niet meer aan.

Het werd tijd om Carla's voorbeeld te volgen en in een onverstoorbare slaap weg te zakken. Via het voeteneind klom hij op het bed en liet zich vallen. Het leek of er een poot brak. In ieder geval klonk er een sterk gekraak en het bed nam een licht hellende stand aan, waardoor hij tegen de muur gleeed. Merkwaaardig genoeg bleef Carla liggen waar ze lag. Hij schoof een eindje naar haar toe, weg van die vervloekte muur, met de wond in het papier. Hij vond niet een zo rustige slaap als Carla. De vormen en geluiden die hij de afgelopen uren in zich had moeten opnemen, bleven hun aanwezigheid kenbaar maken. Als hij zijn benen verlegde, ritselde het, als hij ze niet verlegde trouwens ook. Er stonk iets pal in zijn neus, het behang. Maar Henk, niet meer klaar wakker, mengde het beeld van

de muren hier met die van de benedenzaal dooreen. Stinkende ezelsoren en pseudo-mythologische figuren gaven elkaar om zo te zeggen de hand en begonnen een rondedans. Het ezelsoor fladderde, de hoornen des overvloeds stortten hun lading uit, nimfen met de baard van de Hercules-voorzitter traptten dwars door hun sleepjurken, zetten flessen whisky aan de mond, wierpen met trossen druiven en bloemen. 'Verrek!' zei hij terwijl hij met een vuist zwaaide. Hij raakte de muur, voelde pijn, graaide naar het behang en scheurde er nog een lap af. Nu begonnen al die rotsmoelen, al dat roddelzieke gespuis, hem te beschuldigen, te honen, uit te schelden, maar Hoven bracht hen tot zwijgen. 'Het komt hier op neer' klonk het boven de geblondeerde sik van de leider, 'het komt hier op neer, jongeman. Je wilt ergens zijn, maar je bent nergens, nergens. Wij zijn ergens, wij hebben onze vereniging, ons leefmilieu, het dorp, de hele wereld. Wij kunnen struikelen, maar wij worden opgevangen. Jij kunt niet eens struikelen, je ligt één meter vijftientig lang in de modder.'

Henk had bijna respect gekregen voor dat welbespraakte mannetje, maar die modder bewees dat hij geen flauw benul had. Wie nergens zegt, moet niet over modder beginnen. Henk lachte schamper en draaide zich om. Het brok papier gleed uit zijn hand en onder luid geknetter op de grond. Hij kon geen beweging meer maken zonder akelige geluiden op te wekken. Maar hij was niet de enige, want behalve door het aanhoudende ramengerammel werd hij in zijn halfslaap gekweld door het hardnekkige rumoer van beneden. Hij wilde het niet horen, maar wegzakken, een tijd lang niet leven, zoals Carla.

Gebonk uit de onderwereld, steunen en kermen. Het klonk onmenselijk en ook menselijk. De nooit scherpe grens tussen deze twee begrippen werd nu wel heel vaag. Een in ontbinding verkerende, in de chaos teruggestoten wereld, een schepping die haar ware aard niet meer bemantelde, een woest en ledig geheel. Maar de

nu toch werkelijk in slaap glijdende Henk Swart werd nog juist vóór hij onder zeil ging geconfronteerd met de gedachte: niet de wereld, maar jij. Zijn hand, nu de hand van een bewusteloze, gleed weer langs de muur, scheurde er nog een reep papier af en kwam toen tot rust op zijn borst. De flard wapperde licht, door de wind of door zijn adem, of misschien door beide. Het deed er niet meer toe, voorlopig deed niets er meer toe. Eindelijk vormden hij en Carla een gelukkig paar.

5

Thea Hoven reed de auto door de winderige nacht naar huis. De wagen was net als de chauffeuse een mini-model, door de attente vader aangeschaft zodra zijn dochter tot de jaren der rijbevoegdheid was gekomen. Ze had gezegd dat ze best een grotere wagen kon besturen en dat ze bovendien nog groeikansen had, zoals haar vader zelf altijd had beweerd. Maar Hoven had zijn zin doorgedreven. 'Safety first' zei hij, een argument waarvoor een redelijk mens het hoofd moest buigen.

Hij zat op het achterbankje, naast zijn vrouw, rustig, zonder een woord te zeggen of ook maar te denken. Zijn vrouw dacht wel: aan die jammerlijke scène, aan deze man van haar, voortreffelijk, maar met gekneusde plekken. Er was niets verloren, er was bij vroegere crises ook niets verloren gegaan. De mensen vergaten, of deden alsof. Een groot organisator hield men in ere.

Thea, die de middelbare meisjesschool had afgelopen en nu een secretesse-opleiding volgde, had ook haar gedachten. Haar vader vormde nauwelijks een probleem voor haar. Je had, als het erg werd, psychiaters. Als het erg werd voor hem. Wat haar betrof, zij ging binnenkort het huis uit, een baan aannemen, zich zelfstandig maken. Daardoor kon zij veel verdragen, al viel het haar moeilijk te

verkroppen dat zij was losgerukt uit een dansroes die, hoe hevig ook, nog niet het hoogtepunt scheen te hebben bereikt.

Moeder en dochter wilden hun man en vader helpen bij het uitstappen. Hij liet het niet toe, begon plotseling weer volop te leven en zei terwijl hij het tuinpad naar hun voordeur opliep: 'Een mooi huis.' Schijnbaar een vreemde opmerking, op dit uur, bij deze onvriendelijke weersgesteldheid, na alles wat er in het feestgebouw gebeurd was. Maar de dames Hoven wisten dat dit huis een van zijn troetelobjecten was, niet minder dan het hart in zijn boezem. 'Sunny Home' had er een jaar of tien geleden, bij de aankoop van het huis, op een half afgeschilferd bordje aan de voorgevel gestaan. Te gewoon, vond Hoven, de naam moest anders luiden, te meer omdat het bordje toch overgeschilderd moest worden. Sindsdien stond er 'Sandy Hook'.

De vrouwen waren blij dat zijn zwijgzaamheid was geweken. Als hij sprak, wisten ze tenminste wat ze aan hem hadden. Hij opende de huisdeur en zei: 'Een geslaagde avond, vinden jullie ook niet?' De vrouwen, rillend over al hun leden, stapten de vestibule in en bevestigden dat het een geslaagde avond was geweest. Boven liep Thea meteen door naar haar slaapkamer en wenste haar ouders welterusten. 'Nog even, kind' zei Hoven. Het ganglicht was slecht, een bijna uitgebrande lamp. Hovens gezicht had een lijkkleur, zijn oogkassen leken leeg. Iemand die er zo uit ziet, al is het maar tengevolge van een slechte verlichting, spreek je niet tegen. Hij wees naar de post van haar kamerdeur. Er woei koude lucht door en Thea rilde weer, maar ze onderwierp zich. Ze knipte het licht in haar kamer aan, schopte haar schoenen uit en plaatste zich tegen de stijl met de kleine, maar veelzeggende streepjes. 'Hoofd omhoog' zei hij, ofschoon het niet nodig was, want ze kende de ceremoniële houding. Zijn ogen waren weer zichtbaar, heel duidelijk zelfs. Ze drukten ontsteltenis uit. 'Rechtop!' zei hij, en ze spande iedere vezel van haar korte lichaam. Ze kreeg het bar koud, ze begon hem in

stilte te verwensen, maar ze gehoorzaamde, zoals ze altijd gedaan had. Haar moeder stond belangstellend toe te kijken. Hoven bracht zijn hoofd tot vlak boven het hoofd van zijn dochter en bestudeerde de deurstijl alsof hij een geheimzinnig teken wilde ontcijferen. Toen bukte hij zich plotseling en keek naar Thea's voeten. 'Je hebt bijzonder dunne kousen aan!' zei hij. Ze kon haar houding niet meer bewaren en deed een stap opzij. 'Gewone kousen' zei ze. 'Dan ben je kleiner geworden!' zei haar vader op een toon die zowel woede als wanhoop verried. Het geduld van zijn dochter was uitgeput. Ze schoof hem de gang in, mompelde 'Waaizin!' en deed haar deur op slot.

Had Hovens vrouw hem op dit ogenblik niet bij zijn schouder gepakt en meegetrokken, dan zou hij waarschijnlijk zijn omgeval-
len. Hij wankelde, hij kromp ineen, hij verschrompelde. Als een zak liet hij zich meeslepen naar de echtelijke slaapkamer. Daar zette ze hem op zijn bed neer. Zijn mond bewoog, vermoedelijk zei hij iets, maar door de wind en een juist tegen de ramen kletterende regenbui kon ze onmogelijk uitmaken of hij werkelijk sprak. Het kon haar ook niet schelen. Hij moest naar bed, slapen, uitrusten, weer een normaal mens worden. 'Kleed je uit!' zei ze resoluut. Hij begon aan zijn das te frommelen. Zijn hoofd was kennelijk niet bij datgene wat zijn handen deden. Hij schoot zo langzaam op dat hij zich pas van zijn das en jasje had ontdaan toen zijn vrouw al onder de dekens kroop en het plafondlicht uitdeed. Alleen het nachtlampje in de hoek bij de wastafel brandde nog, een gele stip in het van natuurgeluiden vervulde donker. Hoven zag de stip niet en hij hoorde de geluiden niet. Hij was niet meer kwaad en evenmin wanhopig. Hij dacht na, ingespannen maar kalm. Hij hoorde niet dat zijn vrouw hem vroeg of hij in bed kwam. Haar stem was trouwens amper verstaanbaar gemurmel van een half slapende. Hoven daarentegen richtte zich hoe langer hoe meer uit zijn verschrompeling op. De gele stip in de kamerhoek keek hem aan,

een klein teken van bescherming in een onbetrouwbare wereld, een wakend oog.

Toen hij van het bed opstond, was hij weer een man met een doel in zijn leven. Hij voelde zich zo helder en vastberaden, zo vol van onstuitbare energie, dat hij absoluut iets moest doen, nu, zonder uitstel. Op de tast ging hij naar de woonkamer, maakte er licht en liep naar de krantebak. Alles had zijn vaste plaats in de kamer. Men kon geen menselijk leven leiden wanneer niet alles daar stond waar het volgens een onwrikbaar schema hoorde te staan. Hoven had getracht in zijn privé-leven de hiërarchische opbouw te imiteren van het ambtelijke systeem, ofschoon zijn liefde voor dit systeem op een zware proef was gesteld toen hij bij een promotie was gepasseerd ten bate van iemand die volgens Hoven louter door protectie een sport op de ladder mocht stijgen. De krantebak nu stond in de huiselijke hiërarchie op het niveau van het gezinshoofd, concreter gezegd naast zijn stoel. Niet dat hij een druk gebruik van de bak maakte, integendeel, hij liet er maar een hoogst enkele keer een blad in glijden. Regel was dat alle papierrommel zo snel mogelijk werd opgeruimd. Maanden geleden had hij er voor het laatst iets in gedeponneerd, een exemplaar van een weekblad waarin een advertentie voorkwam die zijn aandacht had getrokken. Deze advertentie had een zwart menselijk figuurtje getoond, waarachter een grotere witte gestalte oprees. Een en ander diende ter illustratie van de volgende tekst.

Groter worden

Snelle en gegarandeerde toeneming van de lichaamslengte op iedere leeftijd met verscheidene centimeters, dank zij de buitengewone wetenschappelijke methode 'Vitale Groei', sedert 30 jaar in de hele wereld beproefd (Internationale diploma's). Succes, slankheid, élégance. Gratis volledige inlichtingen zonder enigerlei verplichting. Instituut Mondiaal, Postbus 450, A . . .

'Bladzij 73' mompelde Hoven terwijl hij het blad uit de krantebak opviste. Hij had er verstandig aan gedaan het nummer van de pagina in zijn hoofd te prenten, anders had hij nu, in de kille kamer, misschien lang moeten zoeken. Binnen enkele ogenblikken zonk hij met het op de juiste plaats opgeslagen blad in zijn stoel en las de advertentie nog eens door. Het zou er dan toch van moeten komen. Hij had lang geaarzeld, zijn geloof in de weldadige natuur en zijn diepe wantrouwen tegenover dergelijke wetenschappelijk getinte aanprijzingen niet willen loslaten. Maar nu de natuur het er op toeleigde zijn dochter nog iets van haar minimale lengte te ontroven, was aarzelen misplaatst. Hij dacht terug aan het moment waarop Thea haar kamerdeur had dichtgegooid en hij, kapot van de verschrikkelijke constatering, door zijn vrouw was meegetrokken. Waarschijnlijk lag Thea nu wanhopig op haar bed, zonder de slaap te kunnen vatten. Hij moest naar haar toe. Zelfs als ze geen geloof in het wondermiddel mocht hebben, kon ze toch altijd een bemoedigend woord gebruiken. Hij formuleerde in gedachten wat hij tegen haar zeggen zou. 'Niet zo somber, kind, er zijn nog mogelijkheden . . .'

Hij stond op, een man zonder das, in hemdsmouwen, een tijdschrift in de hand, omgeven door een nachtelijke kamer waarin alles zijn plaats had. Hij wilde het blad meenemen, maar bedacht zich, bang dat Thea zijn enthousiasme niet voetstoots zou delen, en liet het tijdschrift weer in de krantebak glijden. Niet met een voor de hele wereld bestemde advertentie, maar alleen met een persoonlijk woord moest hij haar uit haar wanhoop heffen. Hij deed het licht uit en liep de gang in. Nu trof hem iets dat hij zoëven niet had opgemerkt: dat er een zwakke bundel licht in de gang viel. Dat licht moest van buiten komen, van een straatlantaarn, de lantaarn voor Thea's raam. Hij liep haastig door en zag dat de deur van zijn dochters kamer openstond. Dat was ongewoon. Zijn hart, zijn kwetsbaar hart, begon te bonzen. Bij de open deur bleef hij staan, de

hand aan de deurknop. Hij luisterde of hij haar hoorde ademen, maar er kwam hem geen ander geluid tegemoet dan het gieren van de wind.

Met zijn hand tegen zijn borst, waar het hameren niet ophield, liep hij de kamer in, tot bij het bed. Thea lag er niet in, het was onbeslapen. Er ging Hoven een schrikwekkend licht op. Zijn dochter, geschokt door hetgeen de deurpost had onthuld, was het huis uit gevlucht, de nacht in, misschien regelrecht de kokende zee in. Hij deed nog een poging om de kamer te verlaten, maar zijn benen zakten onder hem weg en hij viel op het bed neer, bewusteloos, een door het lot gevelde man.

6

Over het gebouw Luxor daalde, nadat het feest van de Toneel- en Ontspanningsvereniging Hercules was uitgedoofd, een sfeer van werkzaamheid. Niet dat er een grondige opruiming en schoonmaak werd gehouden; daarvoor was het morgen nog vroeg genoeg. Maar Baalman stond erop dat de bepaalde stukken weer op hun plaats werden gezet en alle vuile serviesgoed in de spoelkeuken werd bijeengebracht. Ze waren met vijf mannen, het kon ten hoogste een kwestie van een half uur zijn, vooral met een baas als Baalman, die niet alleen orders gaf, maar ook zelf de handen uit de mouwen stak. De buffetbediende en de twee kelners volgden zijn aanwijzingen, de buffetchef Kuipers scheen wat trager van begrip. Het was een man van gedrongen postuur en met een filosofie die de tegenhanger vormde van Baalmans ambitieuze voortvarendheid. Kuipers had niets tegen werken, maar de boog moest niet al te strak gespannen worden, anders ging de aardigheid van het leven af. Aardig was bijvoorbeeld een glaasje op zijn tijd. Een man die maat wist te houden, kon zo'n glaasje best in zijn arbeidstijd genieten.

De schrobbering die Baalman hem had toegediend, was dan ook in slechte aarde gevallen. Dat er nu, diep in de nacht, nog gewerkt moest worden, was net iets te veel. Er had op zijn minst een ogenblik van ontspanning aan moeten voorafgaan, een collegiaal samenzijn, met een gezellige nabetrachting over het verloop van de avond, onder het genot van een sigaretje en een slokje. Afwisseling tussen gejaagdheid en ontspanning was het wezen van het restaurantbedrijf, maar zo'n Baalman, zo'n doordraver, had daar doodgewoon geen gevoel voor.

Kuipers was niet de enige die dit manco bij de baas constateerde. Ook de kelners, oudgedienden in het vak, mannen die op wijde zeeën en in verre landen de serveerkunst hadden beoefend, zouden wel even adem hebben willen scheppen. Alleen de jonge buffetbediende, een meisjesachtige knaap van een jaar of twintig, was een en al gewilligheid en repte zich op Baalmans wenken als een soort gevleugelde god – een vergelijking, geboren uit de geest van Heemstra, de oudste kelner, wiens vakbekwaamheid op vier klassen gymnasium steunde, een intellectuele ondergrond die wel was afgebrokkeld, maar niet bezwaken.

Het broeiende onbehagen dreigde een laaiende brand te worden toen Kuipers, bezig met het opruimen van zijn buffet, een fles cognac liet vallen. De fles bleef ongeschonden, wat Baalman, die er vlak bij stond, niet belette Kuipers toe te voegen: 'Let alsjeblieft een beetje op de spullen!' De buffetchef, die zijn mouwen had opgestroopt, plantte zijn harige armen in zijn zijden. Hij kreeg echter niet de kans zijn overvol gemoed te verlichten, want de bedrijvige Baalman was al weggesneld. Een verwensing was het enige dat de chef kwijt kon. Maar nood – en woede is een noodsituatie – maakt vindingrijk. Hij begon met passief verzet, waarbij hij uitging van de gedachte dat hij niet voorzichtiger met de spullen kon omgaan dan door ze niet aan te raken. Geheel werkeloos bleef hij echter niet. Hij opende een flesje bier en zette het aan

zijn mond. Hij had het gevoel dat de drank zijn kwaadheid wegspoelde. Verkwikt veegde hij zijn mond af, bukte zich naar de ijskast en pakte nog een flesje, in de mening dat een tweede dronk de laatste vonk gramschap zou blussen.

Heemstra en zijn collega Bos, die met stoelen sjouwden, bemerkten de gastvrijheid die Kuipers zichzelf bewees en vonden dit een aantrekkelijk voorbeeld. Zij wilden ook wel hun mond afvegen in plaats van, zoals nu, hun bezwete voorhoofd. Ze lieten de boel de boel, leunden op het buffet en zeiden dat ze best een hartversterking konden gebruiken. 'Natuurlijk, jongens' zei Kuipers. 'Ook een biertje?' Het werd een biertje, niet uit de fles, maar uit een glas, heel netjes, al waren de witte jasjes van de kelners op dit gevorderde uur tot smoezelige voddens gedegenerereerd en vertoonden hun haren geen spoor van professionele zorg meer. Een groepje van de zwaarigheden des levens bijkomende mannen, gemoedelijke drinkers, zo stonden ze daar bijeen. Een vredig tafereel, dat een ongerijmd feestelijke tint kreeg door de nog steeds niet verwijderde bloemstukken. De mannen gingen zo volkomen in hun rust op, dat ze zelfs niet dachten aan de mogelijkheid dat deze verstoord zou kunnen worden. Ze luisterden naar elkaars stemmen, zonder veel meer dan de klank ervan in zich op te nemen. Het was laat, ze waren moe, bereid te gaan slapen en in afwachting van de slaap gelukkig te zijn. Nauwelijks nadat ze daar bij elkaar waren gekomen, hadden er in het gebouw een paar harde slagen geklonken, maar deze geluiden hadden de ontwikkeling van hun rusttoestand niet belemmerd, integendeel bevorderd. Het is immers goed te weten dat er dingen, vooral luide dingen, voortgaan te gebeuren, terwijl men zelf in een behaaglijke passiviteit wegzakt.

Er bestond verband tussen het feit dat Baalman niet onmiddellijk aan deze passiviteit een eind maakte en de slagen die de oren der rustbehoevenden hadden bereikt. Deze slagen waren een rechtstreeks gevolg van een wonderbaarlijk verschijnsel: een van de

hoornen des overvloeds die de zaalmuren tooiden, was plotseling gaan werken. Toen Baalman en Han, het buffetknechtje, een tafel verplaatsten, had de baas deze stevig tegen de muur gezet, zo stevig dat er een tik klonk, een niet luide tik, die echter voldoende bleek om een flinke instorting te veroorzaken. Er vielen grote brokken kalk van de muur; de gulle hoorn plofte, geheel verpulverd, op de grond en sleepte in zijn val een aantal garven, godinnen en andere bloeiende voorstellingen mee. De mannen bliezen, proestten en gebaarden wild om de opstijgende stofwolk weg te vagen. Rondvliegende steensplinters hadden hun gezicht geschraamd, maar deze geringe lichamelijke schade was niets in vergelijking met de schok die zij hadden ondergaan. De jonge knecht keek naar de verwoesting met ogen die eerst glazig waren en toen begonnen te knippen. Daar was wel reden voor. Het vervalproces was namelijk nog niet tot stilstand gekomen, maar duurde voort. Dunne scheurlijnen breidden zich als draden van een spinneweb over de muur uit, een mene tekel dat het optimistische karakter der fresco's iets kreukelachtigs gaf. Heemstra, de oud-gymnasiast, zou wellicht geconstateerd hebben dat hier moderne kunst in ijlt tempo klassieke trekken aannam. Baalman, minder geschoold, had alleen oog voor de actualiteit en deze vervulde hem met razernij. Hij zei op gerekte toon: 'Godverdomme!' en deed toen door de brokken kalk een stap naar voren, met gebalde vuisten, alsof hij de muur te lijf wilde gaan. Op dit ogenblik stortte aan het eind van een voortrennende scheur, meters verwijderd van waar de mannen stonden, nog een stuk muur in, ditmaal met de afbeelding van een palm. Het leek of de kokosnoten waarmee de schilder zo kwistig was geweest, alle tegelijk over de vloer rolden.

'Ze hebben me belazerd – allemaal!' riep Baalman uit. Het kereltje naast hem begreep niet dat zijn baas met die 'ze' zowel de lui bedoelde die hem dit gebouw hadden aangepraat als degenen wier de voor goed geld – het zijne – verrichte werkzaamheden nog niet

tegen één nacht van feestelijk rumoer bestand bleken. De gediens-
tigheid van de jongeman leed niet onder zijn onbegrip. Hij maakte
gebaren in de lucht, alsof hij iets wilde grijpen of afweren, hij
maakte kleine sprongetjes en had de onderlegde kelner zeker op-
nieuw aan een snelvoetige Hermes kunnen doen denken. Maar de
aanwezigheid van dit springerige mannetje in de zaal woog niet op
tegen de reeds voltrokken of nog dreigende ondergang van zoveel
godengestalten. Baalmans woede werd althans door deze schutte-
rige blijken van medeleven niet verlicht. Hij beende de zaal door,
stiet in zijn blinde drift tegen tafels, liep stoelen omver en stamp-
voette af en toe, alsof hij ook de kwaliteit van de vloer niet meer
vertrouwde en maar liever meteen naar de onderwereld verdween
dan deze afbraak nog langer te moeten aanzien. In zijn hoofd was
het een malende chaos. De bedragen die hij had neergeteld, de
smoelen van de kerels die hem bedonderd hadden, die smuigerd
met zijn partij wijn, de feestende troep van de afgelopen avond met
die gek geworden voorzitter – het wentelde alles door hem heen,
een op hol geslagen kermis, een bende die het er alleen om te doen
was zich op zijn kosten te vermaken.

Hij nam het niet! Hij had zich niet omhooggewerkt, bloed en
zweet geofferd, om zich door een stel oplichters tegen de vlakke te
laten lopen. De tengere buffetbediende aarzelde. Hij moest telkens
weer met zijn ogen knipperen en ook zijn handen vonden geen
rust, maar grepen en knepen in het vage. Inmiddels zette Baalman
zijn rondgang door de zaal voort, een gekooide beer. Een enkele
maal bukte hij zich, nam een brok kalk op, bekeek het, wreef het
fijn en liet het stof wegdwarrelen. Een in rook vervliegende illusie,
een vernietigd stuk levenswerk. Maar Baalman was niet iemand die
de strijd opgaf zolang hij nog adem in zijn longen had. Hij bleef
plotseling staan, zijn hoofd schuin, alsof hij een geluid trachtte op
te vangen. Vervolgens liep hij met energieke passen de zaal uit, naar
de kantine. Het knechtje volgde hem, of liever: het voelde zich

meegetrokken, achter die rug aan, die kracht, woedende kracht, uitdrukte. Baalman had de mannen bij het buffet nog maar amper in het oog gekregen of hij schreeuwde: 'Zeg eens even, hebben jullie niks gehoord?' Toen pas zag hij dat het drietal in een dommelige rust was verzonken; hij zag de glazen, de lege flessen, heel het vredige tafereel. De tegenstelling met zijn eigen geladenheid was te groot, er moest een explosie volgen.

'Luiwammesen! Dieven!' barstte hij los. 'Wie heeft jullie het recht gegeven hier te gaan zuipen? Ik werk me kapot en jullie hangen hier als dronken zwijnen rond!'

De kelners, met hun rug tegen het buffet geleund, keken hem met versufte ogen aan. Kuipers, de chef, was viever. Hij werd onder de regen van verwijten en scheldwoorden zelfs klaar wakker. Hij richtte zich op en haalde diep adem, zodat zijn borst breder werd. Zijn ogen begonnen te tintelen, hij voelde zijn armspieren hard worden. Nou moet-ie ophouden, dacht Kuipers, anders gaat er wat gebeuren! Hij greep een bierflesje en sloot zijn hand als een schroefsleutel om de hals. Han, de bediende, stiet een gil uit, een zo doordringend geluid dat Baalman, die ook een fles wilde grijpen, ineenkromp alsof hij gewond was. Het volgende ogenblik keerde hij zich om en beet zijn ontstelde volgeling toe: 'Bemoei jij je er niet mee, kleine flikker!'

Deze uitval scheen de hele troep te elektriseren. Ook de kelners schrokken uit hun dommel en zetten grote ogen op. De jongeling zelf was bleek geworden. Hij perste zijn lippen op elkaar en wendde zijn hoofd af om zijn tranen te verbergen. De anderen zagen ze toch. Kuipers, die voor zijn jonge helper een sympathie voelde welke veel weg had van die van een brave vader voor een stumperig kind, zette het bierflesje dat hij omklemd had, zo hard neer dat het leek of er een schot werd gelost. De kelners sprongen op en wilden weglopen, wat hun door de razende Baalman belet werd. Hij posteerde zich met gespreide armen vóór hen en riep: 'Er wordt hier

gewerkt!’

Kuipers was op hem toegerend, drukte zijn armen omlaag en schreeuwde: ‘Idioot! Hebben we nog niet genoeg gewerkt? We gaan naar huis. Vooruit, jongens!’

Woest stonden de twee mannen, Baalman met zijn geschramde gezicht, Kuipers met zijn opgestroopte mouwen, tegenover elkaar. Een homerische confrontatie, vond Heemstra, wiens liefde voor de oudheid echter niet voldoende ontwikkeld was om hem naar een vervolg van deze epische aanzet te doen verlangen. Hij wilde op zijn beurt tussenbeide komen, maar juist op dit ogenblik konk er uit de richting van de feestzaal een geweldige slag die allen, homerische helden en omstanders, deed verstijven. De baas kwam het eerst weer in beweging. Hij stormde weg, de kleine kudde achter hem aan. Op de drempel van de zaal hielden ze halt, vijf ontstelde mannen. De grote lichtkroon die in het midden van het plafond had gehangen, een veelarmig pronkstuk, was naar beneden gekomen. Bij het schijnsel van een paar povere wandlampen aanschouwden ze de puinhoop: glasscherven, stukken metaal. De buffetchef en de kelners zagen ook de verpulverde brokken muur voor het eerst. Merkwaardig genoeg was de zoldering niet gebarsten. Het neerploffen van de kroon kon alleen maar het gevolg zijn van een ondeugdelijke bevestiging.

De hartstochten die het troepje verdeelden, waren voor het ogenblik vergeten. Allen dachten hetzelfde: als dat geval eens in de volle zaal omlaag was gekomen. Eindelijk liep Baalman verder. Het gruis knarste onder zijn zolen. Onwillekeurig schopte hij een brok kalk voort. Het ketste tegen de muur en schoot de zaal weer in. Nog waren vele godenfiguren gespaard gebleven. Ze keken glimlachend voor zich uit, terwijl de man die hen in het leven had laten roepen, door de woestenij liep. Niemand volgde hem, zelfs niet het knechtje, in wie de dienstvaardigheid zich weer roerde. Maar het scheldwoord van daarstraks gloeide nog in hem na, en angst voor

een nieuwe uitval deed hem bescherming zoeken bij de buffetchef en de kelners. Die stonden daar te kijken alsof ze niet verlangd hadden naar rust, naar slaap. Het schouwspel dat hun baas bood, was zo boeiend dat ze hun ogen wijd openhielden. Eerst liep hij rechtop, de handen in de zakken van zijn colbertje. Hij keek beurtelings naar links, naar rechts, omhoog en omlaag. Hij wilde de schade nauwkeurig opnemen en zich rekenschap geven van de mogelijkheden tot herstel. Bij elke stap die hij deed kwam de situatie hem somberder voor, een onmetelijke catastrofe. Hij keek niet meer rond, hij schudde alleen nog af en toe zijn hoofd. Zijn schouders zakten, een geslagen man die zijn eigen gewicht te zwaar werd en die zelfs zijn voeten niet meer optilde, maar vermoeid door het puin slofte. Hij werd kleiner en magerder, hij werd in enkele minuten jaren ouder.

De mannen keken nog steeds vol aandacht naar hem, maar Baalman zag hen niet meer. Hij ging op een van de in het rond staande stoelen zitten. In de verlaten en verwilderde zaal leek hij een schipbreukeling op een miniatuur-eiland. Het kwam de mannen het verstandigste voor hem daar maar te laten zitten. En hoe geboeid ze zijn metamorfose ook hadden gevolgd, ze kregen er nu genoeg van. Het proces leek trouwens afgelopen. Misschien ging alleen de metamorfose van de zaal voort en kwam er nog ergens een brok omlaag. Het kon naast of op de baas vallen, dat wist je nooit vooruit, maar het was altijd beter, vond Kuipers, dat het toeval zoiets besliste dan dat het bijvoorbeeld met behulp van een bierflesje werd uitgemaakt. De dingen kwamen, als je je maar niet door je drift liet meeslepen, bijna altijd vanzelf in orde. Met deze tevreden stemmende gedachte volgde hij de kelners die al bezig waren hun regenjas aan te trekken.

Alleen de jongen Han wilde blijven. Uitgescholden of niet, hij voelde dat hij zijn plicht verzuimde als hij die man nu verliet. Met telkens weer in de lucht grijpende en knijpende vingers liep hij voor

de ingang van de zaal heen en weer. Hij had wel naar binnen willen gaan, maar hij wist niet hoe de baas op zijn aanwezigheid zou reageren. Te oordelen naar zijn houding daarginds op die stoel zou hij helemaal niet reageren. Hij was zo ver onderuitgezakt dat hij ieder ogenblik op de grond kon glijden. Plotseling kwam bij de jongen de gedachte op dat Baalman wel dood kon zijn, aan een hartverlamming gestorven. Hij trilde zo hevig dat hij zich aan de deurpost moest vastgrijpen om zich in bedwang te krijgen.

Juist toen hij hierin enigszins was geslaagd, hoorde hij voetstappen, wat hem een nieuwe schrik bezorgde. Ze naderden uit de richting van de ingang van het gebouw, korte, energieke tikken. Terwijl hij zich nog afvroeg of het een politieman was of een indringer, verscheen de nieuwe figuur in zijn gezichtsveld. Het was een figuur van klein formaat, niet veel groter dan een schoolkind. Han, die weinig of niets had gemerkt van de schokkende gebeurtenissen waarmee de feestavond van Hercules was besloten en die een nieuweling was in het dorp, kende het meisje niet. Hij vond haar merkwaardig, een schepsel dat de maat van een kind had, maar de zelfbewuste houding van een oudere. Bovendien was het vreemd dat dit moeilijk te rubriceren vrouwelijk wezen hier in het holst van de nacht kwam aanzetten, en nog wel zonder bellen of kloppen. Blijkbaar hadden de drie mannen bij hun vertrek de voordeur niet behoorlijk afgesloten. Han vond de kracht om haar enkele passen tegemoet te gaan. De bezoeker streek haar verwaaide haren enigszins glad en zei: 'Ik ben Thea Hoven. Ik kom m'n tas zoeken.' De jongen staarde haar aan alsof ze iets volkomen onbegrijpelijks had gezegd. De naam Thea Hoven zei hem niets. De mededeling 'Ik kom m'n tas zoeken' klonk hem even ongerijmd in de oren als wanneer ze had gezegd: 'Ik kom m'n hoofd zoeken'. Zijn verbijs-tering was niet alleen een gevolg van haar verschijnen op dit ongewone uur, maar ook van het feit dat er een wonderlijk gevoel in hem ontstond. Na zijn eerste verbazing was hij hevig bekoord

door deze mengeling van kind en volwassene. Hij vond haar mooi en charmant, een allerliefst schepseltje. De baas mocht hem een flikker hebben genoemd, dat was hij helemaal niet of niet helemaal. In ieder geval was hij in staat warm te lopen voor deze kleine vrouwelijke gestalte. Hij perste zijn handen tegen elkaar, zich bewust van zijn neiging ze in de lucht te laten grijpen, en zei: 'Als ik u van dienst kan zijn...' Thea antwoordde: 'Dat kunt u. Misschien wilt u verderop in de gang licht maken.' Ze wees naar rechts.

Nu begreep hij haar, al kostte het hem enige moeite, want ze had bij het uitspreken van deze woorden geglimlacht. Zij vond hem ook aardig, met een zeker voorbehoud, daar ze zijn maatschappelijke positie niet kende. Hij snelde weg, naar het schakelbord, en draaide aan alle knoppen om er zeker van te zijn dat hij ook de juiste hanteerde. Op vele plaatsen waar duisternis had geheerst, ontstond licht, op andere plaatsen was het tegenovergestelde het geval, bijvoorbeeld in de zaal waar Baalman nog altijd versuft tussen de ruïnes vertoefde. Zijn sufheid was niet diep genoeg om het uitval- len van het licht voor hem verborgen te houden. Hij hief zijn hoofd op, stiet weer eens de Nederlandse standaardvloek uit en liet daarop de kreet volgen: 'Hedaar! Je zet me in het donker!' De anderen waren al te ver weg om hem te kunnen horen. Terwijl Baalman zich voorzichtig, voetje voor voetje, tussen de brokstukken van zijn trots voortbewoog, zochten zij het tracé af waarlangs Thea die avond met haar ouders het gebouw had verlaten.

Het meisje liep voorop, met spiedende blik. Ze kende het gebouw, waar ze, nog op school, Sinterklaasfeesten en andere genoeglijkheden had bijgewoond. Toen al was haar talent niet verborgen ge- bleven en had ze als gezocht artieste ook een kijkje kunnen nemen in die hoeken van het feestgebouw waar het profane publiek nooit kwam. Ze bleef staan voor een deur en keek achterom ten einde zich nog eens ervan te overtuigen dat de tas hier werkelijk niet was.

Han glimlachte, maar niet zonder bezorgdheid, want hij vreesde dat het verloren voorwerp verloren zou blijven. Thea's gezicht daarentegen was strak, behalve een nadenkende rimpel in haar voorhoofd. Waren ze door deze deur gegaan of door die aan de overkant van de gang? Ze besloot juist dat het deze geweest moest zijn en wilde het handvat omlaagdrukken, toen er van achter de deur een geluid kwam dat veel op het kreunen van een gewonde leek. Han's glimlach bevroor. De kleine Thea verloor haar parmantige houding. Haar ogen werden groot, van schrik, van angst. Ze deed een stap naar voren, recht in de bijtijds uitgestoken armen van haar partner op de speurtocht. Het was de eerste keer dat hij, met zijn schuchtere inborst en nog haar richtingzoekende seksualiteit, een vrouw omarmde. Hij voelde haar beven, hij hoorde haar hijgen, en hij had haar graag willen kussen, als hij maar niet zelf zo had gebeefd, ten prooi aan dezelfde angst als zij. Een angst die nog toenam doordat het geluid achter de deur zich herhaalde, op een andere toonhoogte, een kreet van pijn, woede, ontsteltenis.

Het paar deinsde achteruit, weg van de griezelige deur. Ze waren zo innig in hun lijden verenigd dat ze niet merkten hoe in de verte iemand naderde: Baalman die de uitgang van zijn duistere, verwoeste feestzaal had gevonden en zich nu naar het licht bewoog. Wat dit, overigens povere, licht hem onthulde, bezorgde hem een nieuwe aanval van razernij. Daar moest hij, door zijn vrouw verlaten man, aanzien hoe hier in het holst van de nacht ergens in dit vervloekte gebouw zijn knechtje stond te vrijen met dat ondermaatse dochtertje van die mooie meneer Hoven.

'Willen jullie wel eens . . .' schreeuwde hij. Maar wat ze moesten willen, werd niet duidelijk, want hij had nog niet uitgesproken of er werd van de andere zijde hevig op de deur gebonkt, een waar roffelconcert. De jonge mensen lieten elkaar los en stoven weg. Beiden kwamen in botsing met de vertoornde Baalman. Hij viel, ze rolden over hem heen. Er ontstond een schreeuwend, jammerend

en vloekend kluwen, met op de achtergrond een door wild gebonk dreunende en trillende deur. Het kluwen had zich nog niet ontward, toen er een eind kwam aan het bonken, doordat de deur openvloog. Een vrouw met verwilderde haren en kleding strompelde schreeuwend de gang in. Het kluwen werkte zich los en de bestanddelen ervan, in min of meer zittende houding op de vloer, wisten niet wat ze moesten denken van dit zoveelste mirakel in deze nacht. Bij één van hen, Baalman, duurde de desoriëntatie niet langer dan enkele seconden. Hij herkende in dit uit de verborgenheid opgedoken schepsel het afschuwelijke creatuur Pop, het Popmens. Hij sprong op met de woorden: 'Wel alle donders, wat moet jij hier, stuk vuil?'

De aldus verwelkomde vrouw spreidde haar armen en liet zich achterwaarts tegen de gangmuur zakken. Ze gleed niet helemaal weg, maar bleef met haar bovenlichaam tegen de muur hangen. Haar mond, die zojuist nog tot het ontwikkelen van sterke geluidsvolumen in staat was gebleken, stond nu machteloos open. Haar gezicht, door de eroverheen sliertende haren slechts gedeeltelijk te onderscheiden, was grijs en verwrongen, de kop van een waanzinnige. Tijdens de uren die ze, eerst verwoed naar een uitgang zoekend, toen in slaap gesukkeld en telkens weer wakker schrikkend, in de buitenste duisternis van het gebouw Luxor had doorgebracht, was ze inderdaad half gek geworden. Baalman wist van dit alles niets, en al had hij het geweten, dan zou hij er nog geen verzachtende argumenten aan ontleend hebben. Hij wilde het execrabele schepsel kwijt en maakte zich gereed de daad bij de gedachte te voegen. Met gebalde vuisten trad hij op de vrouw toe. Er brak een storm los in de borst van de buffetbediende. Hij werd niet alleen gedreven door jeugdige ridderlijkheid, maar ook door een gevoel van solidariteit. Beiden, die vrouw en hij, waren door de baas uitgescholden, hij voor kleine flikker, zij voor stuk vuil. Hij sprong toe, posteerde zich voor de bedreigde vrouw en zei: 'U raakt haar

niet aan!’

Thea was snel bekomen van haar schrik bij het verschijnen van Pop. Ze geloofde niet in spoken, op dit moment althans niet. Ze moest haar tas hebben en die lag daar ergens achter de opengevlogten deur. Dank zij Han’s doortastend optreden aan het schakelbord scheen er volop licht in het stuk gang dat vóór haar lag. Wat ze te zien kreeg, kwam wel enigszins overeen met wat ze zocht. Er lag een damestas op de grond, maar het was niet de hare. De tas stond open en de inhoud – zakdoekje, kam, spiegeltje en verschillende andere damesartikelen – lag in het rond. Ze ontweek de voorwerpen en vervolgde haar speurtocht, terwijl achter haar een hevig getier losbrak. Nu, zo dicht bij het doel, wenste Thea zich niet meer te laten afleiden. Want dat ze dicht bij het doel was, stond voor haar vast. Hier ergens had ze, om haar vader een extra steuntje te geven, haar beide handen vrijgemaakt en haar tas neergelegd. Natuurlijk, daar was hij, op een plank. Haar blijdschap was zo groot dat ze er volkomen in opging. Men kan om alles in de wolken raken, ook om een teruggevonden tas. En wie in de wolken is, wil zich niet door aardse zwarigheden omlaag laten drukken. Thea hoorde het geschreeuw achter zich wel en ze had er zelfs een vermoeden van dat er een handgemeen plaats vond, maar ze wou en zou naar huis. De buitendeur bood echter weerstand. Ze behoefde weliswaar niet, zoals Pop vóór haar, in volslagen duisternis ermee te worstelen, maar toch duurde het een paar minuten eer ze de weerbarstige sluiting had opengetrokken. Ze had de deur zelf nog maar half geopend toen de aardse zwarigheden haar achterhaalden.

De gevallen vrouw had haar stem teruggevonden, daarbij geholpen door Baalman die haar aan haar haren voortsleepte, waarop ze met gillen en spartelen reageerde. Han diende zijn baas in het wilde weg stompden toe, een behandeling die geen enkel merkbaar resultaat opleverde. Zo sleepte en schreeuwde het drietal zich door de gang voort. Thea Hoven had al één been in het deurgat gezet toen de

troep haar bereikte. Ze voelde zich bij haar jas gegrepen. Op hetzelfde ogenblik deed van de andere kant de wind een aanval en wierp zich met zoveel kracht op de deur dat deze wijd openging. Thea werd opgenomen in de woelende massa. En misschien zouden er alleen flarden zijn overgebleven, als niet een onverwachte mannenhand tussenbeide was gekomen.

7

Henk Swart en zijn Carla lagen dank zij de genoten liefde, bij Henk aangevuld met een paar stevige scheuten whisky, in een weldadige slaap, toen er gebeld werd, Het was een snerpnd elektrisch geluid, dat als een kartelmes door de stilte sneed. Tot de slapenden drong het echter niet direct door. Hun rust was te solide om zich door een stoot met een kartelmes te laten vernietigen. Er was een lange, lange belkreet nodig, een waar noodsein, om althans een van hen, Henk, tot bewustzijn te brengen. Zijn eerste mondelinge reactie was gelijk aan de wijze waarop Baalman die nacht verschillende situaties tegemoet was getreden. Hij vloekte. Vervolgens draaide hij zich om, besloten het geluid te negeren. Of hem dit gelukt zou zijn, is een overbodige vraag, want door de scheve stand van het bed beëindigde hij zijn nogal heftige omwenteling op de vloer. De bons waarmee hij neerkwam, stoorde Carla's slaap evenmin als het nog steeds aanhoudende gebel. Henk, inmiddels volkomen en tamelijk pijnlijk bij kennis, kon het niet langer over zijn kant laten gaan. Het had misschien iets te maken met de benedenverdieping, waar het, naar hij merkte, zeer roerig bleef. Maar het gebel kon ook uit een heel andere wereld komen, om het zo uit te drukken. Stel dat Carla's zeevarende echtgenoot plotseling in dit dorp was aangespoeld. Hoe onwaarschijnlijk dit ook was, Carla moest wakker worden. Hij pakte haar bij haar schouders en schudde

haar lang genoeg om haar weer tot een gedecideerd handelend mens te maken. De bel! Henk had zijn kleren al bij elkaar geraapt en verdween op haar aanwijzing achter de deur van het aangrenzende kamertje. Hij voelde onder zijn voeten een paar gladde, glazige dingen, verstrooide lampekapkralen. En hij hoorde geritsel: een lap behang waar hij tegenaan stiet en die hij probeerde weg te schoppen.

Zijn situatie leek niet penibel. Het kamertje had nog een deur, waardoor hij vermoedelijk kon ontkomen zonder door iemand in de grote kamer te worden gezien. In afwachting van de komende dingen kleepte hij zich aan. Een man zonder broek is in onzekere omstandigheden weinig waard. Hij trok dit kledingstuk juist aan toen er geluiden uit de grote kamer tot hem doordrongen. Twee vrouwestemmen, de ene die van Carla, de andere moeilijk te onderscheiden, maar in ieder geval hevig bewogen, want hij hoorde gesnik. Hij had niet zelden vrouwen zien en horen snikken, meestal na de genoegens van de bijslaap tot inkeer komende of op levenslange trouw aansturende zielen. Hij wist met tranen niet goed raad. Ze waren een menselijke en vooral vrouwelijke uiting, ongetwijfeld, maar ze wekten bij hem altijd een zekere ergernis, misschien doordat ze van hulpeloosheid getuigden en hij ongecamoufleerde hulpeloosheid niet kon verdragen.

Zijn ergernis kreeg deze keer nauwelijks gelegenheid te ontwaken. Het snikken werd zachter, een geluid op de achtergrond, overstemd door een merkwaardig getik. Terwijl Henk, geheel gekleed, op een van de bedden zat, in afwachting van het ogenblik waarop hij bevrijd zou worden, kreeg hij langzamerhand een gevoel van beklemming. Het leek of de tijd werd teruggedraaid, of deze nacht en de avond en de dag daarvóór een achterwaartse beweging maakten en tot stilstand kwamen in dat huis aan de zeekant waar Henk door een hond van ongewone afmetingen was verwelkomd. Later, veel later, had het dier in zijn schoenen meegedanst en nu, op een

onwaarschijnlijk tijdstip, liep het logpotig door het desolate universum van de zaalachtige kamer en door Henks ook niet al te florisante binnenwereld. Een dier, achtergebleven uit de oertijd, een brok irrationele existentie, verdwaald in een eeuw die met vaste maatstaven en standaarden rekende. Een belichaming van wat eenmaal overheerst had en eenmaal weer overheersen zou: leven, primitief en onverzettelijk, zonder ander oriëntatiepunt dan een duister instinct. Misschien toch niet zo erg vreemd en verdwaald. Hij hoefde maar te luisteren naar de geluiden van onder de vloer en naar de wind die om het gebouw loeide, om te weten dat de scheidsmuur tussen orde en chaos uiterst dun was.

De hond kwam tot rust. Henk, achterover op het bed, hoorde het getik niet meer. Maar het bleef aanwezig, als mogelijkheid, als absurde bedreiging van even absurde zekerheden. Henk bewoog zijn benen om zich enigszins te ontspannen. Hij zat immers niet op een gewoon bed, maar op de onderste verdieping van een uit drie lagen bestaande constructie, nachtelijke opslagplaats van op strandvermaak beluste mensen. Het werd tijd dat hij uit dit dorp verdween. Daarvoor moest hij eerst dit huis uit, maar zolang hij geen teken had gekregen dat het terrein veilig was, zat hij hier vast. Misschien verdiende hij niet beter dan tussen het afval van een onbekend aantal dode badseizoenen te liggen. En gekweld te worden door de natuurlijk hersenschimmige gedachte dat dat hondebeest daar achter de deur lag. Hersenschimmig, tenzij men de zeer wel te verdedigen mening aanhing dat achter alle deuren honden lagen, of zaten, of heen en weer liepen, goedaardige of kwaadaardige, maar altijd onberekenbare beesten.

Hij was half in slaap gesukkeld en kwam met een schok weer bij. De hond! Geen hersenschim, maar twee poten op zijn borst en een zacht hijgende kop pal voor zijn gezicht. De principieel nooit van zijn stuk te brengen Henk Swart rilde. Afgonden waarlangs hij placht te drementen alsof het slootjes waren, gruwelijke visioenen

die hij met speelse ironie verwerkte, lieten zich plotseling niet meer relativieren. En toen even plotseling weer wel, al trilde de schok na. Niet alleen de hond was binnengekomen, ook Carla. Ze had een peignoir aan over haar pyjama; haar haren vertoonden geen enkel spoor van nachtelijke woelingen; ze was een toonbeeld van rust. Op de nog geschokte Henk maakte ze althans die indruk. Nog vóór ze iets kon zeggen, zei hij: 'Die hond!' Ze legde een vinger op haar lippen, terwijl ze met haar andere hand de hond streelde die op de vloer was gaan zitten. Toen liet ze zich naast Henk op het bed zakken en vroeg wat h  m die hond kon schelen. 'Het is de hond van mijn ouders' zei ze. Uit haar houding bleek duidelijk dat het dier niet de flauwste mefistofelische associatie bij haar opriep. Henk maakte zich niet zonder moeite vertrouwd met de gedachte dat de hond, evenals op die lang vervlogen ochtend met Ploes aangesproken, tot Carla's familie behoorde. Een wonderlijke samenloop van omstandigheden, maar welbeschouwd liepen omstandigheden altijd wonderlijk samen, of uiteen.

Dat uiteenlopen kwam aanstonds aan de orde, maar eerst moest Carla hem vertellen wat haar inmiddels met een slaaptablet onder zeil gegane moeder in de nacht hier naar toe had gedreven. Hun arme, goede man en vader was door vertegenwoordigers van de openbare macht weggehaald om een hechtenisstraf uit te zitten waartoe hij subsidiair was veroordeeld indien hij de hem wegens smokkel opgelegde boete niet betaalde. Smokkel! Ofschoon Carla fluisterend sprak, hoorde Henk het schampere en meewarige in haar stem. Hij begreep haar, hij begreep iedereen, en zeker die door patrijspoorten naar het leven blikkende man die, verdwaald in een labyrint van ambtelijke voorschriften, nu in een cel tot inzicht in zijn dwalingen moest worden gebracht.

De hond, een berg van bedaardheid, was niet schrikwekkend meer, althans niet schrikwekkender dan wat zich verder op aarde vertoonde. Het paste alles in elkaar, gehoorzaam aan een onwankelbare

orde die niets en niemand buitensloot, ook niet de opstandige twijfelaar, de dwarskijker van het soort Henk Swart. In dat beeld van onwankelbaarheid nam dat huis aan de zeekant nu een zeer duidelijke plaats in: vesting zonder verdedigers, rustig indien niet te midden, dan toch aan de rand der woedende baren. Een indrukwekkend beeld dat er niets bij zou winnen als hij Carla vertelde dat hij daar in dat huis als sollicitant was verschenen.

De tijd voor andere dingen was trouwens aangebroken – afscheid nemen, een zaak waarbij het gemoed nauw betrokken is. Zelfs de scheve stand van het bed gaf Carla aanleiding tot een lachje dat meer dan alleen maar ondeugend was: vertederd om het reeds herinnering geworden avontuur. 'Nu mijn moeder hier is, wordt het moeilijk' zei ze, alsof er zonder moeder wel een morgen zou zijn geweest. Henk wist wel beter, zij eigenlijk ook. Hij streekte nog eens haar donzig gezicht. Hij wist dat na dit eerste overspel – als het haar eerste was – de weg voor haar openlag en dat ze die zou volgen en zich redelijk gelukkig voelen.

Tegelijk met Henk stond ook de hond op. Met de grootste moeite lukte het Henk en Carla het dier te beletten mee de kamer uit te gaan. Ze duwden tegen het machtige lichaam, waaruit een gegrom opsteeg dat Henk dreigend scheen, maar dat Carla niet imponeerde. En zo, met het duidelijke gevoel op het laatste ogenblik de mindere van deze vrouw te zijn, belandde Henk bij de buitendeur.

Na uren stond hij weer voor de agressieve ruimte. Hij had er echter nog geen blik op geslagen of het getier dat hem boven via de vloer had bereikt, sprong weer op hem toe. Het kwam nu uit de zijuitgang van de benedenverdieping, een paar meter naast de deur van het bovenhuis. Uit de verte had het een onpersoonlijke indruk gemaakt, een natuurverschijnsel dat moest uitwoeden of misschien nooit uitgewoed raakte. Hier kreeg het menselijke aspecten. Hij onderscheidde stemmen en zelfs woorden, voornamelijk scheldwoorden en dreigementen. Ongearticuleerd geschreeuw en gegil

had echter de overhand.

Het was geen zuiver humanitaire opwelling waaraan Henk gehoor gaf toen hij zich met het geval ging bezighouden. Hij moest die zijuitgang wel passeren en kon voor het tierende kluwen niet onopgemerkt blijven. Bovendien kreeg hij een prachtkans om zijn gedeukte gevoel van eigenwaarde wat op te lappen door als deus ex machina te fungeren. Reeds terwijl hij moedig toegreep en de woelende bende tot haar elementen herleidde, reeds terwijl het gesteun, gejammer en gevloek nog tegen hem aansloeg, besepte hij hoezeer hij als goddelijk instrument te kort schoot, zag hij een chaos veranderen in een chaos van verschillende gedaante en werd hij bijna gevloerd door de gedachte dat heel de beroering der wereld niets was dan een eeuwige pas op de plaats. Hoeveel leden van het door Henk behandelde viertal het met deze filosofie eens konden zijn, is niet zeker, maar het staat vast dat de filosoof hen zeer nadrukkelijk verplaatste.

De eerste die zich op eigen kracht nog verder verplaatste, was Thea Hoven. Haar gestalte was klein, maar haar lust er vandoor te gaan groot, te meer daar ze in al het gewoel haar tas had weten vast te houden. Dit in tegenstelling tot Pop, wier eigendommen met voeten getreden werden en die opnieuw wezenloos tegen de muur bleef hangen. Nog opmerkelijker was de houding van Baalman. Eerst scheen hij zich op Henk te willen werpen; toen dook hij langs hem heen de nacht in en rende voor de wind uit. Het knechtje wilde hem achterna gaan, maar Henk greep hem bij zijn kladden. 'Laat die vent lopen!' zei hij. 'Die vindt alleen wel zijn weg!' Hij nam de in haar vroegere houding teruggevallen vrouw onder een oksel en vroeg het knechtje haar onder de andere oksel te steunen. Samen sleepten ze haar het feestgebouw in en legden haar in een fauteuil in het restaurant met zijn weelderige bloemstukken. 'Er is schade ontstaan' zei het knechtje. Hij zei het vooral om iets te zeggen. Zwaar voelde hij zijn verantwoordelijkheid als enig over-

gebleven personeelslid in het gebouw. Niet minder zwaar was de herinnering aan dat meisje dat hij lief vond en dat hij misschien nooit weer zou zien. Henk lette nauwelijks op de jongen. Hij liep langzaam het restaurant door, naar de feestzaal. Niet met een bedoeling, maar omdat hij zich moe voelde, loom, leeg, nergens meer thuis, zodat hij, nu hij eenmaal hier was, net zo goed hier kon blijven als verdwijnen. Hij was echter niet zo loom of hij kreeg een schok toen hij de zaal wilde binnengaan en zag hoe wreed het zoete spel van goden en bloemen was verstoord. Het was geen schok van ontsteltenis, eerder van blijdschap. Die rommel had geen beter lot verdiend dan in puin te vallen. Die rommel en ook andere rommel die zich hier en daar en overal vertoonde. De zee had de zaak niet met een huizenhoge golf weggespoeld, maar het kon ook zo. Het was eigenlijk meer dan hij had durven verwachten. Per slot was de wereld nog zo kwaad niet. Wat bestond verging. Het ontstond weer en verging opnieuw. De mens, dat bevoorrechte schepsel, mocht het aanzien en zich er rekenschap van geven. Als hij wilde en kon. Als hij bijvoorbeeld Henk Swart heette en sterk en jong was, met nog vele jaren voor de boeg, tijd om steeds wijzer te worden, zo zwaar van wijsheid dat zijn hoofd ten slotte van zelf naar de grond neigde, als de kruin van een overvolle vruchtboom.

Hij keerde zich om. Hij hoorde of zag het knechtje niet meer, hij wist zelfs niet meer dat de jongen bestond. Hij liep het gebouw uit, naar huis. Het feest van Hercules was nu werkelijk afgelopen.

La Lorraine

1

Aan de voorgevel van het huis was een bordje bevestigd met de woorden La Lorraine. Ze waren niet duidelijk te lezen. Wind, regen, de uitwasemingen van de zee hadden er al te langdurige en heftige aanvallen op gedaan, zoals ook op het hek dat het terrein omringde. Waarom trouwens een hek? Het naastbijzijnde huis lag honderden meters verderop en voorlopig bestond er weinig kans op onenigheid over eigendomsrechten in deze uithoek van het dorp. Er moesten hier ooit landmeters aan het werk zijn geweest, maar nergens in de bewoonde wereld kon land een zo weerbarstig, anti-menselijk karakter vertonen als hier.

Een uithoek van het dorp. Eigenlijk bestond het dorp uit louter uithoeken. Buiten de zomermaanden lag zelfs het centrum er triest en verwaaid bij, extra triest doordat allerlei zomerse reclames en opsiersels onmiddellijk na het vertrek van de gasten aan de tand des tijds werden prijsgegeven, zodat ze tegen het volgende seizoen verbleekt, gehavend of geheel weggevreten waren. Menselijke toewijding maakte ze dan weer toonbaar, behalve voor de enkelen die het bederf onder het lapwerk bleven zien.

Toch had het dorp niets van een soort kerkhof met wandelende lijken. Het was integendeel fantastisch jong en begon, ondanks alle aangevretenheid, iedere dag een nieuw leven. Ik ging er menige avond naar bed met de gedachte dat het in de komende uren wel zou vergaan. En als ik insliep, met de wind in mijn oren, wist ik dat de ondergang zich aan het voltrekken was. Het dorp dat ik de volgende morgen vond, leek op het oude, maar was een ander, door

de dood heengegaan en met het raadsel van de wedergeboorte in zijn trekken. Zelfs wanneer ik de enige zou zijn geweest die deze wedergeboorte beleefde, was ze een feit. Maar ik was niet de enige, zoals nog zou bijken.

Ik kan deze indruk van een wedergeboorte niet duidelijker laten uitkomen dan met het huis La Lorraine als voorbeeld. Telkens als ik er voorbijkwam, wat soms in geen weken, soms verscheidene dagen achtereen gebeurde, verraste het mij dat het er weer stond. Ik kon even goed als wie ook zien dat het niet nieuw was, dat het jarenlang aan stormen had blootgestaan. Maar nooit kon ik de zekerheid van mij afzetten dat het niet nog, maar weer bestond, in zijn oude gedaante uit het niet voortgekomen, een verschijnsel van buiten de tijd, ja, dat ieder begrip van tijd te niet deed.

Deze zekerheid berustte, naar ik later heb leren inzien, op het onverklaarbare van dit huis en van de wereld in het algemeen, een onverklaarbaarheid die mij elke dag weer dwong de wereld te ontdekken, iets waarin ik nooit volkomen slaagde en waarvoor ik ook niet elke dag evenveel moeite deed. De ontdekkingsdrang was voortdurend aanwezig, maar niet steeds in gelijke mate. Hij werd belemmerd doordat er midden in deze wereld zonder verleden, zonder geschiedenis, nog een wereld was, benepen en monotoon, de wereld van huis en school, van de mensen die niets wisten, niets zagen, althans niets van datgene wat ik wist en zag. Die andere wereld had wel deel aan de dagelijkse wedergeboorte, maar ze trok er geen profijt van, ze leefde eraan voorbij. Wat zij werkelijkheid noemde, was voor mij schijn, een schijn die vaak als water van mij afgleed, maar zich soms aan mij vasthechtte als een kleverige stof waarvan ik mij niet kon ontdoen.

Maar als ik La Lorraine in het oog kreeg of alleen maar mijn gedachten op het huis en zijn naaste omgeving concentreerde, was er geen sprake meer van kleverigheid, werd alles nieuw, vrij van dagelijkse smetten, zojuist op raadselachtige wijze ontstaan, een

verschijnsel waarvoor geen woorden, geen namen bestonden. Het was daar, om het zo eens te zeggen, de meest uithoekige van alle uithoeken. En toch lag La Lorraine officieel aan dezelfde straat waaraan wij woonden. Maar officieel had hier heel weinig te betekenen. Alles wat op ambtelijke bemoei- en regelzucht leek vervluchtigde in de verlatenheid van het noordelijke uiteinde van onze straat. Dat uiteinde begon voor mij nadat ik ongeveer een kilometer, gerekend vanaf onze voordeur, had gelopen. Daar splitsten verschillende zijstraten zich naar het westen en het oosten af, terwijl de hoofdstraat nog een kilometer doorliep naar het noorden.

Het oostwaarts, dus naar de landzijde, lopende straatje had de halvemaanvorm die men dikwijls in Engelse steden aantreft. De huizen waren er oud en voor het grootste deel alleen 's zomers bewoond. Er was een arcade aan gebouwd, niet veel breder dan een meter; ongetwijfeld, gelijk zoveel architectonische uitzonderlijkheden in het dorp, bedoeld om een exotische sfeer op te roepen. De indruk was echter altijd een van menselijk onvermogen, maar welke mens zou in staat zijn geweest deze omgeving zijn wil op te leggen? Naar de zee kant strekte zich een straat zonder bebouwing uit, met aan weerszijden een afrastering van prikkeldraad of wat daarvan over was. Alleen op de hoek die deze zijstraat met de onze vormde stond een huis, een hotel met de trotse naam De Oceaan. Het was, zoals de meeste hotels in het dorp, in werkelijkheid een zomerpension waar van half september tot begin mei geen leven te bespeuren was. Het had een diepe portiek waarin ik bij hevige wind of regen soms schuilde vóór ik de stap naar het uiteinde waagde. Een goede schuilplaats was het overigens niet, want meestal veroorzaakte de wind op deze hoek een kolkende luchtstroming die golven zand de portiek binnenjoeg, waar ze zich ophoopten in lagen die langzamerhand aangroeiden tot heuvels met een gepolijste buitenkant. Toch kon het een meeslepend avontuur zijn daar te staan, zoveel mogelijk buiten het bereik van het jagende zand, en te luisteren

naar het gieren en ritselen; geluiden die meer dan wat ook pasten bij mijn voorstelling van een wedergeboren of liever van een voortdurend geboren wordende wereld.

Het uiteinde van onze straat liep dood in de duinen. Ook links en rechts ervan was niets dan duingrond, wild begroeid, met hier en daar blinkende kale plekken, en in een wazige verte vervagende bulten. Op die duingrond stonden alleen het huis La Lorraine en het Badhotel. La Lorraine lag aan de landzijde, een minuut of drie lopen voorbij het kruispunt. Het Badhotel lag aan de zeezijde, vlak bij het punt waar de straat in de duinen uitliep. Dit hotel was het enige in het dorp dat door zijn grootte en zijn ligging meer was dan een pension met een te weidse vlag. Het was een enorm gebouw waarvan de lange rijen vensters alle met witte binnenjaloezieën waren afgedekt, het hele jaar door. Want dit enige hotel dat die naam verdiende was sinds jaar en dag, zover mijn herinnering reikte, buiten bedrijf. In de eerste jaren van de eeuw was het daar neergezet als een vooruitgeschoven post die op den duur wel door de dorpsbebouwing zou worden ingehaald. Maar het dorp was er niet naar toe gegroeid en het publiek dat het hotel eenmaal moest hebben bezocht, was naar andere oorden, aardse of buitenaardse, vertrokken. Zo lag daar nu die kolos als een dinosaurus in het kustlandschap, te ver weg, te huiveringwekkend dan dat ik er het middelpunt van het proces der wedergeboorte in kon zien.

La Lorraine daarentegen, ofschoon evenzeer onbewoond, was niet alleen geografisch, maar ook menselijk dichterbij. De vele jaloezieën van het Badhotel deden mij denken aan een sterfhuis waarin nooit meer leven zou heersen. De luiken die de ramen van La Lorraine bedekten, konden ieder ogenblik worden weggenomen. Dat dit nog nooit gebeurd was, tastte mijn vertrouwen niet aan. Het was geen gigant, zoals dat verre hotel, maar een huis, een huis voor mensen, zij het bijzondere mensen. Gewone stervelingen zouden immers hier niet gebouwd hebben. Er waren meer alleen-

staande huizen in het dorp, maar geen zo terzijde van de wereld als dit. Deze afgelegenheid had echter niets lugubers. Daarvoor was het huis te solide, met zijn op de bovenverdieping aan drie zijden vooruitspringende hoekige bakstenen balkons die iets van bastions hadden, en zijn muurtjes, ook van baksteen, aan beide kanten van de voordeur. Het moesten sterke, weerbare mensen zijn die dit huis op deze plek hadden neergezet.

Achter het huis stonden een paar bijgebouwen van verschillende grootte, ook met toegedekte ramen. En overal in het rond groeiden helm, duindoorns en duinrozen; een woekering die in de wind kon golven als een zee en in het licht verblindende glanzen vertonen. Nee, dit alles was niet angstaanjagend, maar op een wonderlijke wijze nieuw, ondanks de verveloosheid van het houtwerk en de grijswitte kleur van de luiken, die oorspronkelijk waarschijnlijk bruin waren geweest.

Toch was mijn belangstelling voor het huis niet gaande gemaakt door de bouwstijl, noch door de ligging, maar alleen door de naam La Lorraine. Er waren in het dorp veel huizen met een Franse naam, en ik zou niet kunnen zeggen waarom juist deze mij zo bekoorde. Ik kon hem goed uitspreken, lang vóór ik de betekenis ervan kende. Natuurlijk had ik daar gemakkelijk achter kunnen komen, maar ik maakte mij wijs dat het een geheim woord was. Dit gaf mij de gelegenheid er van alles achter te zoeken: een godin, een oude, lang vergeten naam voor de zee, een bloem, een dier. Totdat ik in een woordenlijst van een schoolboekje de vertaling zag: Lotharingen. Het was geen schokkende onthulling; ze emotioneerde mij niet in het minst.

Lotharingen – dat betekende het dus, en ik was er blij mee, omdat ik na veel fantaseren in het wilde weg nu een vast punt had. Dat vaste punt was een hele landstreek en nog wel een waarvan de naam ons op school was verklaard. Het was immers sinds eeuwen een omstreken gebied, een twistappel, zoals ons geschiedenisboek zei.

Die appel was sinds kort weer in het bezit van Frankrijk. Ik kon me wel indenken waarom de eigenaars van het huis deze naam hadden gekozen. Ze hadden het laten bouwen in een periode waarin hun land Duits was en zo kon de Franse naam gelden als een protest tegen de Duitse overheersing. Deze verklaring beviel mij, want ik had, sinds België door Duitsland onder de voet was gelopen, in een anti-Duitse omgeving geleefd. Inmiddels was de naam geen protest meer, maar een kreet van triomf. La Lorraine – ik had wel achter Jeanne d’Arc, die Lotharingse heldin, willen aansnellen.

Deze stemming duurde niet lang. Ik was er net iets te oud voor of te weinig soldatesk. De oorlog was alweer een jaar of wat voorbij, de wapenen waren neergelegd en zouden niet meer worden opgenomen. Geen land of landstreek was nog iets waarvoor men strijd leverde; de uit de oorlog voortgekomen wereld was, nadat ze al haar doden begraven of als vermist afgeschreven had, een uitstekend milieu voor het beleven van fantasieën die zeker niet ongerijmder waren dan de ideeën over broederschap waaraan dagelijks in woord en geschrift hulde werd bewezen. Die ideeën kwamen in de schoolles soms ter sprake, maar verder zou ik er geen aandacht aan hebben geschonken als ik de afwezigheid der bewoners van La Lorraine niet met de gevolgen van de oorlog in verband had gebracht. De radicaalste verklaring voor deze afwezigheid luidde dat alle bewoners om het leven waren gekomen. Het was ook mogelijk dat er nog enkelen over waren, meer speciaal de vrouwen, die dan, gekweld door de herinnering aan gelukkiger tijden, niet de moed hadden naar hun verre huis aan zee terug te keren. Er waren nog andere verwickelingen denkbaar: juridische puzzels, al of niet veroorzaakt door de oorlog; persoonlijke veten, en zelfs misdaden. Ik wist dat men althans iets over de eigenaars van La Lorraine te weten moest kunnen komen. Want alle afgelegenheid en verwildering ten spijt moest het huis vermeld staan in wat mijn vader het kadaster had genoemd. Ik was hem niet ronduit met La Lorraine

aan boord gekomen, ik had de naam zelfs zorgvuldig verzwegen en alleen op een dag langs mijn neus weg gevraagd hoe je erachter kon komen wie de eigenaar van een onbewoond huis was. In een andere plaats dan de onze zou zo'n vraag misschien verwondering hebben gewekt, maar in ons dorp met zijn vele uitwonende eigenaars klonk ze niet vreemd.

Overigens was de wetenschap dat er een kadaster bestond mij van weinig nut. Deze dienst was in een stad gevestigd waar ik maar zelden kwam, al lag ze op nog geen tien kilometer van ons dorp. Bovendien zou het wel degelijk verwondering hebben gewekt als ik mij daar had vervoegd. De gedachte alleen al joeg mij het bloed naar de wangen. Dat bloed kwam ook in heftige beweging bij het idee dat ik mijn geluk zou beproeven op het gemeentehuis, waar men wel ergens een papier zou hebben met gegevens over La Lorraine. Ik kende verschillende kinderen van gemeente-ambtenaren, dus misschien zou er langs die weg iets te bereiken zijn geweest. Maar ook die mogelijkheid verwierp ik.

De reden waarom ik mij met al deze nuchtere overwegingen bezighield was dat ik daardoor des te nadrukkelijker met de fantastische sfeer van La Lorraine werd geconfronteerd. Er zijn nu eenmaal naturen die, wanneer ze zich met zakelijke details hebben volgezogen, plotseling een radicale ommekeer ondergaan en zich van de als schijn doorziene werkelijkheid afwenden om op de vleugels van hun fantasie weg te vluchten. Zoals gezegd ging deze bevrijding van de alledaagsheid mij niet altijd vlot af en misschien is het daaraan te wijten dat het lang duurde eer ik anders dan als voorbijganger met La Lorraine in contact kwam. Het hek dat het terrein omringde, had de vorm van een stenen muurtje, brokkelig en niet hoger dan ongeveer een halve meter. Ik had er zo overheen kunnen stappen, nog afgezien van het feit dat het muurtje bij het pad naar de voordeur onderbroken was en geen enkele afsluiting de toegang bemoeilijkte. De verlaten omgeving droeg er ook al toe bij

een poging om het huis van naderbij te bekijken tot een weinig riskant avontuur te maken. De kans dat ik hier door een politieagent of een andere jeugdbetuttelaar zou worden betrapt, was vrijwel nihil. Trouwens, geen dorpsjongen schroomde ervoor een leegstaand huis binnen te dringen wanneer dat zo uitkwam. Ik was er dikwijls bij geweest dat een jongen zich, om een weggevoegen bal te gaan halen, op een balkon hees en zelfs op een dak, waarbij de mogelijkheid om het interieur te verkennen zelden onbeproefd werd gelaten.

Maar La Lorraine was een apart geval. Er werd daar nooit gespeeld, het lag te ver weg. Het huis, althans de buitenkant, werd alleen door regen, wind en zon bezocht; geen mens had er iets te maken, al liep misschien een bij nacht en ontij naar of van zijn onwettig werk gaande stroper wel eens over het terrein. Wat mij betrof, er kwam geen innerlijke strijd te pas aan mijn besluit om het terrein heen te lopen. Er kwam zelfs geen besluit aan te pas, ik deed het voor mij zelf onverwacht, op een middag in februari. Het was geen gewone februaridag. We beleefden een periode van zomerse temperaturen en er gebeurden meer ongewone dingen dan mijn bezoek aan de omtrek van La Lorraine: iedereen liep zonder jas, er werd in zee pootje gebaad en door een enkele durver al gezwommen. Wie nooit de rauwe, grauwe wintermaanden aan zee heeft doorgebracht, kan zich geen voorstelling vormen van de vreugde die door zo'n uitzonderlijke zomerperiode wordt losgemaakt. Er is weinig in van de traditionele lentejubel, met bottende bomen en schallende vogels. Indien er hier ergens sprake was van lentegeschal, dan alleen in de liedjes die de geduldige schooljeugd werden bijgebracht. Er is moeilijk een weerbarstiger natuur te vinden dan die van het kustgebied, waar de strijd om het bestaan een voortdurende zichtbare realiteit is en alle bloeiende overdaad lege retoriek. Alleen het wonder van de dagelijkse wedergeboorte kon deze weerbarstigheid voor mij draaglijk maken. Deze gewaarwording was nu, dank zij de

plotselinge doorbraak van de zomer, sterker dan ooit. Dit kwam niet zozeer door de warmte of door de aarzelende sporen van bloei die een goed opmerker kon vinden. Het kwam zeker niet doordat mensen jassen uitgooiden of zich in het water waagden. Dit waren niet meer dan oppervlakkige uitingen van een blijdschap die voortkwam uit niets minder dan een gevoel van verlossing. Het maandenlang door de winter belegerde dorp was vrij, het lag naar alle kanten open, men kon er zich bewegen zonder angst voor de stormvlagen, die verraderlijke overvallers die om elke hoek geposteerd waren. Het feit dat dit buiten het normale seizoen gebeurde, versterkte dit gevoel van verlossing. Het bewees dat het leven anders kon zijn, anders dan een monotone, onverstoorbare openvolging van seizoenen. De wedergeboorte, tot dusver voor zover ik kon nagaan een zuiver persoonlijke ervaring van mij, was een overal door iedereen te beleven verschijnsel geworden. Niet de lente was aangebroken, dat gebeurde ieder jaar, maar de tijd was doorbroken. Of de mensen zich dit wonder bewust waren of niet, ze hadden er deel aan. Of de tijd terugkeerde – wat maar al te gauw gebeuren zou – nu was er een opening in gevallen, als een plek helder water in een verder dichtgevroren zee.

In die helderheid leefde ik, verrukt maar vooral verwonderd, tot benauwens toe. Die benauwdheid kwam niet alleen door de hevigheid van mijn gevoel, maar ook doordat ik er geen lucht aan kon geven. Erover spreken zou het trouwens vernietigd hebben. Mensen houden er niet graag extatische gevoelens op na en ze vinden het nog erger ze te bekennen. Was ik erover begonnen, had ik iemand attent gemaakt op wat ik nu maar de collectieve ervaring der wedergeboorte zal noemen, dan zou ik, al drukte ik me nog zo voorzichtig uit, een hoongelach hebben veroorzaakt. Terecht natuurlijk, want deze schaamte voor grote en diepe gevoelens is een vorm van zelfbescherming waarop men in de dagelijkse omgang geen inbreuk mag maken, maar ten hoogste in tot niets verplicht-

tende werken van kunst, welk laatste woord dan met een hoofdletter geschreven wordt om goed te doen uitkomen dat het iets buitenissigs geldt.

Ik was nog niet zover dat ik me ook tegenover mezelf voor mijn gevoelens schaamde. Ze waren me ook te zeer de baas, ze omringden en doordrongen me, ze deden me rondgaan in een heldere droomtoestand. De herinnering daaraan is onverbrekelijk met die warme februaridagen verbonden en ik heb lang geloofd dat mijn innerlijke wederwaardigheden door de zon op gang zijn gebracht. Zonnigheid was de kleur en de geur ervan. Zelfs op de momenten waarop de verwondering om de wereld mij het gevoel gaf dat een vuist zich om mijn keel sloot, was ik gelukkig, bleef ik de wereld ervaren als een verschijnsel dat iedere dag nieuw begon, een avontuur waaraan ik mij overgaf, al moest ik eraan te gronde gaan.

Ik ging niet te gronde, ik had er zelfs geen idee van wat dat betekende, maar enthousiasme kan het niet zonder een vleugje dood stellen. Louter spel was die ondergangsgedachte echter niet, want al kon ik haar niet werkelijk op mezelf betrekken, de plotse-linge zomer opende mijn ogen toch wijder dan ooit tevoren voor het fenomeen der vergankelijkheid. Overal in het duinzand spartelden kleine vliegjes. Men noemde ze zo en ze leken er ook op, maar ze konden niet vliegen. Niemand wist waar ze vandaan kwamen. De bewering dat de onverwachte warmte ze te voorschijn had geroepen, was inderdaad maar een bewering. Ze waren er, ze spartelden en ze stierven, bij duizenden. Ik zag het zoals iedereen, verbaasd en met een licht gevoel van weersin. Eendagsvliegen. Waarom werden ze geboren, waarom vergingen ze? Waarom was alles er? Ik wist het: nergens om. Dit tastte mijn geluksgevoel niet aan, het had er geen enkele invloed op. Het was een constatering die evenmin consequenties had als de gedachte aan mijn eigen ondergang.

De vliegjes stierven, maar ik was sterk, sterker dan eerst. Zonder het

te weten en daardoor zonder de krampachtigheid die bewustheid zo vaak vergezelt. Ik handelde niet bewust, althans niet met het gevoel dat ik iets bijzonders deed, toen ik naar La Lorraine ging. Ik ging er niet naar toe. Bijna had ik gezegd dat het naar mij toe kwam. De huizen stonden zo duidelijk in het licht van die februarimiddag, hun omtrekken staken zo scherp af tegen de jonge, heldere achtergrond, dat ze zich ieder ogenblik eruit los schenen te kunnen maken en naar voren treden. Er kwam mij geen mens tegemoet, er kwam niemand achter mij aan. Zo was het meestal, maar anders was er de wind, hard of minder hard, zodat ik altijd het gevoel had dat ik mij ergens tegenin moest zetten. De lichte oostelijke bries van vandaag was een vriendschappelijk element, hij voerde een lucht van planten mee en een zwak geritsel. De zee was niet te horen, maar ik was pas nog aan het strand geweest. Ik had gezien hoe de branding versmald was tot een rimpel en het vage geluid van brekend glas gehoord waarmee de zee als het ware uitademde.

Bij de portiek van het hotel De Oceaan stond ik even stil. De zandheuvelds lagen er zoals de laatste storm ze had achtergelaten, overblijfselen van een verre gebeurtenis. Het leek op dit ogenblik niet mogelijk dat er ooit weer iets dergelijks zou plaatsvinden. Er was vrede over de wereld gekomen, niet alleen de vrede van na de oorlog, maar een toestand van harmonie die strijd tot iets ondenkbaars maakte. Nu deze ommekeer, die het wezen der wereld raakte, zich had voltrokken was de weg vrij voor andere wonderen, konden allerlei als duurzaam beschouwde dingen in hun tegendeel omslaan en bijvoorbeeld La Lorraine eindelijk bewoners krijgen. Ik verliet de zandheuvelds van De Oceaan en ging verder. Er huppelde een stukje papier over straat. Ik zag zijn schaduw meebewegen. Niet die gelijktijdige beweging was nieuw, maar wel het feit dat ik haar zag, dat mijn aandacht deze scherpte had bereikt. Maar die verscherpte opmerkzaamheid voor de dingen buiten mij verzwakte blijkbaar mijn aandacht voor wat ik zelf deed, want pas toen ik bezig was

heen te lopen om het hek dat het terrein van La Lorraine omgaf, merkte ik dat ik dit deed zonder dat ik kon zeggen op welk moment ik mijn oude schroom overwonnen en de grote stap gewaagd had. De verklaring van mijn durf moest wel deze zijn dat de stap geen enkele durf meer vereiste nu de tijd onderbroken was, zodat dit huis, dat steeds buiten de tijd had gelegen, eindelijk een milieu had gevonden: de wereld zelf.

Wat ik zag was geen openbaring. Een huis dat zo vrij ligt kan ook uit de verte gemakkelijk worden waargenomen. Maar het was mij er ook minder om te doen iets te ontdekken dan de nabijheid te ondergaan. Ik zou er natuurlijk nog dichterbij zijn geweest als ik over het hekje was gestapt. Dat ik daarbuiten bleef kwam doordat ik de gewaarwording van toenadering wilde versterken door haar in etappes te laten verlopen. Ter meerdere rechtvaardiging van mijn houding hield ik rekening met de vrijwel fictieve mogelijkheid dat een ordebewaarder mij in de gaten kreeg. Nu deed ik niets verbodens, er stonden nergens in dit duingebied afwerende bordjes. Ik maakte een gewone wandeling. Deze leverde mij overigens een flink aantal schrammen op, want ik moest mij dwars door bossen nog kleurloze duindoorns werken, een woekering die het muurtje op sommige plaatsen onzichtbaar maakte. Er was in deze nieuwe wereld ook geen afscheiding meer nodig. De afstand die ik desniettemin bewaarde, stelde mij in staat mij ervan te overtuigen dat ook alle ramen van de bijgebouwen met luiken waren afgedekt. Bijgebouwen is een woord dat aan een buitenplaats en niet aan een simpel landhuis in de duinen doet denken. Ik wilde nu, bij nader inzien, dat woord tot zijn enkelvoud terugbrengen en de stenen schuur niet meer dan een schuur noemen. Maar dan was er toch nog altijd dat andere, grotere geval, recht achter het woonhuis gelegen, met dubbele deuren. Een koetshuis, dat moest het zijn, en een koetshuis is een bijgebouw. Vandaag pas, nadat ik het honderden keren gezien had, kwam ik op deze veronderstelling die on-

middellijk een zekerheid werd. Equipages waren nog niet uit de tijd en de gelegenheden waarbij ik zelf mee uit rijden was geweest, meestal naast de koetsier op de bok gezeten, behoorden tot de hoogtepunten van mijn leven. De onbekende eigenaars van La Lorraine kregen er op slag een dimensie bij, of liever, ze begonnen gestalte aan te nemen, want ik had me nooit eerder een voorstelling van hen gevormd. Dat koetshuis maakte hen in mijn ogen tot mensen van weidse allure, die zich dagelijks weelden konden veroorloven waaraan ik slechts bij hoge uitzondering, en dan nog in ge vulgariseerde vorm, deel mocht hebben. Ze waren rijk. Rijkdom betekende toen voor mij vrijheid, met nonchalante zwierigheid beschikken over mensen en dingen; een levenswijze die bijzonder goed paste in het harmonische wereldbeeld van die februaridagen. Ofschoon het rijden in een koets geen sportiviteit vereiste, zag ik de eigenaars van het huis toch als grote, goedgebouwde en getrainde mensen, tevreden maar niet zelfvoldaan, opgewekt maar zonder de tandpasta-glimlach die het begrip opgewektheid tot een gruwel maakte.

De zon stond laag boven zee toen ik me van de omgeving losmaakte. De duinen waren al grotendeels donker, een gebied vol grillige vormen die er aanstonds niet meer zouden zijn. De wind was gaan liggen; er ontstond alleen nog geritsel wanneer een konijn zich door de struiken repte. De geur van planten en van warme, afkoelende grond was zo intens dat ik het gevoel had erin te baden, erin te lopen als in een wolk. Het viel me moeilijk naar huis te gaan; er kon hier, bij La Lorraine, van alles gebeuren en ik wilde daarbij zijn. Maar alle droombeelden konden niet beletten dat ik moe en hongerig werd. Ik troostte me met de gedachte dat dit nog maar een eerste stap was geweest, de inleidende fase van een ontwikkeling waarmee ik zo innig verbonden was dat ze zich niet buiten mij om kon voltrekken.

De volgende fase kwam al twee dagen later, op een onverwachte

vrije ochtend. Onze onderwijzer werd kort na het begin van de schooltijd wegens ernstige ziekte van een familielid weggeroepen. Dat ziektegeval deed niets af aan de vreugde van de plotseling losgelaten kinderen. Ik was al met de anderen op weg om te gaan voetballen toen ik er onder een of ander voorwendsel tussenuit ging. Voor de anderen mocht deze vrije ochtend een willekeurig buitenkansje zijn, voor mij was hij niet iets toevalligs. Het mooie weer duurde nog voort, maar de krant zei dat er verandering zou komen en dat was ook te voelen. Wat uitzonderlijk was geweest, begon gewoon te worden. De gewaarwording van verlossing maakte plaats voor de oude, gedachteloze alledaagsheid. De mensen waren tegen wonderen niet opgewassen. Concreet uitgedrukt: ze trokken liever weer hun jas aan dan nog langer de spanning van het ongewone te verduren. Ik moest mij haasten, wilde ik La Lorraine terugzien eer de reeds vervluchtigende sfeer van wonderbaarlijkheid volkomen verdwenen was.

Terwijl ik erheen liep, speurde ik, kind van de zeekant, naar de windrichting. Nog altijd landwind, maar meer naar het zuiden. Het kon niet lang meer duren of hij zou naar west draaien en de zee opjagen. Ik bewoog mij op de scheidslijn tussen stilte en geweld. Zulke momenten had ik vooral in september, vlak voor de herfst losbarstte, leren kennen. Het werd mij opnieuw vreemd te moede bij de gedachte dat ik dit nu vóór het invallen van de lente beleefde. Een wereld waarin ook het onmogelijke mogelijk was, de wereld van La Lorraine.

Ik dwaalde er ditmaal niet omheen, maar ging de opening in de omheining door alsof ik een boodschap had af te geven. Maar dan toch altijd nog een boodschap waarmee ik niet goed raad wist, zodat wat daarnet nog een energieke pas was geweest tot een bedachtzaam voortgaan verlangzaamde. Tussen de muurtjes aan het uiteinde van het toegangspad ging ik naar de zware, bruingeschilderde maar sterk afgebladderde voordeur. Aan de rechterkant

bevond zich de knop, rond, massief en zo hevig aangevreten door het weer dat de hoedanigheid en de oorspronkelijke kleur van het metaal niet te herkennen waren. In het bovenste paneel van de deur was een matglazen raampje met dikke tralies ervoor. In de rechter deurpost ontdekte ik het knopje van een elektrische bel. Overal kleefden en trilden draden van spinnewebben en andere in de loop der jaren ontstane aangroeisels. Ik bracht mijn gezicht dicht bij het hout en snoof, maar er was niets te ruiken, zeker niet de lucht van de mensen die hier toch eenmaal in en uit moesten zijn gegaan. Op zeker ogenblik keerde ik me met een ruk om, aangezien ik iemand meende te horen. Het kon een ordebewaarder zijn of een toevallige voorbijganger. Zowel in het ene als in het andere geval zou ik een gek figuur hebben geslagen. Maar er was geen mens te zien. De wereld, met haar onwerkelijk, tot geen seizoen behorend licht, was verlaten.

Het werd tijd dat ik verder ging. Voetje voor voetje liep ik om de muren heen, tot mijn knieën in de wildernis. Alleen op de terrassen, waarvan er niet minder dan drie waren, kon ik mij ruimer bewegen. Maar overal was uit de kieren tussen de tegels onkruid opgeschoten en de tegels zelf waren bruin, oneffen en glibberig. Ik bekeek zorgvuldig de muren en de luiken. Misschien was er ergens een teken te vinden, desnoods maar een kras die met een bedoeling was aangebracht. Ik ontdekte niets. Het raadsel van La Lorraine was niet dichterbij zijn opheldering gekomen. Integendeel, nu ik met mijn vingers hier en daar langs het huis streek, werd het ondoordringbaarder dan ooit, een ongenaakbare grootheid die weliswaar op aarde stond, maar er niets mee te maken had. Het was eenmaal een huis voor mensen geweest, dat kon niet anders, maar nu was het dat niet meer. Het had te lang in volslagen afzondering gelegen, het was zo iets geworden als een meteorsteen die neervalt, niemand weet waar vandaan, die in het landschap wordt opgenomen en daar toch een vreemd element blijft.

Het was een zo ontmoedigende ervaring dat ik niet rechtstreeks naar de bewoonde wereld kon terugkeren. Ik moest de ervaring verwerken en ging via het achterterrein de duinen in. De gedachte dat het huis geen huis meer was wekte een huivering bij mij op. Het was of ik in een gapende leegte keek. Maar misschien huiverde ik ook doordat er een einde ging komen aan het mooie weer. De lucht was nog blauw, maar de wind kwam nu uit de zuidwesthoek en de wolken zouden niet lang uitblijven. Hier en daar zag ik in het zand nog vliegjes, niet veel meer. De insecten hadden waarschijnlijk eerder dan de mensen gevoeld dat het met de warmte haast gedaan was. Voor zover ze niet gestorven waren, hadden ze zich teruggetrokken. Alleen de zwakste exemplaren waren daar niet toe in staat en spartelden nog wat, tot ze stierven.

Toen ik eindelijk omkeerde en de weg naar huis insloeg, verdween mijn macabere stemming. De wind droeg weer de vertrouwde zeegeur aan en ik moest er tegenin. Het was goed de oude lucht weer te ruiken, het hinderde niet dat straks het gieren en stuiven weer begon. De prachtige februaritijd had de mensen immers al te lang geduurd. Ze moesten zich weer kunnen verzetten. Ik zou weer elke morgen wakker worden in een nieuw geboren wereld. En inmiddels bleef het huis La Lorraine staan waar het altijd gestaan had.

2

Er gingen maanden voorbij zonder dat er iets veranderde. De jaargetijden weken niet meer van hun vaste patroon af, een vastheid die grilligheid niet uitsloot, ja, daardoor juist in hoofdzaak werd gekenmerkt. We hadden het altijd geweten, we zouden er nooit aan wennen: het Nederlandse klimaat bood verrassingen en doorgaans geen plezierige. Kwam er al eens een plezierige uitschieter voor,

zoals in die zeldzame februarimaand, dan was men die toch gauw vergeten. Later zou ik met Villon leren vragen: *Où sont les neiges d'antan?* En ik zou eraan toevoegen: *Où est le soleil d'antan?* Het gaat allemaal voorbij en zelfs al legt men het in statistieken vast, eenmaal zal het papier waarop die zijn genoteerd vergeeld en verdord in een hoek worden geveegd. Hoe dan ook, het voorjaar ging voorbij en het werd zomer. Gasten begonnen het dorp binnen te druppelen, overal waren luiken afgenomen en ramen gelapt. Er was schoongemaakt en geschilderd, gesloten gezichten ontdooiden weer en glimlachten, al was het maar om de klanten niet af te schrikken.

La Lorraine herrees niet uit zijn jarenlange slaap. Sinds ik mijn neus op het huis had gedrukt, ging ik overigens zelden meer die kant uit. De ontmoediging, veroorzaakt door de vergeefse ontdekkings-tocht, bleef nawerken. Daar stond wel tegenover dat het huis nog vreemder was geworden, maar dit was een compensatie die slechts langzamerhand een volledig tegenwicht vormde. Dit laatste ontstond vooral doordat ik mijzelf verzekerde dat de mogelijkheid van onverwachte gebeurtenissen nooit groter was geweest dan nu ik het huis daar als een meteorsteen had zien liggen. Ik wist voortaan dat mijn belangstelling voor La Lorraine ergens op berustte, dat het niet alleen de verlatenheid was die mij aantrok, maar iets anders dat in het verlengde lag van mijn gevoel dat de wereld elke dag weer geboren werd. Ik kon dat andere geen naam geven. De meteorische beeldspraak verveelde me, ze was bloedeloos, in strijd met een neiging in mij die ik na jaren terug zou vinden bij Nietzsche, toen hij zijn makkers opriep de aarde trouw te blijven. Van lieverlee zag ik weer de figuren die ik bij mijn eerste, schuchtere benadering had ontwaard, maar die ik de tweede keer niet had gezien, eenvoudig doordat ik er geen ruimte voor had gelaten: de rijke, onbezorgde wezens die vorstelijk rondreden. Mensen, maar niet de grauwe, zwaartillende typen, die zelfs in hun gelukkigste ogenblikken hun

dulle bekrompenheid niet konden afschudden. De anderen, de vrijen, bestonden, zij moesten bestaan. Dat wist ik zeker en ik wist ook dat ik hen zou ontmoeten.

Maar iets dat ook maar uit de verte leek op het zonnige geluk van die februari-periode werd mij niet meer gegund. Dat kon niet, het zomerseizoen was daarvoor niet geschikt. Wie meent dat een kustdorp na de bevrijding uit de lange, barre winter een stralende tijd beleeft totdat de zomer is afgelopen, wie meent dat de bedrijvigheid die bezoekers van de badplaats zo gezellig aandoet, ook voor de inwoners zelf iets gezelligs heeft, vergist zich. Het seizoenbedrijf moet het van een paar maanden, eigenlijk een paar weken, hebben. Mislukken die, wat vooral door slecht weer kan gebeuren, dan betekent het eind van de zomer het begin van een ramp. Met het sluiten van de luiken sluit een onzichtbare vuist zich al om degenen die niet genoeg bezitten om het volgende seizoen te halen. Ze worden aan een wurgingsproces onderworpen en redden hun leven alleen door veel kunstgrepen en gespartel. Zo was het althans in de jaren en in het dorp waarover dit relaas gaat. Ik had mij lange tijd van deze platte misère trachten af te maken door er een andere werkelijkheid, die van de voortdurende wedergeboorte, tegenover te stellen. Maar ik werd ouder, de woorden, de verzuchtingen van de mensen drongen zich duidelijker aan mij op en het uitblijven van wat ik nog steeds verwachtte, het ontwaken van La Lorraine, was een zware beproeving voor mij.

Toch was de balans niet negatief. De gasten brachten kleur in het dorp; er waren mooie meisjes die mij tot verliefdheden inspireerden; er was muziek op straat en in cafés; er werd gebed en gezwommen. Het was alles niet de vreugde van die onwaarschijnlijke februari maand, die heldere binnenzee, maar het bood afleiding genoeg om de beproeving van het wachten op een grote gebeurtenis bij ogenblikken te verlichten. Juni ging voorbij, de julimaand was al bijna half om, de schoolvakanties begonnen. Ik was in geen

weken de kant van La Lorraine uit geweest; ik kon de gedachte niet verdragen dat ik weer met die dode luiken geconfronteerd zou worden. Dat ik ze toch terugzag lag niet aan mij, maar aan een meisje. Niet een van die jonge schepsels die gevoelens van verliefdheid bij mij gaande maakten, maar een vrouw die acht of tien jaar ouder was dan ik, een kindermisje van badgasten in onze straat.

Ik was haar al vaak tegengekomen met de drie kleuters die ze onder haar hoede had. Ze was tamelijk gevuld en er lag altijd een glimlach op haar gezicht. Ik had niet de indruk dat die glimlach voor mij of voor iemand in het bijzonder bestemd was, het moest een trek zijn waarmee ze geboren was of die ze zich had aangewend. In het begin had ik uit beleefdheid teruggeglimlacht, later niet meer. Zodra ze voorbij was, dacht ik niet meer aan haar.

Op een avond, de eerste avond van mijn vakantie, ging ik een ommetje maken. Ze verliet haar huis op het ogenblik dat ik het passeerde. Zonder aarzelen trad ze op me toe en vroeg: 'Loop je een eindje mee?' Haar glimlach was nu duidelijk voor mij bedoeld en dit woog op tegen het feit dat de toon waarop ze mij uitnodigde, meer bevelend dan verzoekend was, van een vrouw die resoluut ergens op af gaat, een vrouw bovendien die een gevoel van zelfbewustzijn ontleent aan de omstandigheid dat zij te maken heeft met iemand die veel jonger is dan zij. Dit zijn natuurlijk overwegingen achteraf. Op dat ogenblik kreeg ik er niet de kans toe. De vrouw liep met mij mee, of ik liep met haar mee. In ieder geval liepen we naast elkaar, ik rook haar parfum en luisterde naar haar opmerkingen: over het mooie weer, over het gezellige dorp, over de leuke mensen hier – louter waarderende woorden. Ze zouden mij zeker geïrriteerd hebben als haar stem mij niet zo prettig in de oren had geklonken. Het was een stem die iets strelends had – wat mij in verwarring bracht – maar niets onderdanigs – wat mijn verwarring nog groter maakte. Terwijl ik mij ervan bewust bleef dat ik niets

om dit meisje gaf, werd ik toch door haar ingepalmd. Ik was per slot rijp genoeg om de bekoring van de andere sekse te ondergaan, maar nog te jong om in dit opzicht initiatieven te nemen. Zo, heen en weer geslingerd tussen verzet en bereidwilligheid, of om het iets scherper te zeggen: tussen afkeer en verlangen, werd ik door haar meegetroond. Zij keuvelde maar voort, met haar strelende stem, en ik zei af en toe iets terug, een bevestiging of een ontkenning.

We liepen al vlak bij La Lorraine toen ik merkte dat we die kant uit waren gegaan. De ontdekking bracht mij niet van mijn stuk. Het huis was op dat ogenblik niet meer dan een oude kennis wiens naam men zich niet kan herinneren. Het had geen identiteit, doordat ik het deze niet kon geven. Feitelijk had alles zijn identiteit verloren, wist ik nergens meer een naam voor, versmalde de wereld tot deze vrouw, met haar glimlach, haar stem, haar parfum, en daarnaast, hoe langer hoe dichter tegen haar aan, ik zelf. Hoe die lichamelijke toenadering tot stand kwam, zou ik niet precies kunnen zeggen. Wel weet ik dat ze op zeker moment mijn hand greep en mijn arm om haar middel legde. Maar al eerder was ik haar steeds duidelijker gewaar geworden, had ik gevoeld hoe ze zich voortbewoog en had een losgewaaide sliert van haar blonde haren, die ze opgestoken droeg, mijn wang geraakt.

We waren in de stilte beland, helemaal aan het eind van de straat, waar het verlaten Badhotel lag en het plaveisel overging in zand. Alsof ze zich hier pas geheel kon of durfde laten gaan, pakte ze mijn hoofd en zoende me op mijn mond. Vervolgens schoof ze mijn jongensblouse omhoog en liet haar handen over mijn rug glijden. Nu kwam ook mijn moed los, ik reageerde op haar kus en betastte haar. Ik had het gevoel dat ik wegzonk, een val maakte die ik wilde vermijden en toch heerlijk vond. We waren inmiddels in de duinen gekomen. Onder aan een helling wilde zij mij neertrekken, maar mijn ontwaakte mannelijkheid duldde dit niet. Ik bleef overeind, drukte haar achterover en liet me met haar mee zakken. Het was

mijn eerste en voor lange tijd ook mijn laatste seksuele avontuur. Indien het voor mij belangrijk was, kwam dit niet door een gevoel van voldoening, van toegenomen zelfrespect of van een genot dat in de herinnering voortduurde. Het greep mij eerder in omgekeerde zin aan: het versterkte mijn verlangen naar iets groots, iets dat de wereld definitief zou veranderen, zodat ze voorgoed wedergeboren zou zijn.

Toen we opstonden, hoorde ik de zee. We hadden vlak achter de eerste duinenrij gelegen. Mijn partner sloeg het zand van haar rok. Ik bedacht dat wij elkaars naam niet wisten en dat die er in deze situatie ook niets toe deed. Ze had me al verteld dat ze twee dagen later zou vertrekken, met de familie waarbij ze in dienst was. Ik voelde bij het afscheid nog minder voor haar dan toen ze me had aangesproken, maar er was bij mij geen sprake van iets dat naar spijt of melancholie zweemde. Het voorval zou waarschijnlijk nauwelijks sporen bij mij hebben achtergelaten als het mij niet weer, hoe vluchtig ook, in de buurt van La Lorraine had gebracht. Ik had de aanblik van de gesloten luiken verdragen, ik zou ze weer kunnen zien. Maar daarmee zou ik even ver als vroeger zijn geweest, als niet de spanning in mij zich had toegespitst. Wat ik heel lang geduldig had verwerkt – het wachten op de herleving van dat huis – begon mij hoe langer hoe meer te kwellen. De vakantie bracht veel slecht weer, dus weinig kans op afleiding en veel gelegenheid tot gepieker. Overal waren ontevreden mensen: klagende zakenlui, mopperende badgasten. Waar was nog iets anders te bekennen dan trieste alledaagsheid, een miezerigheid die zich uit de regen- en stormachtige hemel over de hele aarde verspreidde? Het leek een oratorische vraag, maar ik wist dat ze te beantwoorden was, positief. Sinds kort sliep ik in een achterkamertje, mijn gewone verblijfplaats wanneer een deel van ons huis aan zomergasten verhuurd was. Het was een prettiger onderkomen dan de kamer waarin ik 's winters sliep, maar een niet te overwinnen ouderlijk vooroordeel wilde dat

mijn zomerverblijf te koud en te vochtig was voor andere jaargetijden. Dat het ook 's zomers vochtig kon zijn, merkte ik nu, overigens niet voor het eerst. Het kon mij weinig schelen. Het kamertje lag ver van alle andere vertrekken, achter de bijkeuken, aan het eind van de tuin. Ik had altijd genoten van de stilte die er heerste, maar nu was die geen onverdeeld genoeg meer. Mijn innerlijke woelingen kwamen maar moeilijk tot rust en hielden mij 's nachts uren uit de slaap. Het geloof in een grote ommekeer, dat mij zolang had vervuld, was aan het wankelen. Zelfs het gevoel dat de wereld zich elke morgen nieuw aan mij presenteerde, kon ik niet meer oproepen. Maar tegelijkertijd was die stilte, doorwaaid van geuren uit de schamele, verregende tuin, waar een seringeboom zich moeizaam in leven hield en goudsbloemen iets zonnigs moesten suggereren, vol van wat ik niet anders kan noemen dan een tastbare afwezigheid, een geluk dat op het punt stond zich te manifesteren.

Soms kwam ik midden in de nacht mijn bed uit en keek door de openslaande deuren in de schemering. Ik hield het meest van de zware, verzadigde lucht van opdrogende regen, met het onregelmatige getik van druppels die lang aan takken of goten hadden gehangen en nu een voor een vielen. Als ik daar aandachtig naar luisterde, kon ik weer geloven in een nieuw begin, meende ik soms voetstappen en stemmen te horen die niets te maken hadden met de nadering van mensen, maar van iets wonderbaarlijks. Ik keek naar de lage deur in de tuinschutting en vreesde dat het ongewone dat op komst was, er niet door zou kunnen.

Ik was het zelf die door deze deur ging, op een avond na een dag die nog bewolkt begonnen, maar stralend geëindigd was. De hardnekige zeewind was gaan liggen, de landzijde van de wereld ging weer open. Ik had de zon zien wegglijden in een wolkbank die de hele einder bedekte. De rest van de hemel was donkerblauw; de eerste sterren werden zichtbaar. Morgen, dat wist ik, zou de oostenwind

die wolkbank hebben verdreven. Het zou eindelijk weer volop zomer zijn. Het badgastenvolk had zijn regenjassen thuisgelaten en drentelde opgewekt in het laatste daglicht. Weer vroeg ik me af: Waarom zijn ze er? Waarom zijn wij er? Op dat ogenblik voelde ik vaag iets dat ik later diep heb ervaren: dat ik de mensen alleen kon liefhebben onder het gezichtspunt van hun vergankelijkheid.

Toen ik thuiskwam en mijn kamer opzocht, was de zon al lang onder, maar aan slapen dacht ik niet. Ik liet de gordijnen open en ging gekleed op mijn bed liggen, geestelijk volkomen helder, maar zonder dat er iets anders in mij omging dan een verwachting die mijn hoofd licht deed gloeien. Heel lang kan ik daar niet hebben gelegen. Ik hoorde nog voetstappen op straat en vrolijke stemmen toen ik opstond, mijn kleren rechte trok en de tuin in liep. De achterdeur werd zelden gebruikt en ik zou geen beweging in de roestige grendel hebben gekregen als ik, onzichtbaar achter de sering, hem niet diezelfde morgen, terwijl de hemel opklaarde, voorzichtig had afgekrabd en geolied. De deur ging zonder gerucht of hapering open en weer dicht. Op het onbebouwde stuk grond naast ons huis bleef ik even staan en haalde diep adem. De wind verkoelde mijn hoofd; het hield op met gloeien. Rustig stak ik het terrein over en ging de straat op. Er stond een schijf maan boven het dorp. Het was een heldere nacht, met hier en daar buiten en in serres mensen die nog wilden profiteren van de eindelijk teruggekeerde zomer. Ik hield geen rekening met de mogelijkheid dat iemand mij herkende. De vaste inwoners lagen in bed; voor de tijdelijke was ik een vreemde. Het duurde trouwens maar kort of ik zag geen mens meer. Beneden in het hotel De Oceaan brandde nog licht, het enige teken van leven in die buurt.

Behalve dan in La Lorraine. Ik ging langzamer lopen toen ik het huis naderde, ik keek een andere kant uit, naar het stuk duin tussen de zee en de straat. Mijn hart begon te bonzen. Ik hield mijn adem in, zoals mijn vader mij geleerd had op aangrijpende ogenblikken te

doen. Het hielp, mijn hart bedaarde, en ik wendde mijn hoofd naar het huis. De luiken waren weggenomen, uit alle ramen straalde licht. Ik voelde mijn lichaam niet meer, ik vergat dat ik op een plek stond die ik duizend maal was gepasseerd. Ik bevond me in een andere wereld, de wereld waarin La Lorraine een levende grootheid was.

Deze overweldigende gewaarwording moet een kwestie van minder dan een minuut, misschien maar van seconden zijn geweest. Reeds begon ik te twijfelen, tegenwerpingen aan te voeren. Was ik niet het slachtoffer van gezichtsbedrog? Zag ik de weerschijn van de ondergaande zon – nota bene midden in de nacht – niet voor uitstralend licht aan? Vergiste ik me niet in het huis en was het misschien in het geheel niet La Lorraine dat ik vóór mij zag? Al ondermijnde deze twijfel de extase, hij legde de grondslag voor een onbetwistbare zekerheid: dat daar La Lorraine en geen ander huis verlicht was. Maar daarmee waren de vragen niet uit de wereld. Waarom al dat licht op zo'n laat uur? Waren de onbekende eigenaars zelf verschenen of had een indringer de luiken afgenomen en, om geen verdenking te wekken, de lichten opgestoken? Langzaam, stap voor stap, mijn ogen en oren gespannen, liep ik in de richting van het huis. Af en toe meende ik iets te zien bewegen, een stem te horen, maar het volgende moment heerste er weer onbeweeglijke stilte. Ik had niet de moed tot dicht bij de omheining te gaan. De schroom die mij zolang van het gesloten huis had weggehouden, was nog sterker nu het open en stralend verlicht was. Wat een landhuis scheen, was misschien het gebouw van een of andere sekte die in de nacht een stil ritueel volvoerde.

Waarschijnlijk zou ik op nog meer en even ongerijmde veronderstellingen zijn gekomen, als ik niet het licht, eerst op de benedenverdieping, daarna op de bovenkamers, had zien uitgaan. Te oordelen naar het tempo waarin dit gebeurde, had één mens een rondgang langs de schakelaars gemaakt. Het was of de temperatuur

plotseling tientallen graden daalde en de heldere zomernacht veranderde in een winternacht zonder één lichtpunt, zonder het minste houvast. Ik voelde mij overdekt raken met koud zweet, terwijl ik mij afvroeg of mijn fantasie een afschuwelijk spel met mij had gespeeld. Met moeite verplaatste ik mijn benen, ik kon hier, voor de ruïne van mijn dromen, niet blijven staan. Maar het leven geeft zich niet zo gauw gewonnen. Het dwong mij te geloven dat er geen sprake was van een hallucinatie; het deed mij het argument aan de hand dat ik de lichten immers stuk voor stuk had zien uitgaan en niet met één slag, zoals bij een droombeeld het geval zou zijn geweest. Ik was het slachtoffer van mijn eigen angst, mijn eigen kleingelovigheid die, op de drempel van het wonder, waren teruggedeinsd. Ik had eenvoudig niet de moed gehad het grote in het gelaat te zien. Maar hoe en waar zou ik die moed vinden?

Ik zou hem niet vinden, hij zou mij gegeven worden. Niet op dat ogenblik, dat het begin was van een nacht vol wanhoop. Toen ik door de tuindeuren mijn kamer binnenging, was het of ik in mijn graf belandde. Daar hing nog de lucht van de lange regenperiode, de lucht waarin ik naar mij voorstelde de doden vergingen. Ik verdiende de dood, nu ik te laf was geweest om op het licht af te gaan. Hoezeer ik mijn gedachten ook om en om draaide, ik zag niet in waar ik de vermetelheid vandaan zou halen om rechtstreeks op dat huis af te gaan, mij daar te melden – en dan? Het werd al ochtend toen ik in slaap viel, uitgeput, met dolgedraaide gedachten. Ik bleef slapen tot in de middag. Mijn kamer lag ideaal voor een dagslaap en tijdens de vakantie was ik vrij om op mijn eigen tijd op te staan of indien ik dat verkoos te blijven liggen.

Het leven gaf zich niet gewonnen. Van een abstractie veranderde het in een aanwezigheid, weliswaar onzichtbaar, maar daardoor niet minder reëel, een kracht buiten mij, die met mij meeging en waaraan ik mij toevertrouwde. Tegen de avond had ik het gevoel dat ik onder een lichte elektrische spanning stond. Wat eerst alleen

uitwendig was geweest, was nu ook inwendig geworden, deed mijn leden tintelen en riep visioenen op van verblindende helderheid: gezichten, huizen, straten die zich tot in het oneindige voortzetten. Ik had gegeten, ik had met een boek op mijn bed gelegen. Ik wist dat het een prachtige dag was geweest en dat de hemel nu vol sterren stond, maar de gedachte naar buiten te gaan kwam niet bij mij op. Was er nog verschil tussen buiten en binnen? Bestonden er nog muren, afstanden? Waren er zelfs nog wel mensen? De wereld concentreerde zich hier, in deze kleine kamer, achter mijn ogen, die ik sluiten moest omdat ik er nog steeds meer bij wilde en ik al overvol was. Er werd een hand op mijn arm gelegd. Ik keek op. Er viel maanlicht door de open deuren, maar ik zag niemand. Toch was die hand er geweest. Ik liet me van mijn bed glijden en ging naar buiten, alsof ik een bevel gehoorzaamde. Ik moest aan het kindermisje denken; misschien wilde ze mij weer meetronen. Maar ik herinnerde me dat ze al lang uit het dorp verdwenen was. Naast wie was het dan dat ik de straat door liep? Een vrouw, dat kon ik horen aan haar stem die een welluidende klank had. Alleen die klank drong tot mij door; de woorden gingen langs mij heen, maar werden niet vergeefs gezegd. Ze vormden een warme stroom tussen die stem en mij, een levende verbinding die mij weer die tintelende, elektriserende gewaarwording gaf die ik al eerder had gevoeld.

We liepen in de richting van La Lorraine. Waar zouden we anders heen zijn gegaan? In werkelijkheid liepen we niet, ik tenminste niet. Er was een kracht die mij naar zich toe trok, een magnetisch centrum. Mijn benen bewogen zich zonder enige inspanning. Ik zag de straat, de huizen, de duinen van altijd langs mij schuiven, ik ademde dezelfde nachtlucht in als allen die op dit ogenblik in dit dorp leefden. Ik kende dit alles zo door en door dat het weer vreemd werd, onbegrijpelijk, met een veel doordringender accent van nieuwheid dan ik ooit had ervaren. Uit het hotel De Oceaan kwam de gedempte klank van muziek en veel stemmen. Er werd blijkbaar

een feest gegeven. Verderop, met deze niet meer hoorbare geluiden achter ons, bleven wij staan, op het trottoir tegenover La Lorraine. De afstand van daar naar het huis was zeker vijftientig meter, maar ik had de indruk dat ik er vlak voor stond, zo scherp nam ik wat ik zag en hoorde in mij op.

De stem waarvan ik tot nu toe de klank had ondergaan, kwam tot zwijgen. Ze hoefde ook niets meer te zeggen, ze had mij gebracht waar ik zijn moest: bij het huis dat net als de vorige avond verlicht was en waarvan nu alle ramen en deuren openstonden. Ook uit de geopende bijgebouwen stroomde licht. De maan wierp daarover en over het omringende duinlandschap haar schijnsel. Ja, dit alles was nieuw, of eigenlijk was nieuw niet het woord ervoor, maar *anders*. Wat ik de avond tevoren in een flits had bespeurd, zag ik nu zo langdurig dat er geen ontkennen mogelijk was. Dit anders-zijn ervoer ik op een wijze die niet louter verwondering mocht heten. Ik kan haar alleen maar aanduiden als een mengeling van intense bevreemding en even intense vertrouwdheid. Ik was hier, maar waar was hier? Ik was ergens, maar hoe kon ik dat ergens begrenzen? Ergens was overal en overal viel samen met La Lorraine.

Ik hoorde hoefgetrappel en dacht dat het rijtuig, dat ik me indertijd had voorgesteld, aanstonds zou verschijnen. Maar het was iemand te paard, een man of een vrouw, die van achter het huis kwam aandraven. De ruiter verdween weer om het huis heen, voorbij de bijgebouwen, en kwam weer terug, nu door een tweede ruiter gevolgd. De struiken en het helmgras ruisten als water, het tuig van de paarden glansde in het maanlicht, de ruiters deinden alsof ze zich op een zachte branding voortbewogen. Ze kwamen terug, door een derde gevolgd, en maakten weer een ronde, waarna zich een vierde bij hen had aangesloten, toen een vijfde. Ten slotte kon ik het aantal niet meer tellen. De ruiters vormden een ring die het huis en de bijgebouwen omsloot. Ik zag dikwijls ruiters, aan het strand of in de duinen; ik had een paar maal in een circus genoten van

paardendressuur. Maar dit was, ik moet het nog eens zeggen, anders, een met niets te vergelijken ritmisch avontuur.

Plotseling leek het open, verlichte huis een bloeiende vruchtboom waardoor een windvlaag gaat. De lichten schommelden, vitrages wapperden buiten de vensters. De ruiters waren verdwenen, maar onmiddellijk daarop zag ik een eindeloze stoet vanuit de duinen naderen, galopperend, springend, sterke mensen, sterke dieren. In de maneschijn vormden ze figuren, cirkels, sterren, ze draaiden en wendden, ze stoven de heuvels op en af. En overal waar ze zich bewogen, schoten fosforescerende strepen met hen mee, zoals met de golven van de zee in een warme zomernacht. Misschien lichtte de zee wel op ditzelfde ogenblik, misschien was er ook tussen zee en land geen verschil meer en vormden ze één geheel. De ruiters, nu in drie, vier stoeten gesplitst, naderden het huis, in volmaakte symmetrie. De stoeten kruisten elkaar; ik zag hoe paarden op hun knieën zonken en andere over hen heen sprongen, waarna de eerste zich weer oprichtten en verder snelden. Er klonk geknal van zwepen, een kort mitrailleurvuur. Even leken alle paarden in de grond verdwenen; toen zag ik hen de bijgebouwen binnendraven, eruit komen, het huis aan de achterzijde binnengaan en aan de voorzijde verlaten. Ook de deuren van de zijterrassen vlogen ze in en uit. Er schenen geen obstakels voor hen te bestaan; hun bewegingen bleven beheerst en juist in deze beheersing van een volkomen vrijheid.

En alsof dit alles nog niet fantastisch genoeg was, zag ik hen nu ook op de bovenverdieping verschijnen, uit de ramen en van de balkons springen, in een felle, maar nooit wanordelijke wemeling die nog geaccentueerd werd door de lichtende strepen welke overal met hen mee stroomden, een geluidloos vuurwerk. Het dook achter het huis de grond in en schoot aan de voorkant omhoog, tegelijk met de paarden en hun ruiters, waarvoor ook al geen dimensie, geen zwaartekracht meer schenen te bestaan. Hemel en aarde, boven-

gronds en ondergronds, ze hadden hun betekenis verloren, ze waren in elkaar overgegaan. Er was alleen nog maar een vurig, harmonisch spel van krachten, van bewegingen, van leven.

En toen – ik had onmogelijk kunnen zeggen wanneer – hoorde ik weer die vrouwelijke stem naast mij, de stroom van warmte die mij op mijn weg hierheen vergezeld had. Ik wendde mij af van het huis en wij gingen samen terug. Uit het hotel De Oceaan drong nog feestelijk rumoer naar buiten. De sterren en de maan schenen nog. Het was nog steeds dezelfde wereld, een wereld waarin het goed lopen, waarin het goed slapen was.

Pas maanden later zag ik La Lorraine terug. De luiken waren gesloten, het huis zag eruit zoals het er jaren had uitgezien. Niets verried meer wat daar had plaatsgevonden en dat was ook begrijpelijk, want regen en wind hadden de laatste sporen van de zomer al lang uitgewist.

Worstdag

Op de schemerige gracht klonken de voetstappen van mijn vader die naar het station ging. Ik was net opgestaan en probeerde hem na te kijken, maar het was nog niet licht genoeg. Tien minuten later ging ik ook naar buiten. De deurknop was vochtig, uit de bomen vielen af en toe druppels. Voor een huis dat ik passeerde, laadde een man een zak op zijn schouder. Ik hield mijn hand om de portemonnaie met de bonnen en het geld in mijn linker jaszak.

Pas op de brug over de rivier werd het wat lichter. Bij de boten werd gewerkt, er klonken stemmen en een hol geluid van metaal. De lantaarns floepten uit, te vroeg. In de nauwe straten aan de overkant scheen de nacht teruggekeerd. De fabrieksluchtjes waren nog altijd doordringend, hoewel er slapte heerste en de oude produkten door surrogaten vervangen waren. Er was geen mens te zien of te horen, maar er scheen licht naar buiten, alsof er in alle stilte iets werd verricht.

Boven de verlaten weilanden trok de schemering weg. Ik kon de glimmende keien voor mijn voeten nu duidelijk zien. Vóór mij liepen een man en een vrouw, met boodschappentassen, als ik. Twee plompe, sjokkende lichamen met wiegende hoofden. Ze waren oud en ik kon hen voorbij, maar ik bleef een eindje achter hen. Op den duur was er echter niet aan te ontkomen dat ik bij hen aansloot en de andere mensen op het slachthuisplein. Er stonden er zo'n dertig, veertig, een ordeloze rij, waaruit soms een gezicht zich naar mij omkeerde, naar mij, het enige kind hier, omlaag keek. Rechts van ons waren de grote deuren, van een groezelig bruine

kleur. Wij stonden voor een zijpoortje. Door het matglazen raam daarnaast drong een vaag schijnsel. Ook elders in de gevel van het slachthuis waren verlichte ramen te zien. Buiten was het nu volop dag. Door de zon beschenen wolken dreven langzaam door de hemel.

De mensen waren dezelfde van altijd, maar van de meesten wist ik de naam niet. Een van de mannen had altijd een drupneus en een grijze wollen das om. Ik kon hem horen rochelen en spuwen, ofschoon hij vele plaatsen vóór mij stond. Van een vrouw met een omslagdoek en een hengselmand wist ik dat ze uit bakeren ging. Ze had eens bij een nicht van mijn moeder gewerkt. Op een ochtend had ze me op hatelijke toon gevraagd waarom ik hier stond. Het regende, we dropen allen en ik hoopte dat ik ziek zou worden en doodgaan. Haar vraag trof me als een verpletterende slag. Toch was ik met de rij meegeschoven en normaal naar huis teruggegaan.

Het wachten duurde weer lang. Ik hoorde de gewone opmerkingen en klachten. Ze laten ons maar darren. Het rantsoen is alweer omlaag. Als die smeerlappen geen oorlog maakten, stonden wij hier niet. De moffen krijgen op hun donder. Ja, maar eerst komen ze hier nog binnenvallen. Ze moesten allemaal aan de galg, de keizer voorop.

De deur ging open. Het dringen begon. Een vrouw achter me, nauwelijks groter dan ik zelf, blies haar adem in mijn nek. Ik kreeg het gevoel alsof ik op een slingerend schip was.

De ene slager, een bleke gedrongen man, heette in de wandeling Bal Gehakt. De andere, met een grijs sikje en een onuitwisbare glimlach, werd Prins genoemd. Ik ontdekte op een dag, bijna tot mijn teleurstelling, dat Prins geen bijnaam was, maar zijn ware naam. De man verrees zo aristocratisch achter de slagerebank.

Voortgedrongen tussen de mensen kwam ik eindelijk aan de beurt. Het was vandaag worstdag. Bal Gehakt, wiens fletse ogen mij niet schenen te zien, nam de bonnen en het geld aan, de ander schoof

mij de borsten toe. Ik had het, evenals de vorige keren, zo benauwd dat er van het interieur van het slachthuis niets tot mij doordrong dan de slagersbank en de twee mannen.

Met de borsten en de portemonnaie in mijn linkerhand, de boodschappentas in mijn rechter, belandde ik op straat. Ik haalde diep adem en borg de borsten en de portemonnaie op. Terwijl ik langzaam terugliep, koelde ik af. Het hongerige gevoel, dat ik op de heenweg had onderdrukt, belette mij snel te lopen. Ik droeg het mee als een grote, pijnlijke holte. Bij iedere stap daalde of steeg het gat in mij. Verderop, waar de stadsdrukte begon, vergat ik het enigszins.

Er stond een rij, voornamelijk vrouwen, voor een kruidenierswinkel. Een lange vrouw met donkere ogen zei luid: 'Posthuma aan de galg!' Een andere zei: 'Hij moest net zoveel te vreten hebben als wij!' De politieagent die bij de rij op post stond, scheen niets te horen.

De pijn in mijn ingewanden werd plotseling zo hevig dat ik nauwelijks verder kon, maar een niet minder fel gevoel van angst dreef mij voort. In alle ogen zag ik onrust, honger, dezelfde pijn die in mij brandde. Uit een oud huisje, waarvan het raam openstond, sloegen wolken rook van een turfvuur. Ik hoestte en wankelde er zo snel mogelijk doorheen.

Het was heel zonnig geworden. De bomen op onze gracht begonnen knoppen te zetten. Mijn winterjas, waar ik bijna uitbarstte, werd mij te zwaar. Bij de broodfabriek stond Hendrik, de man van onze werkster, met heftige gebaren van zijn lange slingerarmen tegen een andere man te praten. De pijn in mijn maag, die wat was afgezaakt, werd weer sterker.

Ik kon, toen ik eindelijk weer thuis was, niet dadelijk gaan eten. De anderen zaten al aan tafel, maar ik moest eerst op adem komen, mijn jas weghangen, een paar slokken water drinken. Het ontbijt bestond uit pap van gemalen rijst en het gewone vuilgrijze brood.

De anderen, die inmiddels klaar waren met eten, keken naar mij alsof ik iets wonderlijks verrichtte. 'Ga afruimen' zei mijn moeder. Mijn zusje en mijn broertje gehoorzaamden aarzelend. Ze liepen heen en weer door de zonneplekken op de vloer, terwijl ik de pijn wegat, mij vulde en toch een gevoel van leegte hield, alsof mijn honger niet louter lichamelijk was.

We hadden nog paasvakantie en met dit onverwachte mooie weer stuurde onze moeder ons de deur uit. Ze gaf ons elk drie boterhammen, een appel en een grote wortel mee, en bovendien een melkfles vol water. Clara had van een Duits meisje een schooltas gekregen die op de rug gedragen moest worden. Ze liet geen gelegenheid voorbijgaan om die tas te gebruiken. Onze leeftocht ging erin, we pakten onze scheppen en liepen de brug over. Bij Van der Spek, de melkboer, was een briefje op de winkel deur geplakt: Geopend van tien tot elf uur. Op het raam van de fietsenwinkel tegenover de grote kerk prijkte nog steeds het papier: Houten rijwielbanden tien gulden.

'Je kunt nu broeken krijgen die van een soort papier zijn gemaakt' zei Bernard. Hij hield de schep over zijn schouder, als een militair zijn geweer.

'En als het regent, vallen ze van je benen' zei Clara.

'Nee, ze krimpen' verbeterde Bernard.

Ik stelde me Bal Gehakt, de bleke slager, in zo'n gekrompen broek voor. Toen kon ik met Clara en Bernard meelachen.

Uit de Grote Kerkstraat kwam een troep soldaten aanmarcheren. Hun bajonetten flitsten in de zon. Een groepje mensen verspreidde zich bij hun nadering. Wij doken een steeg in. De plotselinge schemer deed mij huiveren, maar tien meter verderop blonk het licht van een andere straat. Deze staken we echter alleen maar over en kwamen weer in een steeg. Een paar kinderen renden voor ons uit op gore blote voeten. Een kerel zond hun een reeks vloeken achterna. Gelukkig waren de huizen in het laatste stuk steeg on-

bewoonbaar, wat door bordjes voor dichtgespijkerde deuren bevestigd werd.

Toch haalden we pas bij de Duinweg verlicht adem. Hier verloor de stad haar greep op de wereld. Enkele verspreide huizen waren de laatste sporen van haar bestaan. Daarna kwamen de grote stukken open grond, de velden met narcissen en uitlopende hyacinten.

Bernard droeg zijn schep niet meer geschouderd, maar liet hem over het aarden voetpad slepen. Achter de dorpshuizen in de verte zagen we de duinen oprijzen, breed en begroeid. Clara zei dat ze dorst had, maar te lui was om de tas van haar rug te nemen. Om toch iets te doen, streek ze een krul van haar voorhoofd weg.

In het dorp was het rustig. Voor de lege slagerswinkel stond een grote, schonkige hond. 'Die deugt zelfs niet meer voor de eenheidsworst' zei Bernard.

'Vanavond krijg je misschien een brok van een andere hond' zei ik. 'Ik heb worst gehaald.'

'O, jullie maken me misselijk!' riep Clara met haar nuffigste stem. 'Ik word nergens meer misselijk van' verklaarde Bernard. 'Als ik maar te bikken krijg.'

We kwamen langs het huisje waar we eens om water hadden gevraagd en toen bovendien een snee krentebrood hadden gekregen. Dat was in het tweede jaar van de mobilisatie. Sindsdien keken we bij het passeren telkens naar dat huis, maar over het krentebrood spraken we al lang niet meer.

Meestal waren er op vrije dagen meer kinderen in het aan de spoorbaan grenzende duingebied. Vandaag schenen wij er de enigen te zijn. We zochten een plek uit onder een van de kromme eikeboompjes en ik tekende met mijn schep een vierkant om de omtrek van onze toekomstige vesting aan te geven. Bernard wachtte tot ik mijn tekening had voltooid en begon toen te spitten. Clara had haar schep in het zand laten vallen en ging zitten. Ze gespte haar rugtas los, nam de fles eruit en zette deze aan haar

mond. Wij jongens wilden ook wel drinken. Daarna deelde Clara de wortels rond. Door het geluid van ons kauwen heen hoorden wij schoten. De militaire schietbaan lag een paar honderd meter verderop. Waarschuwborden moesten het publiek op een afstand houden.

'Ze leren mensen dood te schieten' zei Clara, die haar wortel fantastisch snel had opgegeten.

'Wil jij de Duitsers hier hebben?' vroeg ik.

'Meneer Post zegt dat ze niet zo erg zijn.'

'Een vuile o.w.-er' zei ik.

Bernard en ik trokken onze jassen uit. We groeven erop los en ik kreeg al gauw last van mijn handen. De blaren van de vorige keer waren nog maar nauwelijks genezen. Nu kwamen er nieuwe, maar ik ging door, ofschoon ze opensprongen en vochtige plekken vol korrels zand werden. De kuil was al meer dan een halve meter diep toen ik moest pauzeren. In mijn rechter handpalm stond een bloedige streep, vlak onder de vingers. Ik likte het bloed op en ging zitten, terwijl Bernard doorspitte. Clara leunde tegen het eike-boompje. Ze had de tas tussen haar hoofd en de stam geschoven.

Het schieten duurde voort, maar verder was het rustig. We bleven blijkbaar de enigen hier. Door mijn slechts licht gekneusde linkerhand liet ik zand vloeien, een koel, kriebelend stroompje. Ik had honger. Zolang de anderen echter niet over eten begonnen hield ik mijn mond. Bernard sloeg met het plat van zijn schep op de vestingmuren. Zijn gezicht was rood en hij had een snor van zweetdruppels.

Plotseling viel hij om, dwars over zijn muur. Clara en ik schrokken, maar hij werkte zich dadelijk weer overeind en zei: 'Ik verrek van de honger!'

'En ik!' zei Clara.

Ze greep de tas van achter haar hoofd en zette hem naast zich neer.

'Het is vast al twaalf uur' zei ik. 'Er wordt niet meer geschoten.'

We luisterden even. Volmaakte stilte, behalve een zwak geruis in de bomen en wat vogelstemmen. Grote witte wolken dreven hoog boven ons in de richting van de stad.

Juist toen Clara de eerste boterham uit het koektrommeltje nam, werd de stilte verbroken door een aanrollend geluid. Haar hand bleef een ogenblik stilstaan, maar reeds voltooide ze haar gebaar. Er naderde een trein, een tamelijk zeldzaam verschijnsel op dit baanvak. Een lange golf rook hing even tussen ons en de zon. Het daveren werd zwakker. Een lange fluittoon sneed door de atmosfeer.

De kaas op onze boterhammen was bijna wit en zo dun als papier. Het leek wel of we om het vlugst aten, maar het was gewoon de honger die ons tempo bepaalde. Bernard was het eerst klaar. Het zweet op zijn gezicht was opgedroogd, hij zag niet rood meer.

Clara gaf ons nog een boterham. Ik zette er mijn tanden in, toen ik een man in onze richting zag komen. Hij kwam niet rechtstreeks op ons af, maar deed nu eens een stap naar links, dan naar rechts en bleef ook een keer staan, alsof hij zich bedacht. Het was een haveloze man, met een pet op, waar slierten grijs haar onder uitstaken.

'Daar komt iemand aan' zei ik. De anderen, die met hun rug naar hem toe zaten, keken om. We hielden alle drie op met kauwen. De man was precies zoals we ons een arme hongerlijder voorstelden: een ingevallen gezicht, een stoppelbaard, roodgerande ogen, een jasje en een broek die tot op de draad versleten waren.

Clara pakte de trommel en schoof hem in de tas. Bernard zei zacht: 'We moeten er vandoor!'

Toen de man ons tot op een meter of vijf genaderd was, bleef hij weer staan en hield zijn ontstoken ogen strak op ons gevestigd. Het geruis in de bomen hing als een wolk boven ons. Onzeker hield ik mijn half opgegeten boterham vast. Clara en Bernard wisten met de hunne ook geen raad. We wilden er vandoor gaan, zoals Bernard

had gezegd, maar we konden niet, we waren bang ons te bewegen. Dit alles duurde maar enkele tellen. De man overwon zijn laatste aarzeling en kwam tot vlak bij mij. Ik zag de wreef van zijn blote voeten onder zijn gerafelde broekspijpen. Hij droeg smoezelige leren pantoffels met grote uitstulpingen, alsof hij bulten op zijn voeten had. Zijn kleren waren kleurloos, zijn gezicht was grijs, niet alleen de stoppelbaard, maar ook de huid daartussen en eromheen. Zijn mond ging open, zijn slechte tanden kwamen bloot. Hij sprak zo zacht dat ik hem niet kon verstaan. Misschien hadden de anderen hem ook niet verstaan, want hij sprak nog eens, nu zo luid dat we het konden horen.

‘Hebben jullie iets voor me te eten?’

‘We hebben zelf haast niets’ zei Clara. Ze hield haar tas met beide handen tegen zich aan. Haar ogen waren hard, afwerend. Ze moest heel bang zijn.

‘Ik heb helemaal niets’ zei de man. ‘Ik heb al in geen vierentwintig uur gegeten.’

Bernard stak zijn hand met de gedeeltelijk opgegeten boterham naar hem uit. De man bukte zich en greep het voedsel als een roofdier. Hij propte het in zijn mond, keerde zich om en liep met wankelende passen weg. We keken hem na tot hij achter een bosje was verdwenen.

‘Afschuwelijk!’ fluisterde Clara. Ze schoof de tas onder haar arm en stond op. Bernard pakte zijn schep en de hare, ik de mijne. Terwijl ik hem omkleemde, begon de binnenkant van mijn hand weer te schrijnen.

‘Die man kan toch niet helpen dat hij honger heeft’ zei Bernard nadat we een eindje gelopen hadden.

‘Hebben wij soms geen honger?’ vroeg Clara.

‘Anders’ antwoordde Bernard.

‘Ja, anders’ erkende Clara. ‘Het is onmenselijk’ voegde ze er op haar toon van volwassen vrouwtje aan toe.

Ik zag hoe wit en strak haar gezicht was, inderdaad het gezicht van een volwassene. We keken af en toe om, maar de man was niet meer te zien.

'Jammer van de vesting' zei Bernard.

'We maken een andere' stelde ik voor.

Het kon best. We waren bij een diepe uitholling in het duin, een natuurlijke vesting. We hoefden alleen maar hier en daar wat oneffenheden weg te spitten. Nog steeds enigszins ongerust, gingen we zitten.

'Ik wil nog wat eten' zei Bernard.

'Je hebt bijna een hele boterham verspeeld' zei Clara. 'We zullen de rest maar gelijk opdelen.'

Zorgvuldig brak ze het overgebleven brood. Bernard en ik keken haar scherp op de vingers, ofschoon Clara's eerlijkheid een rotsvaste zekerheid in ons leven was.

De wallen van zand om ons heen sloten ons van de buitenwereld af. Er stonden wat duindoorns, kaal en onbeweeglijk, want de wind kon hier niet doordringen. We hadden ons brood op en begonnen aan de appel, ons laatste eetbare bezit. De koele vrucht lag prettig in mijn gekneusde hand. Daarom wachtte ik even eer ik hem naar mijn mond bracht. Ik hoorde hoe Clara en Bernard hun appel met knappende geluiden stukbeten, ik zag hoe ze met intens genot de brokken kauwden en doorslikten. Ik kon me niet langer bedwingen en nam ook een hap.

De man scheen daar op gewacht te hebben. Hij was er plotseling weer, boven aan de helling. Met grote stappen kwam hij omlaag. Ik merkte dat hij aarzelde, ondanks zijn vaart. Blijkbaar was de helling steiler dan hij verwacht had. Hij zakte in zijn knieën door en stak zijn hand naar de grond uit, alsof hij zich daaraan wilde vastgrijpen. Het lukte hem niet. Hij viel en rolde verder de diepte in.

Clara, Bernard en ik waren tegelijkertijd opgestaan en renden tegen de andere helling omhoog. Ik had mijn appel tussen mijn kaken

geklemd, ik duwde ertegen, uit angst dat ik hem zou verliezen. Buiten adem, bijna stikkend, kwam ik boven aan. Daar keken we om en zagen dat de man op de bodem van de kuil zat. Bernard begon te lachen en Clara ook. Ik kon niet, ik hijgde te sterk en ik wilde mijn appel opeten.

We liepen verder, zo vlug als we konden. Ik zag geen kans al lopende te eten. Het kwam niet alleen door de beweging en de vermoeidheid. Ik durfde opeens niet goed meer. Pas toen we het duinterrein verlieten, zette ik mijn tanden in de appel. We kwamen in een laan met zware beuken, waarvan er de laatste maanden verschillende gerooid waren. Ook vandaag werd er een geveld. Een politieagent hield ons tegen, we moesten een omweg maken door een strook bos. Daar bleven we staan, zo dicht mogelijk bij het afgezette gedeelte. Tussen de bomen aan de overkant van de laan zagen we weilanden. Aan de horizon tekende zich de stad af, zonnig onder blinkende wolken.

Er waren kabels bevestigd aan de boom die moest sneuvelen. Mannen riepen elkaar ongearticuleerde klanken toe, die als vreemde vogels onder de bomen heen en weer vlogen. We hoorden gekraak, de grote gladde stam wankelde, maar viel nog niet.

‘Hij is minstens honderd jaar oud’ zei Bernard.

‘Sst!’ deed Clara.

Ze had gelijk, vond ik. We stonden bij een stervende. In onze leesboekjes heette zo’n boom een woudreus. Ik dacht ook aan de geïllustreerde propagandabladen die mijn vader af en toe met de post ontving. Daar stonden foto’s in van Franse bossen, waar de oorlog overheen gegaan was. Verminkte, stakerige stammen, een bodem vol kuilen en trechters. Hier en daar een soldaat, op zijn buik liggend of gehurkt, jager en wild tegelijk. Dat laatste had mijn vader eens gezegd en ik kon het niet vergeten.

Een koor van mannenstemmen slaakte een luide kreet. De beuk kantelde en bleef schuin in de kabels hangen. ‘Die is er geweest’ zei

Bernard. Hij legde zijn schep weer over zijn schouder, net als op de heenweg. Het was nu zeker tijd om naar huis te gaan.

Terwijl achter ons bijslagen weerklonken, liepen we voort. We sloegen een landpad in dat met een bocht naar de Duinweg leidde. Ik merkte dat ik het klokhuis van mijn appel nog in mijn hand hield en wierp het in een sloot. Clara gespte haar rugtas weer om. Ik had honger en dacht aan de worst die ik die ochtend gehaald had. Ik wilde er niet aan denken, het duurde misschien nog uren eer ik wat te eten zou krijgen.

Daarom was ik bijna blij toen we aan de Duinweg kwamen en Bernard uitriep: 'daar heb je 'm weer!' Ik begreep onmiddellijk wie hij bedoelde en ik kon het ook zien. Van de kant van het dorp naderde de haveloze man. Er was verder niemand te zien. Hij was geen twintig meter achter ons en liep alsof hij ons wilde inhalen.

'Rennen, jongens!' zei Bernard en we zetten het op een lopen, maar dat hielden we niet lang vol. We waren te moe, te slap. Bovendien werden we, zodra we bij de stad waren, aangehouden door een jongen die zei: 'In de Vinkenbuurt wordt geschoten!' Hij zei het opgewekt, kennelijk trots dat hij iets sensationeels te melden had. Hij had een goor, sproetig gezicht en groene ogen. We schrokken waarschijnlijk niet genoeg naar zijn zin, want hij vervolgde: 'Er zijn al drie dooien gevallen!'

Maar we waren wel degelijk geschrokken. De Vinkenbuurt lag op onze weg.

'Ik hoor geen schieten' zei Clara.

'Nou, ik heb het gehoord' zei de jongen. 'Ze beginnen vast weer. Ik ga naar binnen.'

Hij stapte een portaal in. Wij konden niet naar binnen gaan. We moesten een paar kilometer omlopen, wilden we de Vinkenbuurt vermijden.

'Die jongen kletst!' zei Bernard.

Maar we waren niet gerust. Het was stil op straat. Er was geen

voertuig te zien, alleen een paar voetgangers.

'We zullen omlopen' zei Clara. 'Dat kan in elk geval geen kwaad.' We sloegen de volgende zijstraat in, waar zelden veel verkeer was en de stilte dus niets abnormaals had. Toch deed ze ons ongewoon, dreigend aan. Al die gesloten ramen en deuren schenen ons af te weren, geen onderkomen te willen bieden indien er iets ernstigs gebeurde. Door al die saaie, kleurloze woonstraten bewogen we ons voort als door een stad zonder einde. Toch liepen we niet langzaam, integendeel. We liepen vastberaden, als drie soldaten die op een eenzame patrouilletocht zijn uitgezonden. Onze vermoeidheid waren we vergeten, we moesten naar huis.

We naderden de binnenstad al, toen uit een zijstraat de man, de hongerlijder, weer in ons gezichtsveld verscheen. Hij kon ons niet gevolgd zijn. Het was puur toeval dat we hem terugzagen, maar een toeval dat ons nog angstiger maakte dan we al waren. Gelukkig werd het drukker op straat. We gingen de brug naar de binnenstad over. Rechts op de singel was het zelfs een drukte van belang. Er klonk gejoel en ik zag twee bereden marechaussees wegrennende mensen achterna stormen.

We doken de straat in die naar het marktplaatsje leidde. Nu werd er geschoten, ergens verderop, vermoedelijk op de Singel. De oude Jaap de Boer, een ver familielid, stond in de deur van zijn winkel. Enige huizen daar voorbij kwam een golf mensen uit een steeg, agenten tussen en achter hen, met getrokken sabel. Zonder een woord te zeggen sleurde de oude, knoestige De Boer ons alle drie in een ommezien zijn winkel in en sloot de deur. De troep mensen, voornamelijk mannen en opgeschoten jongens, daverde voorbij. Op hetzelfde ogenblik kwam van de tegenovergestelde kant de uitgehongerde man. Hij kon de troep niet ontwijken. Ook de sabel kon hij niet ontwijken. Het wapen raakte hem als een vlam.

De straat was verlaten, maar De Boer zei dat we de achteruitgang moesten nemen, dan konden we door de stegen op onze gracht

komen. We renden er doorheen en belden vijf minuten later aan. Onze moeder deed zelf open. Terwijl we de trap beklommen, vroeg ze: 'Hebben jullie honger?' 'Ontzettend!' riepen we alle drie. We gunden ons nauwelijks de tijd voor het verplichte handen wassen. De geur van de worst maakte ons wild.

Wakkerman

Het dorp had geen koor, maar het had bomen. Er waren mensen genoeg om een koor te vormen en met de zanglust liep het ook wel los, vooral na een zeker aantal borrels of tijdens het baden. En verder natuurlijk in de kerk, bij de kerstboom of op een ander plechtig ogenblik. Maar dit alles was niet voldoende om een zanggroep in stand te houden. De mensen begonnen met op de repetities te komen en enkelen hielden dit vol. De meesten gaven er na een paar keer de brui aan.

Dit was zo vaak voorgekomen dat er ten slotte geen koorleider meer was die de moed had opnieuw te beginnen. Toen hij merkte dat hier niets aan te doen was, sprak de burgemeester het verlossende woord: 'Wij hebben geen koor, maar wij hebben bomen.' De bomen vervingen het koor, veelstemmiger en gevarieerder dan een koor van mensen kon zijn.

Het is geen gebruik bomen gelijk te stellen met mensen en het is al even ongewoon van zingende bomen te spreken. Ruisen is het woord en wie er een ander woord voor in de plaats stelt, is een fantast. Toch protesteerden de dorpelingen niet. In de eerste plaats spreekt men de burgemeester niet graag tegen en bovendien interesseerde het geval maar heel weinig mensen.

Eens had het dorp een onderwijzer die er serieus op inging. Hij was mager en droeg nooit een das, vermoedelijk omdat hij anders niet met open boord had kunnen lopen. Men kon hem thuis vaak piano zien en horen spelen, zonder jasje, bij een half opgeschoven raam, ook 's winters. De voorbijgangers, indien ze er waren, bleven daar

niet voor staan, want ze kenden de muziek niet die hij speelde. Alleen zijn collega's hadden belangstelling voor zijn spel. Niet dat ze ernaar luisterden, maar ze grepen zijn muziekliefde aan om de vervelende zanglessen aan hem over te doen. Hij nam ze graag, zelfs enthousiast. Het duurde niet lang of hij richtte een kinderkoor op. Ofschoon de burgemeester het beschermheerschap aanvaardde, ging dit koor de weg van alle koren in het dorp. Sommige kinderen wilden wel, andere niet. Er waren geen ouders die de onwilligen aanporden. Zelfs tot een eerste uitvoering, die de onderwijzer wat voorbarig had aangekondigd, mocht het niet komen. Hij kreeg een betrekking in een andere plaats. Het koor verdampte, mag men wel zeggen, en het beschermheerschap kwam in de lucht te hangen.

De burgemeester had toen meer reden dan ooit om zich te troosten met de gedachte dat er bomen waren. Jammer overigens dat men ze niet op bevel, met een inspirerend maatstokje, aan het zingen kon brengen. Hij leed aan slapeloosheid en voelde zich daardoor het minst gehinderd wanneer de wind het bomenkoor op gang hield. Kon hij daarnaar luisteren, dan was zijn slapeloosheid geen kwelling, maar schonk ze zijn gevoelige geest allerlei genoegens. Bij stormachtige wind rende er ruitserij door de lucht, bij matige wind liet zich een golvende zee horen, bij een koeltje waren er af en aan lopende fluisterende menigten. En dit alles smolt op de drempel tussen waken en slapen tot die koorzang samen waarmee de burgemeester zich in gedachten en woorden zo vaak bezighield.

Zijn vrouw leefde daarin niet met hem mee en ook anderen niet, behalve een paar gemeente-ambtenaren die tot enige belangstelling verplicht waren. Hij had daar begrip voor. Wie niet aan slapeloosheid leed – en wie deed dat buiten hem? – had wel andere dingen aan zijn hoofd, slapen bijvoorbeeld. Hij mocht evenmin medeleven verwachten met wat hij in windstille nachten ervoer, het zwijgen van de koren, de stille ruimte rondom en boven het dorp, waarin hij met zijn woelend lichaam volkomen alleen scheen. Het hoofd van

een gemeente, benoemd bij koninklijk besluit, moet dan zijn positie goed voor ogen houden om niet door een gevoel van verlatenheid te worden overweldigd. Iemand aan wiens hoede enige dui-zenden burgers zijn toevertrouwd, heeft niet het recht de grond onder zijn voeten te verliezen.

Neen, er bestond geen dirigeerstaf waarmee men de wind kon ontbieden en naar believen laten waaien. Een mens moest zich het geduld eigen maken van de bomen die daar overal zwijgend stonden te wachten of misschien niet eens te wachten – zo maar te staan, zonder de minste huivering, midden in de nacht, onder de sterren of de wolken die ook zwegen. Een mooi dorp, dacht de burgemeester dan, een dorp van rechtvaardigen, want alleen waar rechtvaardigen woonden kon zulk een volmaakte rust heersen. Overdag twijfelde hij wel eens aan die nachtelijke gedachten. Dan ging, wind of geen wind, de rechtvaardigheid maar al te vaak schuil achter het eigenbelang, de kortzichtigheid, de afgunst en andere ontsierende trekken van de menselijke aard.

Misschien is alleen een slapend mens rechtvaardig, dacht de burge-meester. Maar hij kon nu eenmaal niet het hoofd van een gemeente van slapers zijn. Alleen de kerkhofbewaarder kon als zodanig gelden. Met hem had de burgemeester echter niet graag van plaats willen verwisselen. Hij wilde trouwens met niemand ruilen, maar zichzelf zijn, zijn eigen taak zo goed mogelijk vervullen, in het dorp zonder rechtvaardigen, zonder koor, waar het leven hem had neergezet. En dat hoewel zijn positie er niet gemakkelijker op werd. Naarmate zijn woord over geboomte dat een koor verving langer zonder weerklank bleef, ging hij zich eenzamer voelen. Hij werd geacht zijn gemeente te vertegenwoordigen, maar voelde zich er steeds meer van vervreemden. En niet alleen van zijn gemeente, ook van zijn vrouw. Hun kinderen waren het huis uit, wat volgens de natuurlijke loop der dingen de band tussen hen beiden had moeten versterken. Maar de dingen verliepen niet natuurlijk. De burge-

meestersvrouw klaagde dat het nachtelijke woelen van haar man de laatste tijd gepaard ging met geprevel. Haar man prevelde niet in zijn slaap, maar in zijn slapeloosheid. En was het nog verstaanbare taal geweest, misschien zou ze er behagen in hebben geschept. Ze hoorde echter niets dan onontwarbaar gebrabbel. Geen enkele zaak van persoonlijk of openbaar belang, geen harts- of staatsgeheim kwam ze erdoor te weten. Nu het zo gesteld was, had zij geen reden om de stoornis van haar slaap te dulden.

Haar man moest naar een andere kamer verhuizen. Hij had daar begrip voor. Hij onderwierp zich zelfs graag aan de maatregel, al reageerde hij voor de vorm met een zwak protest. Zijn bereidwilligheid kwam voort uit de overweging dat hij de eenzaamheid ten volle moest ondergaan, wilde hij de weg terug naar zijn vrouw, zijn gemeente, de wereld vinden. Er was ergens een fundamenteel misverstand dat fundamenteel moest worden beleefd.

Toen hij zich voor het eerst uitstreckte op het bed in de vroegere kamer van hun zoon, voelde hij zich niet ontevreden. Hij was zijn vrouw niet meer tot last. Zonder zijn verantwoordelijkheid als gezagsdrager uit het oog te verliezen onderging hij een verjonging. Hij stond weer aan het begin van het leven, met de ervaring van een vroeger leven in zijn achterhoofd. Als hij daar zin in had, kon hij uit zijn bed stappen, de kamer rondlopen en voor het raam gaan staan. Het zou zelfs kunnen gebeuren dat hij voorzichtig, met zijn schoenen in de hand, de trap afliep en door de achterdeur naar buiten ging. Of dat hij, even voorzichtig, naar de zolder en door het dakraam klom om op het plat te luisteren naar wat er te horen viel. Er waren waarschijnlijk nog meer mogelijkheden, maar het leek niet verstandig daarop vooruit te lopen en zich zo het element van verrassing te laten ontgaan.

Het meest verrassende was voorlopig dat hij goed sliep en monter wakker werd. De lichte kater die hem zo dikwijls 's morgens op zijn weg naar het gemeentehuis had begeleid, was verdwenen. Hij kon

zijn taak aan, hij kon de wereld aan. Had iemand hem gevraagd: 'Burgemeester, waarom bent u zo opgewekt?' dan had hij moeten antwoorden: 'Omdat ik alleen slaap' – want zo was het. Maar niemand vroeg hem iets.

De moeilijkheden waren echter nog niet voorbij. Dit alleen slapen mocht nog zo heilzaam zijn, het was een afwijking van het normale echtelijke patroon. De gedeelde slaapkamer is het meest essentiële kenmerk van de gehuwde staat. Het is een goed waarvoor men zelfs de grote mogelijkheden van de nachtelijke eenzaamheid opoffert. Toch durfde hij over een terugkeer niet te beginnen. Zijn vrouw zou zo'n poging zeker verkeerd opvatten. Hij wilde zich niet in haar eventuele reacties verdiepen. Ze kon er zus over denken, ze kon er zo over denken, maar op een tegemoetkomende houding hoefde hij, nu de oude lijdensweg nog zo kort achter hen lag, niet te rekenen. Trouwens, mocht hij zijn verjonging zo lichtvaardig in de waagschaal stellen? Hij merkte maar al te gauw dat reeds zijn vage spel met de gedachte aan een spoedige terugkeer hem duur te staan kwam. In plaats van prompt in slaap te glijden, na zorgvuldig de juiste ligging te hebben aangenomen, werd hij de prooi van gedachten. Hij diende zich er rekenschap van te geven dat alleen door een langdurige eenzaamheid de terugkeer naar de wereld en de echtelijke slaapkamer zou zijn te voltrekken. Eenzaamheid betekende trouw aan zijn wezen, en trouw aan zijn wezen betekende luisteren. Luisteren naar de bomen die zongen in een dorp dat geen zangkoor had.

En eigenlijk begon nu pas de weg der beproeving, zoals hij het op een ogenblik van diepe, plechtige ernst formuleerde. De dagen die eraan waren voorafgegaan, de montere kijk op het leven, het gevoel van verwezenlijking, van terugkeer naar de oude bedding – hij herkende het als een geluk dat hem nog lang niet beschoren was, een illusie, bedrieglijk als illusies nu eenmaal zijn. Die herkenning werd door de weersomstandigheden bevorderd. De zomer naderde,

hij was zelfs zijn tijd vooruit. Halverwege de maand mei brak de warmte los, een stortvloed van zon die de knoppen aan de bomen deed zwellen, de jonge scheuten zichtbaar deed uitlopen en volwassen worden. Uit zoveel bladeren moest wel zang opstijgen en daar ontbrak het dan ook niet aan, althans overdag. Het was een feestelijke gebeurtenis – niet zozeer dat zingen, waar vrijwel niemand op lette – maar het uitgooien van jassen, het blootshoofds lopen in de buitenlucht, de haren in de wind. Feestelijke dagen die uitliepen in windstille avonden en nachten. Ook die windstilte was een feest. Men kon ongehinderd in zijn tuin de krant zitten lezen, zonder dat de wind de bladen deed fladderen, en later, als het donker gevallen was, nog wat nakaarten om ten slotte in een rustige, zoete wereld naar bed te gaan.

De burgemeester begon het dan pas echt moeilijk te krijgen. De steeds voller wordende bomen zwegen zoals ze nog nooit gezwezen hadden. Hij mocht tegen zichzelf zeggen dat dit verbeelding was, de verbeelding liet zich niet met woorden verdrijven. Ze werd daardoor integendeel nog kwellender. Hij dacht: 'Een zwijgen als van het graf' of 'Een dodelijke stilte'. Bruikbare uitdrukkingen, vooral wanneer men ze terloops bezigt. Wie zich er grondig rekenschap van geeft, krijgt het benauwd. Hij heeft het gevoel inderdaad in een graf te liggen, onder een dodelijke druk te staan. Hij wil beweging in de lucht brengen en gaat, als hij in bed ligt, zijn leden roeren, zich omgooien, zuchten, hardop praten en nog meer dingen doen die hem alleen nog maar benauwder maken. Hij denkt: 'Waarom slapen alle anderen en moet ik wakker liggen?' Het kan gebeuren dat hij eindelijk opstaat.

De burgemeester stond op. Hij had het warm, zijn pyjama plakte aan zijn lichaam. Het was onvoorzichtig voor het raam te gaan staan, maar met voorzichtigheid bereikte hij niets. Nu ving hij tenminste wat koelte op, net genoeg om te kunnen ademen. Buiten was het stil, een onmetelijk graf. En in die onmetelijkheid het dorp,

de bomen zonder stem. Hij huiverde. Het werd tijd om terug te gaan, weer proberen te slapen.

Juist toen hij zich wilde omkeren, hoorde hij een geruis. Hij schrok en drukte zijn handen op de vensterbank. Het geruis kwam niet alleen onverwacht, het was ook ongewoon, een stormvlaag die door de bomen van de tuin voer, zich verwijderde en zich niet herhaalde. De stilte heerste weer, alsof ze niet was verbroken. Misschien een hallucinatie, misschien iets heel anders, een onbekend natuurverschijnsel. Ondanks zijn schrik, ondanks het spookachtige van de gebeurtenis, boog de burgemeester zich naar buiten. Hij keek naar rechts, naar links, naar boven en naar beneden. Niets te bespeuren dan duisternis en stilte.

Een hallucinatie, dat was nog de meest bevredigende verklaring, al was hij er niet gelukkig mee. Mocht een burgemeester aan hallucinaties lijden? Zeker niet, wanneer men bedacht dat het afbreuk deed aan zijn capaciteiten als bestuurder, iemand die een helder hoofd nodig had. Maar mocht hij dan wel lijden aan slapeloosheid, in dit geval de oorzaak van alle kwaad? Hij voelde zich moedeloos. Lang duurde dit gevoel niet. De geuren van de tuin, van de wereld zover als zijn zinnen haar konden bereiken, drongen plotseling tot hem door. Het waren warme geuren, van bloei, van zich vernieuwend leven. Ver weg hoorde hij de kreet van een vogel. De burgemeester ging weer naar bed en nu wilde de slaap eindelijk komen. Terwijl hij weggleed, meende hij opnieuw dat wonderlijke geruis te horen, als uit een verre nevel. Bij het wakker worden herinnerde hij het zich onmiddellijk.

Daar de dag was aangebroken, werd zijn houding automatisch die van de verantwoordelijke persoon. Dit betekende dat hij het onverklaarbare verschijnsel tegemoet trad met de vastberadenheid van iemand die orde en regel boven alles stelt. Jammer genoeg waren in dit geval de mogelijkheden voor een officieel onderzoek uiterst beperkt. De gegevens waren te vaag en te zeer gebonden aan één

persoon, de zijne. Hij kon ook moeilijk over de zaak spreken. Enkele mensen, voornamelijk medewerkers van hem, wisten weliswaar dat hij verband legde tussen bomen en zangkoren, maar het was al lang geleden dat hij daarvan gerept had en veel begrip had hij niet ontmoet. Toch kon hij wel iets doen; om te beginnen het weerbericht in het ochtendblad lezen en kijken of daar iets over windvlagen gezegd werd. De krant verschaftte geen opheldering. Aanhoudend mooi weer, zwakke wind. Er heerste, als men de overige berichten buiten beschouwing liet, volmaakte vrede in de wereld.

Zijn vrouw was nog niet op. Hij zag haar de laatste tijd nooit vóór het middaguur, aan de koffiemaaltijd. Voorlopig kon hij haar dus niet vragen of zij iets gemerkt had. Het denkbeeld trok hem trouwens niet aan. Gelukkig was hij gewoon 's morgens een paar woorden te wisselen met Jansen, de bode van het gemeentehuis. Deze Jansen was niet de eerste de beste. Zijn vader en grootvader hadden dezelfde post bekleed; hij was, om het zo te zeggen, een schakel in een oude dorpstraditie. Als er een nieuwtje was, kon men het van hem te weten komen. Van alle dorpsgebeurtenissen scheen hij door geheime kanalen op de hoogte te worden gehouden. Vandaar dat de paar woorden in de morgen soms tot een gesprekje van verscheidene minuten uitgroeiden.

Toen de burgemeester het gemeentehuis binnenliep, zag hij Jansen aan het eind van de gang staan. De bode kwam dadelijk naar hem toe. Na de begroeting stelde de burgemeester zijn gewone vraag: 'Nog nieuws, Jansen?'

'Niets bijzonders, burgemeester.'

Hiermee was de kous eigenlijk af, maar daar kon het vandaag niet bij blijven.

'Ik heb het vannacht horen waaien, Jansen' zei de burgemeester. Indien iemand in het dorp zich nog 's burgemeesters voorliefde voor zingende bomen herinnerde, dan Jansen. Hoe hij daarover

dacht wist hij alleen. In ieder geval was hij een te goede beambte om voorkeur of afkeer te laten blijken waar dit geen pas gaf. Toch kwam er een uitdrukking van verwondering op zijn gezicht.

‘We beleven windstille nachten’ zei hij.

‘Juist daarom is het zo vreemd’ zei de burgemeester. ‘Ik weet zeker dat ik het gehoord heb. Er ging iets door de bomen heen. Een geweldige luchtstroom.’

‘We zouden eens bij De Bilt kunnen informeren’ zei Jansen.

De burgemeester was niet gelukkig met deze suggestie. Zulke dingen moesten niet aan de grote klok komen, de dorpsklok was meer dan voldoende. Hij wilde al doorlopen toen Jansen zei: ‘U weet misschien dat er weer een bewoner op het kasteel is’.

‘Nee, daar weet ik niets van. Sinds wanneer?’

‘Sinds gisterochtend’ zei de bode.

‘Interessant’ zei de burgemeester, uit gewoonte en uit beleefdheid. Pas toen hij achter zijn bureau zat, kreeg de mededeling betekenis voor hem.

Wat de dorpingen het kasteel noemden, was een bouwvallig landhuis, omringd door een bijna dichtgegroeide gracht. De nazaten van de al lang gestorven eigenaar, een heer Akkerman, waren door erfeniskwesties verdeeld geraakt en het kasteel was daarvan het slachtoffer geworden. Sommigen van de erfgenamen ook, naar de dorpsverhalen wilden. Men beweerde dat ze in geestelijk opzicht evenzeer vervallen waren als het kasteel in stoffelijk opzicht. Zonderlinge lieden, waarvan nu en dan deze of gene de ruïne betrok om daar een paar dagen of weken een tamelijk spookachtig bestaan te leiden. Eens waren er twee kort na elkaar verschenen, blijkbaar zonder voorafgaand overleg, want een van hen had Maathuis, de houder van het dorpslogement, midden in de nacht uit zijn bed gebeld en om onderdak gevraagd. Uit de verwarde haren en kleren van de gast bleek dat de ontmoeting tussen de erfgenamen onvriendelijk was verlopen. Het boeiende vervolg waar het dorp op

wachtte, was uitgebleven. De volgende dag waren de rivalen vertrokken en het kasteel lag er weer verlaten bij.

De gemeentesecretaris had een paar dingen met de burgemeester te bespreken, maar deze was inmiddels in diep nadenken verzonken en gebaarde dat hij met rust gelaten wilde worden. Wat hem bezig hield, was het verband tussen die onverklaarbare windvlaag en de aanwezigheid van een bewoner op het kasteel. Dat dit verband bestond, leed voor hem geen twijfel. Hij was zo wakker als in zijn helderste nachtelijke ogenblikken. Dan had hij vaak het gevoel dat zijn zintuigen scherper waren dan normaal, van een bijna pijnlijke ontvankelijkheid. Diezelfde ontvankelijkheid ervoer hij nu in de ochtend, in zijn ambtelijke stoel gezeten. Hij keek naar de boom voor zijn open venster, een fluisterende reus in de zon. Hij was alleen met die boom die iets zei dat hij niet verstond. Zo fluisterden er nu overal bomen en hij kende hun taal niet. Pijnlijk, ja pijnlijk was het woord voor deze intense en toch ondoorgrondelijke ervaring.

Hij drukte op een knop van de huistelefoon en liet de secretaris komen. 'Vraag een van onze politiemensen een kijkje te gaan nemen bij het kasteel. Zo onopvallend mogelijk.' De secretaris knikte en de gewone werkzaamheden konden beginnen. Maar het vertrouwde leek vandaag niet meer dan een façade waarachter een door niemand dan de burgemeester vermoede wereld lag. Van de moed en vastberadenheid waarmee hij de dag was ingegaan, bleef niet veel over. Jansen kwam hem vertellen dat hij bij enkele mensen – de groenteman die al vroeg naar de stad was gegaan, een arbeider en nog een paar nachtvogels – langs zijn neus weg had geïnformeerd of zij iets van wind hadden gemerkt. Ze wisten van niets.

Een poosje later meldde zich de op verkenning uitgestuurde politiemannet met het verhaal dat hij iemand – hij meende dat het een van de heren Akkerman was – op het terrein van het kasteel had waargenomen, waar hij een paard aan het roskammen was.

‘Heeft iemand die man op zijn paard het dorp zien binnenkomen?’ vroeg de burgemeester.

Daar had de politiemans niets van gehoord. Overigens was het mogelijk dat het paard met een daarvoor ingericht voertuig, aldus de politiemans, naar het dorp was getransporteerd. Dwars door de woorden van wat op een proces-verbaal leek hoorde de burgemeester het gefluister van de boom voor zijn raam. Hij voelde zich hoogst onbehaaglijk, al verzekerde hij zichzelf dat daar geen enkele reden voor was. Maar in de toestand waarin hij verkeerde, kon van redelijkheid geen sprake zijn. Het was eigenlijk geen gewaarwording van slapeloosheid, maar van een droom, bijna een nachtmerrie. ‘Bedankt, De Groot’ zei hij tegen de politiemans.

Terwijl hij kort na twaalfen naar huis liep, vroeg hij zich af of het toch niet nog mogelijk was een zangkoor op te richten. Daarmee zou niet alles, maar wel veel gewonnen zijn. De bomen zouden hem minder bezighouden, misschien zou hij weer normaal kunnen slapen. Hij dacht aan zijn vervluchtigd beschermheerschap en voelde zich een ontworteld mens. Dat gevoel duurde maar een paar tellen, het paste niet bij iemand in zijn positie. Aan de lunch was hij dan ook tamelijk opgewekt, zozeer zelfs dat hij af en toe neuriede. Zijn vrouw keek ervan op, maar zei niets. Ze bracht het in verband met zijn nachtelijk gebrabbel, het moest op hetzelfde vlak liggen. Daar was wel iets van waar, maar het neuriën betekende toch in de eerste plaats dat hem wijsjes te binnen schoten die het koor zou kunnen zingen.

Het hoorde alles bij de nachtmerrie, besepte hij, toen hij zich voor zijn middagdutje op zijn bed uitstreckte. Iedere gedachte, ieder plan was gekleurd door absurditeit. Ook het middagdutje ontkwam daar niet aan. Het was een voortzetting van een oude gewoonte uit gelukkiger dagen. Het verdiende al lang niet meer zijn naam, het had alleen nog zin als gelegenheid tot meditatie. Sliep hij eens in, dan schrok hij dadelijk weer wakker. Vandaag was er in het geheel

geen sprake van slapen, alleen van onrustig denken aan allerlei dingen die hem de afgelopen uren vervuld hadden: de wind in de bomen, de bewoner van het kasteel, het op te richten koor, Jansens blijmoedige plichtsbetrachting, de nachtelijke werkers die door het dorp gingen zonder aan zingende bomen te denken.

Hij ging pas laat in de middag naar het gemeentehuis terug, nadat hij telefonisch een afspraak had uitgesteld. Hij moest nog een paar brieven tekenen en informeren of er wat nieuws was. Het nieuws kwam uit de mond van Jansen. De kasteelbewoner had in het dorp boodschappen gedaan, brood, kaas en nog het een en ander gekocht, en zijn rondwandeling besloten met het drinken van een kop koffie in de gelagkamer van Maathuis. Volgens deze was de man niet degene die hem eens uit zijn bed had gehaald, maar blijkbaar een andere telg van het geslacht Akkerman.

Het zou allemaal weinig opzienbarend zijn geweest als de burgemeester bij het horen van de naam Akkerman niet in stilte had gerijmd: Wakkerman. Dat was een merkwaardige aanwijzing. Wat hij er precies achter moest zoeken wist hij niet, maar dat zou nog wel komen. Het kon op hem zelf slaan, geen mens in het dorp was zo wakker als hij. Het kon ook op die man van het kasteel slaan, een rusteloze die zijn onrust had verheimelijkt door de eerste letter van zijn naam af te kappen. Maar dit gold ook voor de andere Akkermannen. En inderdaad, waren het niet rusteloze, verbijsterde geesten, zo fel op elkaar gebeten dat ze hun bezit lieten verkommeren en op de meest onverwachte momenten in het dorp opdoken?

Hij herinnerde zich iets. Mensen konden elkaar beïnvloeden, niet alleen door onmiddellijke aanwezigheid, maar ook van een afstand, door overdracht van gedachten, telepathie of hoe men het wilde noemen. De atmosfeer bevatte energieën waarover de wetenschap nog maar nauwelijks opheldering verschaftte. Het was denkbaar dat het centrum van onrust dat het kasteel vormde, iets uitstraalde, een kracht die hem de slaap benam. Maar zou hij dan de enige zijn die

hiervoor gevoelig was? Absoluut niet. Het feit dat er uit de dorpe-
lingen geen koor was te vormen, verried ook iets van deze gevoe-
ligheid. Er schortte iets aan de dorpsgemeenschap. Het zou na-
tuurlijk onvoorzichtig zijn, dit voetstoots toe te schrijven aan het
kasteel en wat daarvan uitging. Maar de gedachte verdiende over-
weging en op die overweging zouden stappen kunnen volgen.

Ondanks de moeilijkheden die hij nog voorzag, was het of er een
last van hem afviel. Inzicht is een vorm van geestelijke helderheid
en dus een geluk, dacht hij.

Die avond hield de vraag hem bezig welke stappen er precies gedaan
moesten worden en door wie. Dat het kasteel nader verkend moest
worden, lag voor de hand. Dat het hoofd van de gemeente zich niet
persoonlijk met iets dergelijks belastte, lag evenzeer voor de hand.
Maar wie zou hij een eventuele opdracht moeten geven? Daarvoor
zou hij op geen enkele wet of verordening kunnen steunen. Wat de
politieaanpak die morgen gedaan had, kon door de beugel; voor een
verder gaand onderzoek ontbrak iedere rechtsgrond. Het was trou-
wens ongewenst iemand anders in de zaak te betrekken. Men mocht
wel zeggen dat het naïeve stadium, waarin hij nog met de bode over
de onverklaarbare windvlaag kon praten, voorbij was. Het ging om
de ontraadseling van iets dat in de ogen der wereld ongetwijfeld
vaag en ongerijmd was, maar in zijn eigen ogen iets zeer intrige-
rends dat speciaal hem aanging. Akkerman-Wakkerman – dat was
een combinatie die geen derde toeliet. Hij had het daardoor moei-
lijk, maar het was ook een reden tot trots, een bron van kracht.
Kracht kan haar waarde pas bewijzen wanneer ze een tegenkracht
ontmoet waarmee ze zich kan meten. Hij besloot zich op die
ontmoeting zoveel mogelijk voor te bereiden.

Zonder iets te hebben uitgetrokken, ging hij op zijn bed liggen.
Zelfs zijn schoenen hield hij aan, waarbij hij ervoor zorgde dat zijn
voeten over de rand van het bed uitstaken, zodat de schoenen geen
spoor op het bed achterlieten. Het was geen gemakkelijke houding.

Ze belemmerde het woelen, ze gaf hem het gevoel opgebaard te zijn, een levend lijk. Merkwaardig genoeg doezelde hij toch weg, kreeg hij de gewaarwording dat hij gleeed, zweefde, een drijvend voorwerp werd. Niet zoiets raps en sierlijks als een vogel, maar een omvangrijker en toch aan de zwaartekracht onttrokken object, een luchtschip bijvoorbeeld. Het was een verrukkelijke ervaring, tot hem inviel dat ze niet te rijmen was met zijn positie. Verheffing was goed, maar het contact met de aarde, de dagelijkse dingen, moest behouden blijven.

Hij keerde met een schok geheel tot bewustzijn terug en voelde zich nu weer de opgebaarde van zoëven. Uit dit dilemma kon hij zich op maar één manier bevrijden. Hij stond op en begon heen en weer te lopen. De kamer was te klein om hem de ruimte te bieden zijn onrust behoorlijk af te reageren. Bovendien moest hij rumoer vermijden en dus zijn voeten voorzichtig neerzetten. Daarom posteerde hij zich voor het open raam, net als de vorige nacht. Er was sindsdien niet veel veranderd – dezelfde zwijgende wereld, dezelfde in het nauw gedreven man. Toch was er een verschil: hij wachtte op de luchtstroom, de onverklaarbare windvlaag.

Een paar keer meende hij geritsel en zelfs een korte kreet te bespeuren. Het duurde telkens maar een ogenblik, waarschijnlijk de beweging en het geluid van een vogel. Als hij niet in zijn wakker-zijn een bron van kracht had ontdekt, zou hij het daar aan het raam misschien niet lang hebben uitgehouden. Nu bleef hij, een wakende en wachtende geest, voorovergebogen staan totdat hij kramp in zijn schouders kreeg. Wat er volgde, had hij al voorzien. Hij trok zijn schoenen uit, nam ze in de hand en ging geluidloos naar beneden, de tuin in. Daar trok hij eerst op het grasveld zijn schoenen weer aan en begon toen met een herhaling op grotere schaal van wat hij al in zijn kamer gedaan had: ijsberen. Het gras was vochtig, het knisterde onder zijn voeten. Tussen de bomen hing een dunne nevel, maar daarboven stond een heldere sterren-

hemel. Alles geurde, net als gisteren, naar rijping, naar overvloed. Hij leefde in een onuitputtelijke wereld die maar één ding nodig had om tot volstreckte harmonie te komen: de klank die het alles verbond, het tot een eenstemmig koor maakte. Eigenlijk had hij nu zelf een lied moeten aanheffen, een van de liederen die hij voor het op te richten zangkoor had uitgezocht. Hij durfde niet, zijn vrouw sliep met open ramen, ook de burens waren binnen gehoorsafstand. Zijn zanglust werd bovendien getemperd doordat er water in zijn schoenen drong. Bij elke stap schenen ze iets op te zuigen. Zijn visioen van een onuitputtelijke, naar harmonie hakende wereld dreigde in een moeras ten onder te gaan. Om deze gewaarwording af te schudden, bleef hij staan, het hoofd opgeheven, de ogen gericht op een groep bomen aan de rand van de tuin. Waarom werd hem niet de rust gegund waarvan die sterke stammen, die zwijgende kruinen getuigden? Waarom joeg hun rust hem op, maakte de stilte der natuur hem tot een hulpeloos zoekende in de nacht? Terwijl deze vragen hem kwelden, hoorde hij iets dat een siddering door hem heen deed gaan: een ver gerucht, dat aanzwol, snel naderde, een baan van geluid dwars door de met stomheid geslagen wereld. Hij wankelde en stak zijn armen uit, maar er was niets waaraan hij zich kon vastgrijpen. Duizelend moest hij het mysterie ondergaan dat daar kwam aanraken. Eerst was het een steeds sterker wordend ruisen en woelen, toen zag hij dat er golvende en zwiepende bewegingen door boomkruinen voeren. Zonder dat hij het wist drukte hij zijn handen tegen zijn oren, alsof hij het geweld wilde buitensluiten. Maar het liet zich niet verdringen en trok langs hem op een afstand van niet meer dan enige tientallen meters. Op dit ogenblik, toen het de kracht van een orkaan scheen te hebben, zag hij een gedaante hoog door het lover snellen – een paard met daarop een ruiter. Hij zag het, zonder het te kunnen verwerken. Het gebeurde en het gebeurde niet. Zijn ogen en oren waren er getuige van, zijn verstand wilde het ontkennen. En terwijl het

rumoer afnam, als een zich verwijderende branding, liet hij zijn handen zakken en zei: 'Nee.' Het was een machteloos verzet, een ontkenning die niet in hem tot leven wilde komen, zijn ontsteltenis niet kon smoren. Integendeel, die ontsteltenis nam toe, deed hem heen en weer strompelen, riep het verlangen in hem op weg te zijn uit de wereld, geen weet meer te hebben van de schokkende, onverklaarbare dingen die daar voorvielen. Maar hij gaf zich niet gewonnen. Al moest hij er zijn leven voor op het spel zetten, hij zou de zaak onderzoeken. Hij kon zich eenmaal vergissen, niet tweemaal. Er was iets gaande in het dorp, er was een storend element dat de verhoudingen geweld aandeed, hun evenwicht ondermijnde, het normale te gronde richtte.

Hij moest erop uit, onmiddellijk. Het was immers geen vraag waar hij zijn onderzoek moest beginnen. Maar hoe gaat een mens erop uit wanneer zijn lichaam een nauwelijks te verplaatsen massa is? Het was of er gewichten aan zijn ledematen hingen. Hij kon denken, redeneren, maar de verbijstering om wat hij zojuist ervaren had liet hem niet los. Hij was bang. Niet alleen dat wonderlijke verschijnsel, maar nog meer de stilte daarvóór en daarna bekleemde hem, benam hem de adem.

En toch moest hij erop uit, strijd leveren, zich doen gelden, overwinnen. Hij streek langs zijn gezicht dat nat was, van mist, van zweet of iets anders – hij wist het niet. Dat hij natte voeten had, was echter volkomen verklaarbaar. Hij trok schoenen en sokken uit en strompelde huiverend naar huis terug. In zijn slaapkamer droogde hij zijn voeten en trachtte, op de rand van zijn bed gezeten, na te denken. Maar wat viel er nog te denken? Achter de bomen begon een zwak schijnsel, een bleke sluier, de hemel te kleuren. Een licht geritsel deed hem ineenkrimpen. Een vogel wiekte voorbij. De wereld van alledag begon weer en hij zat hier met blote voeten en de herinnering aan een paard dat door de bomen snelde.

Plotseling was zijn zwaarte verdwenen, als een los kledingstuk van

hem afgegleden. Hij trok droge sokken en schoenen aan en streek zijn jasje glad. Voor de spiegel haalde hij een kam door zijn haar en ging, blootshoofds, op zijn tenen naar beneden.

Het kasteel lag op een afstand van niet veel meer dan een kilometer, de wandeling kon hoogstens een kwartier duren. Hij had gedacht dat hij zijn dorp kende. Nu ontdekte hij het opnieuw, op de overgang tussen nacht en dag. Hij had het als burgemeester gekend, nu liep hij er als Wakkerman, de enige getuige van een slapende samenleving. Behalve wat vogels was er geen schepsel dat geluid maakte, wanneer hij zichzelf niet meetelde. Het gerucht dat hij voortbracht, was trouwens minimaal. Hij liep als op eieren, of misschien kon men beter zeggen als op wolken. De sfeer was zo onwezenlijk, nauwelijks meer aards, verheven en beklemmend tegelijk. Een sfeer waarin wonderen konden geschieden en inderdaad geschied waren. Een sfeer ook waarin een koor kon losbarsten, zo maar, midden in de ruimte, alsof stemmen geheel zelfstandig openingen.

Toen hij de rand van het dorp bereikt had en de huizen schaarser werden, begon hij te zingen. Hij wist het niet, anders had hij het niet gedaan, want het gaf geen pas. Zijn zingen was dan ook geen uiting van geluk, maar van een drang tot bevrijding, een poging datgene af te weren dat hij steeds dichterbij naderde: het kasteel, het vreemde krachtcentrum. In zijn eentje vertegenwoordigde hij het koor dat niet was losgebarsten, dat al zo lang tot leven weigerde te komen. Het zingen duurde ook nu maar kort.

Even ongemerkt als hij ermee begonnen was, verviel hij tot zwijgen. Hij had het gevoel dat hij niet op het kasteel toeging, maar dat het op hem afkwam, een onhoorbare aardverschuiving. Het hek dat het terrein van de weg scheidde, gleed langs hem. Dat hek was eigenlijk niet meer dan een verzameling oud roest, half weggevreten ijzeren paaltjes, in allerlei richtingen verzakt, als een falanx die op haar post was gebleven en daar tot ontbinding overgegaan.

De ingang werd geflankeerd door twee stenen palen vol mosachtige aangroeisels. De burgemeester bleef staan en ook de wereld bleef staan. Er verschoof of gleed niets meer. De stilte omgaf hem als een ondoordringbare massa. Juist toen hij meende dat hij zou stikken, brak er ergens in de bomen rondom het kasteel rumoer los. De schrik bevrijdde hem uit de omklemming en joeg hem het terrein op. Hij wist wat daar gebeurde, hij beleefde het al voor de derde keer en toch overviel het hem met evenveel kracht als toen hij er voor het eerst getuige van was. Daar, achter het vervallen, schimmelige huis dat men het kasteel noemde, stoof door de boomkruinen een paard met een man erop – duidelijker nog dan de vorige keren, zonder de geringste mogelijkheid tot twijfel. Hij had zijn handen tegen zijn borst gedrukt, het was of zijn hart uit elkaar zou springen. Struikelend en strompelend ging hij verder, terwijl het rumoer afnam en verdween. Tegen een boomstam geleund bleef hij staan. Er maakte zich een vreemde zekerheid van hem meester. Hij zou die stormvlaag niet meer horen, die verschijning niet meer zien. Het kon weer gaan waaien, de bomen konden weer gaan zingen, maar in zekere zin was er voorgoed een stilte over de wereld gedaald. Er dreef een geur naar hem toe, het was de reuk van een paard. Bijna tegelijkertijd stak er een lichte wind op die de geur verdreef. Hij keerde zich om en liep terug naar het dorp. Het was nog steeds heel vroeg, de straten waren verlaten.

‘Je bent vannacht op pad geweest, hè?’ zei zijn vrouw. ‘Als je weer eens op je oude plaats ging siapen?’

Hij begreep niet wat ze bedoelde. Alle plaatsen waren oud. Of nieuw. Er bestond immers geen verschil meer.

De astronoom

1

De enige boerenzoon met intellectuele ambities die het dorp kende, heette Gerrit de Vries. Hij was leerling op de avondschool in een naburig stadje en vast van plan onderwijzer te worden. Ook voor de gedachte aan een baan als leraar, en zelfs een professoraat, deinsde hij niet terug. Hij rook naar de koeiestal waar zijn vader hem een deel van de dag liet werken. Die lucht raakte hij op de fiets naar school niet kwijt, zodat sommige klasgenoten hem de mestvork noemden. Hij bleef daar uiterlijk bedaard onder en dacht aan vijfentwintig jaar later. De aanblik van de sterrenhemel op zijn nachtelijke fietstochten had hem op het idee gebracht astronoom te worden. Daar sprak hij met geen mens over. De afstand van koeien tot sterren was te groot voor wie niet met hem mee kon dromen. Hij gaf zich daar trouwens maar weinig aan over. Stap voor stap, was zijn devies. Slechts een enkele keer werd het hem te machtig; dan steeg er een golf in hem op, een gevoel van kracht, van trots, van triomf. Hij zat in het hoogste gestoelte dat de maatschappij had uitgedacht, bijna tussen de sterren die hij zich tot object van wetenschap gekozen had. 'Belazer jezelf niet' zei hij dan, een vermaning die voldoende was om hem weer tussen de koeien te doen belanden.

Op zijn weg naar en van school moest hij over een heide of eigenlijk langs de rand daarvan. Aan de ene kant bouwland, aan de andere kant het rijk van struiken, vogels en hazen. Hij kende het sinds hij uit zijn ogen kon kijken en had ook overigens weinig gelegenheid om onder de indruk ervan te komen, want het was

gewoonlijk donker of op zijn minst schemerig als hij er fietste. Meestal dacht hij aan zijn lessen en herhaalde mummelend bepaalde vragen of antwoorden. Bij heldere hemel herkauwde hij soms zijn nog rudimentaire astronomische kennis, waarbij hij zich met behulp van het boven hem uitgespannen leerboek trachtte te oriënteren. Soms dacht hij aan vrouwen – medeleerlingen voor wie hij teveel naar de stal rook, of de melkmeid thuis die hem te sterk naar zweet rook om haar meer dan terloops te beminnen.

‘Je werkt te hard, jongen’ zei zijn moeder soms als ze hem over zijn boeken gebogen zag. Ze keek daarbij bezorgd, niet zozeer naar Gerrit als wel naar zijn boeken, vreemde voorwerpen in een huis waar op het boekenplankje nooit iets anders dan de bijbel en wat kerkboeken had gestaan.

Zijn vader had geen, de rest van het dorp weinig commentaar. Geen of weinig kwam in dit geval op hetzelfde neer: Gerrit de Vries viel buiten het patroon en was dus een zonderling. Tijdens het studeren zat hij vaak met zijn zakmes onder zijn nagels te krabben, ook als daar niets meer schoon te maken was. Toch dacht hij soms als hij op de fiets stapte: de mestvork gaat naar school. Eens hoorde hij terwijl hij dit dacht een koe loeien. Hij zou graag zijn teruggekeerd om het beest het zwijgen op te leggen, maar reed driftig verder in de richting van de bron der kennis. Het was winter, hij trapte tegen een vlijmscherpe wind in. Hij had een ijsmuts tot over zijn oren getrokken, een zware wollen das om zijn hals geknoopt. Om de paar minuten veegde hij met zijn gehandschoende hand een druppel van zijn neus. Aan de sterren kwam hij vandaag niet toe, al schitterden ze zo helder en talrijk als ooit. Hij kwam aan geen enkele gedachte toe, behalve dat hij die wind een eindeloos aantal trappen moest geven om zijn doel te bereiken. Een meisje dat hem bij de school zag afstappen, zei: ‘Daar heb je de Eskimo.’ Dat klonk minder onvriendelijk dan mestvork en Gerrit beantwoordde het met een grijns. Er had zich een laagje ijs op de borstzijde van zijn jas

gevormd; hij vond de vergelijking nog zo gek niet.

In het leslokaal was het koud, de verwarming deed het niet, en op zeker ogenblik kon wie dat wilde zijn jas en muts uit de gang gaan halen. Ze pakten zich allemaal in, Gerrit met zijn ijsmuts het degelijkst, al trok hij hem nu niet over zijn oren. Ondanks de kou voelde hij zich doezelig worden. De worsteling met de wind had hem vermoeid en hij kon zijn aandacht moeilijk bij de les houden. Niet alleen hij was een Eskimo, ze waren allemaal poolstreekbewoners, een kluitje mensen in een eindeloze wereld van ijs, wind en sterren. De leraar die, ook al met een jas aan, op het podium heen en weer stapte, kreeg voor zijn nevelige blik iets van een ijsbeer, een logge, op zijn achterpoten waggelende gestalte. De leerlingen moesten iets opschrijven. Sommigen brachten eerst hun hand naar hun mond en bliezen om hun verstijfde vingers te ontdooien. Gerrit deed daar niet aan mee; hij luisterde slechts naar het blazen dat hem aandeed als het onderdeel van een rite, een bezwerende handeling. Zelfs schrijven kreeg in deze sfeer iets magisch; de letters werden figuren met een nog niet doorgronde betekenis, even geheimzinnig als hiëroglyfen. Hij keek naar wat hij had opgeschreven. Het was leesbaar en begrijpelijk. Dat was één aspect ervan, het oppervlakkige. Maar wat school er onder de oppervlakte? Onder het ijs van de poolgebieden strekte zich een zee uit, een levende grootheid, een soort tegenhanger van de sterrenhemel en even onbereikbaar. Zo ging onder al het zichtbare iets schuil, bestond niets op zichzelf, maar altijd in verband met iets anders.

Gerrit de Vries was een boerenzoon en hij was ook – wat eigenlijk? Een poolzeedier? Een astronoom? 'Belazer jezelf niet' zei hij voor zich heen. Dat was wel nodig, want hij moest zijn verstand gebruiken, anders vloog hij eruit, rechtstreeks terug in de koeienstal. Maar de vermaning hielp niet. De kou, of wat het ook was, had hem te pakken, deed zijn gedachten verspringen, maakte er fragmenten van, splinters ijs die allerlei glinsteringen vertoonden,

beelden opriepen, vreemde voorstellingen, en achter dit alles een gevoel van zwaarte alsof de wereld een obstakel was geworden waartegen hij onmogelijk kon worstelen.

Hij hoorde de stem van de leraar, hij noteerde zijn huiswerk, met vingers zo dik als augurken. De les werd voortijdig afgebroken, de leerlingen zaten met een stoomwolkje voor hun mond en sloegen telkens hun handen tegen elkaar. Als er ergens op een ster leven bestond, moest het lijken op wat er nu in dit lokaal heerste, dacht Gerrit. Hij zou de astronomie in nieuwe banen moeten leiden, aan de wetenschap elementen toevoegen waarop men tot dusver geen acht had geslagen of waarvan men nog geen idee had gehad. Poolbewoner, sterbewoner – hij was nog veel meer, toen hij op houten benen naar buiten liep. Hij hoorde de koe weer loeien, een geluid dat geen enkele aandoening bij hem had behoren te wekken, maar dat hem weer even woedend maakte als bij zijn vertrek van huis. Toen kon hij zijn gevoel letterlijk wegtrappen, nu, met de wind in de rug, moest hij er op een andere manier mee afrekenen. De kleumende scholieren, gecapitonneerd in hun kledij, verspreidden zich stil in de bevroren atmosfeer. Gerrit rolde op suizende wielen de straat uit, de buitenkant van de stad tegemoet. Hij was deze keer zo verstandig geweest de wollen das niet om zijn hals te knopen, maar onder zijn jas om zijn schouders te trekken en de uiteinden op zijn borst in de opening van zijn colbert te proppen. De wind, die hem in de rug viel, kreeg alleen vat op het onderste deel van zijn lichaam; het had een warme en een koude helft, of liever een ondoordringbare en een tochtige. Bij een normale temperatuur zou hij, met deze windkracht, geen enkele beweging hebben hoeven te maken. Nu moest hij trappen om wat gevoel in zijn benen terug te brengen. Het lukte nauwelijks, de pedalen gingen als door een motor aangedreven op en neer en zijn benen bewogen even werktuiglijk mee. Zo ging dat blijkbaar in de poolstreken of op de sterren. De mens was er niet meer dan een

marionet, beheerst door krachten waarover hij geen enkele zeggenschap had. Helemaal onplezierig was dit niet. Integendeel, wie zich zonder een gedachte aan verzet liet meevoeren door dit geweld, kreeg het gevoel dat hij er deel aan had, erdoor geladen werd met macht, zoals een vogel vorstelijk kan meezeilen op een luchtstroming.

Gerrit de Vries zeilde, niet hoog in de lucht, maar over de aarde. Een vogel die een lichtkegel voor zich uitwierp, in de duisternis een gang groef die achter hem onmiddellijk weer dichtviel. Er passeerde hem niemand, hij was het enige levende schepsel in een vlakke waaruit hier en daar een boom oprees, een grillig gevormd voorwerp dat trilde en ritselde, maar zonder ziel, als een vogelverschrikker. Waarom zou een boom niet een vogelverschrikker, een vogelverschrikker niet een boom zijn? Laag boven de horizon stond een bijzonder heldere ster, die voortdurend flikkerde. De ster gaf seinen aan iemand of iets in het heelal. Hij wist niet of de wetenschap zich al met deze sterrentaal had beziggehouden. In ieder geval was ook dit een zaak die aandacht verdiende.

Zijn neus evolueerde tot een ijskegel, zijn benen waren al lang niet meer van hout, maar van een onspijgbaar soort steen. Het leek of hij zijn aardse voorkomen verloor, iets anders werd dan een mens. Het kon, alles kon. Ook dat hij zijn voeten niet meer van de pedalen zou kunnen nemen en, overgeleverd aan de wind, bleef voortsuizen, over alle grenzen, om ten slotte uit het zicht van de aarde te verdwijnen, een meteoriet of iets dergelijk. Zijn fantasie werkte zo hevig dat hij er niet aan dacht er zijn gebruikelijke waarschuwing tegenover te stellen. Er was iets met hem aan de hand of er was iets met de wereld aan de hand, maar dat kwam op hetzelfde neer. Hij merkte dat hij onder zijn strak aangetrokken halsdoek zweette; een klam gevoel kroop over zijn borst, zijn rug, in zijn oksels. In de verte zag hij een paar lichten. Daar lag het dorp. Hij was er bij deze snelheid geen tien minuten meer vandaan. Het

idee dat hij zijn vaart niet zou kunnen inhouden, werd plotseling meer dan een fantastische veronderstelling, een angst die hem de adem benam. Het heelal was groot, oneindig; goed om van de aarde af te bestuderen, maar ontzettend voor wie er zonder de minste bescherming in terechtkwam. Het was duidelijk dat hij iets moest doen, wilde hij niet aanstonds door de oostenwind voorbij het dorp de ruimte in worden gejaagd. Een koeiejongen, een mestvork hoorde hier en nergens anders thuis. Zelfs bij de ingepakte mensen van de avondschoon was zijn plaats niet, laat staan bij astronomen die in steriele observatoria leefden en geen stallucht kenden.

Zo meteen moest hij bij een groepje berken komen die vlak langs het fietspad stonden, tengere boompjes die zich door geen geweld van hun plaats hadden laten rukken. Terwijl hij het dacht, schoten ze al op hem toe. Hij wendde zijn stuur, sloeg zijn armen uit en omklemde een van de stammen. Het boompje schudde in zijn greep, een hevig geschrokken schepsel. Ofschoon hij dikke wanten droeg, voelde hij de bast onder zijn handen schilferen. Zijn fiets hing scheef tussen zijn benen, terwijl hij zich bleef vastklemmen. Om hem heen stroomde en ruiste het – een zee waaruit hij, drenkeling, zich op het nippertje had kunnen redden. Het grootste gevaar was voorbij, hij zou niet naar de oneindigheid worden weggezogen. Voorzichtig liet hij zich zakken, waarbij hij met één knie zijn fiets tegen vallen beschermde, en bleef staan, zijn handen weer aan het stuur. Om niet opnieuw aan de wind te worden overgeleverd, zou hij de rest van de weg lopen. Maar de wind had het ook op hem als wandelaar begrepen, en niet alleen op hem, maar niet minder op zijn fiets die er als een schichtig paard vandoor wilde. Hij moest de remmen aanknijpen om het ding in bedwang te houden en daarbij achteroverleunen om niet zelf weer te worden voortgejaagd. Achter hem vervaagde het rumoer van de bomen tot een soort geschuifel, alsof zich daar een groepje bejaarden of invaliden bewoog.

Gerrit moest zijn hoofd naar rechts gekeerd houden, omdat de wind zijn opgeslagen kraag tot vloeipapier maakte en zijn linker gezichtshelft dreigde te bevriezen. De stallucht is er nu wel uit, dacht hij – een grapje dat hem weinig plezier opleverde. Hij werd erdoor herinnerd aan een thuis dat nog ver weg scheen, een sfeer die beschutting bood, terwijl er hier tussen hem en de wereld geen andere afscherming was dan een poreus laagje kleren. En doordat hij zijn hoofd opzij moest houden, keek hij uitsluitend in de richting van de hei en kon hij de lichten niet zien van de verspreide boerderijen die links van hem lagen. Hij werd aanhoudend geconfronteerd met die eindeloze huiverende vlakte onder de sterren. De wereld was plat, zonder een uitsteeksel waaraan hij zich kon vastgrijpen. Maar hij had nog geen honderd passen met zijn fiets aan de hand gedaan, toen hij iets zag dat wel degelijk een uitsteeksel mocht heten. Het was een brandtoren, een van die staketsels die hier en daar op de hei als uitkijkpost voor brandgevaar dienden. Hij was er als jongen vaak opgeklommen, niet zonder zijn leven te wagen. Ze kraakten onder de voeten, van de ladders waren sporten weggerot en wie op het bovenste platform aan de wrakke borstwering geleund stond, kon zich een held voelen. De zucht naar dit soort heldendom was hem vreemd geworden sinds hij van andere uitkijkposten had gehoord.

Nu keek hij ernaar alsof hij niet goed wist wat hij voor ogen had. Hij herkende het bouwsel en hij herkende het niet zoals het zich daar in de nacht verhief. Inderdaad verhief, want hij zag het hoger worden. Het is niet waar, dacht hij, terwijl hij ernaar keek. Zijn benen wankelden, hij kon geen stap meer verzetten. Midden in de waaiende wereld groeide daar dat gevaarte. Hij kreeg het gevoel dat zijn ogen zijn hoofd verlieten en zich aan de toren vasthechtten. Hij zag zijn eigen ogen, gloeiende plekken. 'Belazer jezelf niet' mompelde hij. Ja, hij belazerde zichzelf, het waren zijn ogen niet, het waren sterren die hij aan de toren zag gloeien. Sterren als ogen, als

blikken die in zijn binnenste drongen. Het waren er al meer dan twee, het waren er zes, twintig, honderd – een toren vol sterren, als een geïllumineerd gebouw. Hij keek omhoog, hij moest steeds verder omhoogkijken, want de toren bleef zich rekken.

Het kon zo niet verder gaan. Wat hem de kracht gaf zich los te scheuren, wist hij niet, maar opeens werd hij weer de bijtende wind, de ritselende vlakke gewaar. Het waren zijn benen niet, die hij in beweging bracht en op de trappers plaatste, maar vreemde voorwerpen. Zonder zich om zijn snelheid te bekommeren liet hij zich door de wind voortjagen. Binnen een paar minuten zag hij de ouderlijke boerderij verschijnen. Hij suisde er niet langs, maar kwam op dezelfde manier tot stilstand als bij de brandtoren. Hij greep een tak van de oude linde, midden op het erf. Zijn fiets schoot onder hem weg en viel. Met lood in zijn lichaam belandde hij op de grond, raapte zijn fiets op en zette hem in een schuur. Een aap, dacht hij, een aap aan een boomtak. Hij maakte zijn schooltas los van zijn bagagedrager en liep, gebukt tegen de wind, naar het woonhuis. Er ging iets in zijn hoofd om, maar het waren nauwelijks gedachten. Het had meer van een woelende brij waarin hemel, aarde, sterren, mensen en al wat er verder in het universum tierde waren opgelost en hun vorm zochten terug te vinden.

‘Heb je ’t erg koud gehad, jongen?’ zei de stem van zijn moeder. Hij liet zijn hoofd even op en neer gaan en pelde zich uit zijn overkleren, een ruimtevaarder die weer mens werd, althans enigszins. Hij zonk op een stoel, hij nam happen van een voedsel zonder smaak en kon zijn hand nog steeds niet herkennen als iets dat bij hem hoorde. Kort daarop lag hij in bed, ingestopt als een kind, maar zonder het oude gevoel van welbehagen. Toch ontdooide hij langzamerhand, te sterk zelfs, want het leek of hij in water oploste. Tot achter zijn ogen voelde hij water, maar het werden geen tranen. Af en toe rammelde het raam van zijn kamertje, bij sterke wind een vertrouwd geluid, maar nu een waarschuwing. Waarvoor? Gerrit de

Vries keerde zich om en om. In de ene ligging was hij professor, in de andere stalknecht met zwarte nagels, mestvork, bezienswaardigheid van de avondschoon. En steeds was er de toren. De toren die groeide en gloeide, die alle sterren van de wereldruimte verzwoeg. Het was gedaan met de sterrenkunde, er hoefde geen professor meer te komen. Hij zou in de stal blijven, een boerenknecht in een sterrenloze wereld. Waarom was de hand van meester Blesgraaf, het hoofd van de dorpschool, niet verdord vóór hij hem op Gerrits schouder had gelegd en verklaard: 'Jij moet doorleren.'

Hij had zijn dekens losgewoeld, zijn lichaam was tegelijkertijd water, vuur en ijs. Achter het raam loeiden zijn vaders koeien, twintig lociende koppen. Sterren hadden plaats gemaakt voor vee, de hele wereld was een stal geworden. 'Ga kijken' hoorde hij zeggen. Een stem zonder gedaante, uit het niet. Hij wist niet waar hij naar moest gaan kijken. De koeien waren weggestommeld, hij had ze horen bonken. De stem kwam niet terug, maar bleef hem ook zwijgend achtervolgen. De gedachte van die avond kwam weer boven: achter alles ging iets schuil, niets bestond op zichzelf, op dit ogenblik een zinloze gedachte, een losse flard. Het werd tijd dat hij, Gerrit de Vries, bewees dat hij zijn plaats kende.

Hij stond op, trok in het donker wat kleren aan en nam de rest onder zijn arm. Het rammelen van de ruit begeleidde zijn gebaren. Op de tast liep hij naar de binnendoor bereikbare stal. De wind blies door spleten en kieren, een joelconcert. Twee fosforescerende katteogen kwamen op hem toe. Hij stapte er met stramme knieën overheen. De stal, vol warme adem, deed hem aan als een bad. Op de drempel van deze zachtvaardig animale wereld bleef hij even staan luisteren, zonder zich de woede te herinneren die de koeien de vorige avond bij hem hadden opgewekt. Door de stallucht waadde hij naar de ladder. Het kraken van de sporten deed hem denken aan het beklimmen van een brandtoren, maar er bestonden in deze wereld geen brandtorens. Boven legde hij zijn kleren neer en duwde

en plukte wat in het hooi om een behaaglijke ligplaats te maken. Binnen vijf minuten was hij in slaap.

2

Het werd nooit dag in de omgeving waar Gerrit opschrikte uit zijn slaap, ten hoogste schemerig. Op deze vroege winterochtend maakte dat trouwens geen verschil. Er klonk gestommel en gekletter: geluiden van de melktijd. Ook geklos van klompen en de stem van de meid: 'Wat heb ik nou aan m'n kar?' Gerrit kroop naar het gat waaruit de ladder omhoogstak en zag bij het dunne schijnsel van een gloeipeer zijn overhemd aan de ladder hangen. Mien, tweemaal zo dik als hij, keek omhoog zonder hem te zien. 'Donder maar op, ik zal wel melken' zei hij. 'Here God!' stiet ze uit. Haar ontsteltenis duurde geen vijf seconden. Ze lachte van haar bolle hoofd tot haar voeten. 'Aardig dat je me helpen wil' zei ze toen ze uitgeschokt was. 'Hier!' Ze greep het overhemd en slingerde het omhoog. Terwijl hij zich aankleedde en zij aan het melken ging, begon ze een monoloog. Nou zag je waar die geleerdheid toe leidde, stapelgek werd een mens ervan. Hij luisterde niet naar wat ze nog meer te vertellen had. Wat had hem eigenlijk hier naar toe gedreven? Zeker niet dat hij het melken met Mien samen wilde doen. De gedachte aan haar zweetlucht was al voldoende om hem op de vlucht te jagen. Ze was zindelijk, dat zweten was een natuurverschijnsel, had ze gezegd, nadat ze hem met enige moeite had weten te verleiden. Het was ontstaan na de dood van haar vrijer die een paar maanden vóór ze zouden trouwen was verongelukt. Ze had zich laten aborteren, was bij hen in betrekking gegaan en na haar zwangerschap weer snel in omvang toegenomen. Hij hoorde de melk in de emmer plensen en stelde zich voor dat haar zweet zich ermee vermengde. Kokhalzend daalde hij de ladder af en liep

zonder naar haar om te kijken de stal uit.

Een nederlaag. Ze was niet opgedonderd, ze zou straks zijn vader en moeder verslag uitbrengen. Hij liep terug. 'Je houdt je mond hierover!' zei hij. Ze zette juist een volle emmer neer. 'Commandeer je hond en blaf zelf!' zei ze. 'Het mankeert je hier!' Ze tikte met een wijsvinger tegen haar voorhoofd. Dat is geen mens, dacht hij. Als dat een mens is, ben ik geen mens. Zij niet en ik niet, maar wie dan wel? Professor Gerrit de Vries, terug in huis, trok zijn bovenkleren uit en liet zich door een harde waterstraal afspoelen en afkoelen. Hij wreef zich droog tot hij gloeide. De stallucht was er weer uit en moest er uit blijven. Hij pakte een stuk brood uit de trommel en schonk zich een glas melk in. Uit de kamer van zijn ouders kwamen snurkgeluiden, een gezaag zoals geen koe ten beste gaf. Het genoeglijke leven van Poots geruste landman. Terwijl hij de laatste hap brood wegslikte, ging hij naar het raam en krabde een opening in de ijsbloemen, een vegetatie vol vlammen en stekels, een onderkoelde jungle. Er was buiten niets te zien. Het gat raakte trouwens onmiddellijk weer met een laagje ijs bedekt. Gerrit knoopte zijn das om, trok zijn jas aan en schoof zijn muts over zijn oren, koude kledingstukken die hij met zijn lichaam moest verwarmen, waarna ze hem zouden verwarmen. Huiverend ging hij naar buiten, met een stotende beweging van zijn hoofd, alsof hij iets moest wegduwen. De wind was gaan liggen, de koude omsloot hem als een dichte massa. Hij keek omhoog en zag niets dan duisternis. Er moest een zware sneeuwvlucht hangen. De grond knarste onder zijn voeten, hij had het gevoel dat hij er scheuren in trapte. Een astronoom die bij gebrek aan sterren figuren in de aarde liet ontstaan. Hij had zijn handschoenen nog niet aan en stak zijn vingers in zijn mond, eerst van de rechter, toen van de linkerhand. Hij maakte een paar happende gebaren met zijn kaken om na te gaan of er nog leven in was. Ze bleken van beweegbaar ijs te zijn. Een onmogelijke kop, een carnavalskop in een doodstille wereld.

Hij duwde zijn fiets de schuur uit en stapte op. Geen wind voor of achter. Het leek of er ook verder niets was. Of om het precies te zeggen: het leek of de werkelijkheid van de wereld was vervluchtigd. Natuurlijk, hij reed over grond en die grond maakte deel uit van de aarde. Maar dat was niet meer dan de ervaring van een mens. En wat was een mens? Iets dat indrukken opdeed, van grond, van sterren, en die indrukken vereenzelvigde met iets dat hij werkelijkheid noemde. Ook wie zich voorhield dat hij zichzelf niet moest belazeren, werd belazerd.

Gerrit blies lucht tussen zijn tanden door. Dank zij een onregelmatig gebit en langdurige, geduldige oefening kon hij op die manier geluiden van verschillende toonhoogten produceren. Soms fantaseerde hij er een heel orkest bij. Vandaag stierf het blazen weg in een verwonderd sissen. Hij zag dat de bomen bekleed waren met mantels en trossen van rijp, een zwijgende, stilstaande bruiloftstoet. In het toenemende ochtendgrauwen kreeg het schouwspel nog andere accenten: van witte rouw en ook van een uit de ruimte op aarde neergedaald volk dat zich niet wist te oriënteren. Hij blies nog eens, maar hield er dadelijk weer mee op. Met stevige trappen versnelde hij zijn vaart en lette voorlopig nauwelijks meer op de omgeving. Hij had een doel, een doel dat hij nooit zou bereiken als hij zich er niet toe dwong. Geluiden kon hij echter niet afweren: hanegekraai dat als een kurketrekker de stilte doorboorde, het nijldige bassen van een hond. Klanken die op een ander ogenblik vertrouwd zouden zijn geweest, maar die hem nu aandeden als laatste levenstekens van een wereld die aan het eind van haar bestaan was gekomen.

Hij stapte af en zette zijn fiets tegen een boom. Met krakende stappen liep hij verder, het kleine restje tijd door dat hem van daarginds scheidde. Hij voelde het wiegen van zijn lichaam, de gang van een doodbidder. Er waren doden en er waren levenden, maar het aantal doden was eindeloos veel groter dan het aantal

levenden. Met de sterren moest het net zo gesteld zijn: de uitgedoofde overtroffen in menigte miljoenen malen de vurige. Had de astronomie zich daar ooit mee beziggehouden of lag ook hier een terrein dat wachtte op ontginning door hem, Gerrit de Vries?

Hij naderde de plek waarheen hij op weg was. Het daglicht was inmiddels zo helder geworden dat hij een flink stuk hei kon zien, in dikke, witte wol verpakte struiken. Hij merkte hoe het licht toenam, het leek van hem uit te gaan, een doorschijnende wolk. Een mens op de grens van een wereld, van verschillende werelden, naamloze grootheden. Waar die grens precies lag, wist hij niet, alleen dat er ergens een kuil was, een afgrond. Voetje voor voetje schoof hij verder, zijn handen voor zijn borst, alsof hij daardoor zijn val kon tegenhouden. Bewoog de aarde onder hem? De aarde bewoog niet, alleen hij, Gerrit de Vries, bewoog, zonder zijn knieën te buigen, als een blinde grijsaard in een onbekende omgeving. Maar hij was niet blind, integendeel, nog nooit waren zijn ogen zo scherp geweest. Toch had hij niet de gewaarwording dat hij keek, maar dat hij werd aangekeken, tot in het diepste van zijn ogen, van zijn lichaam. Er werd een röntgenfoto van hem gemaakt. Door wie, waarmee, waartoe?

Nauwelijks meer ademend, tegelijkertijd trillend en verstijfd, bleef hij staan. Hij was er. Dat wil zeggen, hij was nergens meer. Er was niets dan een gat, een zwarte opening, boven hem, rondom hem, vóór zijn voeten. Hij drukte zijn handen vaster tegen zijn borst. Hij wilde niets meer zien, niets meer weten. Maar zijn ogen gingen omlaag en daar zag hij wat hij de vorige avond had gezien, alleen in omgekeerde richting. In het gat onder hem schoten sterren naar beneden, ze stroomden weg alsof een formidabele kracht hen naar zich toe trok. Ze ontstonden of verzamelden zich ter hoogte van zijn lichaam uit het niets, en begonnen dan hun bliksemsnelle reis naar een onderwereld, een onderaardse hemel. 'Belazer jezelf niet' mompelde hij, maar het was niet meer dan een zinloze, automati-

sche formule. Wat daar voor hem wegvluchtte was alles wat hij ooit had willen weten, zich toeëigenen om staande te blijven, zichzelf te zijn. Zichzelf? Wie was Gerrit de Vries? Iets dat geboren was en zou sterven. Een boerenzoon die de mestvork weggooide om naar de sterren te reiken, sterren die omhoogschoten, omlaagschoten, een vuurwerk van elkaar bestrijdende, elkaar opheffende krachten. Een boeiend en verschrikkelijk spel, een spel om zichzelf wil.

Hij voelde een druk op zijn schouder, alsof iemand daar zijn hand op legde. Even kromp hij ineem, toen keerde hij zich met een ruk om. Er was geen mens, de verlatenheid was niet doorbroken. Hij liet zijn handen zakken, hij was uitgeput, verslapt. Op wankelende benen sjokte hij terug. Waarschijnlijk ging achter hem het schouwspel voort, maar het had hem niets meer te zeggen, althans niets meer dan wat het hem duidelijk had gemaakt. Alles was in beweging, omhoog, omlaag. Alles stond stil in zijn beweging. Het ene was waar en het andere was waar. Een koorts die geen koorts was, want wie kon een andere, een normale temperatuur bepalen? Astronoom, dacht hij, terwijl hij met lome trappen terugfietste. Hij keek voor zich uit, naar de witte bouwlanden, de boerenhoeven. Het was alles van mensen en voor mensen. Straks, na in de stallucht te hebben gewerkt, zou hij zijn boeken openslaan, letters in zich opnemen, woorden. Woorden die verstaanbaar waren, tot de sterren reikten, onverstaanbaar werden.

Hij hoorde gestommel. De schuurdeur ging open, Mien kwam met een melkbus naar buiten. Ze riep hem toe: 'Zet jij hem even aan de weg, dan haal ik de andere.' Hij dacht dat hij geen spieren meer had om hem te tillen, maar toen hij de bus eenmaal beet had, ging het wel. Het gaf hem zelfs een aangenaam gevoel de vracht te sjouwen en op zijn plaats te zetten.

Attesten

De vestiging van een paar kleine fabrieken had in de vroeger alleen door de vissers gebruikte haven wat meer vertier gebracht, voldoende om nog enkele maatschappelijke verschijnselen uit te lokken, zoals een moderne straatverlichting met ranke, gladde palen, een rijtje nieuwe huizen aan de rand van het verkrotte dorp en een stuk of wat dames in de kroeg van Verger. Eigenlijk hadden ze met het café niets te maken, want Verger hield zich strikt bij de drankverkoop, maar hij was geen onmens en zette niemand die betalen kon aan de deur.

Die dames waren ergens vandaan gekomen, maar waar precies vandaan was niet duidelijk. Waarom ze hierheen waren gekomen, was des te duidelijker. Passagierend scheepsvolk zoekt afleiding en die konden zij bieden. De romantiek van de havenkant met een wolkenlucht erboven en zeegeruis erachter werd door hun aanwezigheid verinnigd. Het tikken van hun hakjes op de keibestrating schonk een nieuw accent aan het op de rand van het continent klevende dorp, oeroude nederzetting waar men nooit veel andere geluiden had gehoord dan het bulderen van de zee bij storm, het krijsen van vogels, het lallen van dronkemannen en het gekerm van vrouwen na het vergaan van een schip.

Die fabriekjes hadden het knagende verval niet tot staan gebracht. Wat rot was bleef langzaam rotter worden, wat nog gaaf was zou mettertijd dezelfde weg opgaan. De kerk was door het ontbreken van godsdienstzin en daardoor van een geestelijke, gesloten en haar verzakte deur maakte niet de indruk ooit nog geopend te kunnen

worden. De schaarse vromen moesten zich vergenoegen met een open kapelletje waar weer en wind geen kaarsvlam toelieten, hoogstens een bosje veldbloemen dat het onherkenbare, afgebrokkelde en beschimmelde heiligenbeeld een luister verleende die volkomen bij zijn naargeestigheid paste.

Aan het grote plein waar de kerk stond, stonden ook het gemeentehuis en een paar woonhuizen die zich wel door grootte, maar niet door schoonheid van de visserswoningen onderscheidden. Ze waren op een enkele uitzondering na verkaveld tot woonkazernes met hun gebruikelijke symptomen als kindergeschreeuw, etenslucht, wasgoed en op de erven gedeponeerde oud huisraad. Het netste huis, op de hoek van de straat die naar de haven liep, diende sinds generaties als onderkomen voor de dorpsdokter, tot kort geleden een bejaarde weduwnaar met huishoudster. Eerst was hij gestorven, drie dagen later zijn verzorgster.

De opvolger heette Rochet, een man van een jaar of dertig, lang en van weinig woorden. Een vissersweduwe, die 's avonds naar haar eigen huis terugging, was zijn dienstbode en keukenmeid. Al het werk dat de praktijk meebracht, ook het klaarmaken van recepten, deed hij in zijn eentje. Bij goed weer waren er weinig patiënten; als de vissers niet konden uitvaren, kwamen mannen en vrouwen met hun gezwollen, maagkwalen, reuma, eczemen en wat er verder op en in hen woekerde. De nieuwe dokter maakte geen verschil tussen ernstige en goedaardige gevallen; hij zei altijd iets geruststellends dat het natuurlijke vertrouwen in zijn gaven versterkte en ging zonder zachtmoedigheid of hardhandigheid te werk, ideale verzorger van een bevolking die op aarde noch in de hemel medelijden verwachtte.

Het huis had een praktijkgedeelte met een afzonderlijke ingang. Rochet woonde daar ook; het eigenlijke woongedeelte was ongebruikt. Behalve de huishoudster, die af en toe kwam luchten en stoffen, zette niemand ooit een voet in de kamers waar de meubelen

van de voorganger nog stonden, pompeuze museumstukken waaraan de houtworm zich te goed deed. Portretten van lang gestorvenen, die niemand zich herinnerde, keken met steeds meer verblekende ogen in de dode lucht. Behalve de houtworm leefden er alleen muizen, althans zolang ze niet hadden geproefd van de door de weduwe consciëntieus neergestrooide gifkorrels. Vervolgens sliepen ze in, na een in stilte gedragen lijden dat mensen tot voorbeeld had kunnen strekken.

Rochet deed zijn buitenpraktijk voor het grootste deel te voet. Alleen als hij naar boëren in de omtrek moest nam hij de scooter, een vervoermiddel dat geschikter was dan een auto om via dikwijls slijkerige weggetjes en erven de patiënten te bereiken. Met zijn valhelm en leren jekker maakte hij een sportieve indruk. Hij zou zonder moeite vrouwen ter opvrolijking van zijn vrijgezellenleven hebben kunnen vinden, maar voor zover het met waakzame oren en ogen levende dorp wist, ging hij nooit op avances in. Het volk hier moest hem te onbehouden zijn, ofschoon hij ook voor het handjevol lieden van betere allure – rijkgeworden middenstanders en een paar bedrijfsleiders van industrieën – geen belangstelling toonde. Bezoek van buiten ontving hij nooit, tenzij een specialist die hij in consult had geroepen. Zo iemand bleef soms bij hem eten en dan ging de huishoudster wat later weg. Volgens haar rapporten praatten de heren over hun vak; ook ving ze wel een woordje over politiek op, maar dingen van persoonlijke aard had ze nooit opgevangen. De dokter ontving ook geen particuliere brieven; toen ze eens voorzichtig naar zijn achtergronden informeerde, had hij gezegd dat hij geen naaste familie bezat.

Op een ochtend, toen hij na het spreekuur zijn tas inpakte om visites te gaan maken, had ze tot haar verwondering de dokter horen neuriën. Ze herkende het wijsje niet; misschien was het een eigen bedenkfel van hem. Muziek, zelfs licht geneurie, en dokter Rochet hadden haar onverenigbare zaken geschenen. Nu bleken ze

toch te verenigen. Hij had geen radio, geen televisie, geen grammofoon, alleen zijn medische boeken en tijdschriften. Het stelde haar gerust dat terwijl hij neuriede zijn gezicht de gewone vriendelijk onaandoenlijke uitdrukking behield.

Rochet maakte geen aanspraak op voorrechten. De burgemeester hield op dinsdagmorgen tussen 11 en 12 uur spreekuur en de dokter was van plan te wachten tot de man die op de bank in de gang zat, geholpen zou zijn. Maar de secretarie-ambtenaar ging de arts dadelijk aanmelden bij zijn superieur. Drie minuten later zat Rochet tegenover de hoogste functionaris van het dorp, een van de welgestelden. Hij had drie schepen in de vaart en al kwam hij zelf zelden meer buitengaats, in zijn ogen lag nog de turende blik van de zeeman. Een rustige dorpspoliticus, maar ook een zakenman, een doorzetter. Na de gewone plichtplegingen vroeg hij: 'Waarmee kan ik u van dienst zijn, dokter?'

Rochet, zijn handen op de armleuningen van zijn stoel, antwoordde: 'Ik kom voor een zaak die de hele gemeente betreft. Ik ben hier nog niet zo lang gevestigd, maar ik meen dat hier vroeger geen prostitutie voorkwam.'

'Daar is mij tenminste niets van bekend.' De burgemeester glimlachte. 'Het is een verschijnsel dat de moderne tijd ons gebracht heeft.'

'Ik heb niet het recht me over patiënten uit te laten' zei de dokter. 'Ik kan alleen maar zeggen dat er gevaar voor verspreiding van venerische ziekten bestaat en dat ik dat gevaar graag zoveel mogelijk onder controle zou houden.'

De burgemeester begreep dat. Misschien kon de dokter hem zeggen hoe hij zich die controle voorstelde.

'U weet natuurlijk' zei Rochet, 'dat we hier vier van die dametjes hebben. Ik zou ze graag op gezette tijden, laten we zeggen iedere tien dagen, bij mij zien verschijnen. Waarschijnlijk kunnen ze

daartoe niet wettelijk verplicht worden, maar een wenk van de politie zal ze wel gewillig maken als ze mochten tegenstribbelen.'

'En hun cliënten?' vroeg de burgemeester.

'Dat zijn over het algemeen lieden die komen en gaan. Maar als er onder de vaste inwoners een geval voorkomt, krijg ik het vermoedelijk wel te horen. Het gaat in de eerste plaats om de professionelen.'

De burgemeester wist de dokter nog enige bijzonderheden over dit nieuwe bedrijf te vertellen. De vrouwen stonden in dienst van een koppelaarster uit een op twintig kilometer afstand gelegen stadje. Het wijf verscheen af en toe bij haar personeel, dat inwoonde in twee aan elkaar grenzende huizen, en nam de sinds haar vorige bezoek vergaarde buit mee. Rochet luisterde alsof dit alles nieuw voor hem was en liet zelfs enkele geluiden van verbazing horen, zodat hij het hoofd der gemeente ten volle in zijn waardigheid liet.

Arlette had de dokter opgebeld. Er zat niemand anders in de wachtkamer. Het enige dat er naar schoonheid zweemde, was een lichtelijk verschoten Renoir-reproductie, een portret van een jong meisje, een kind nog bijna, met ontblote boezem. Het bracht iets van bloei in het vertrek met de kale afgesleten stoelen, de uit de band liggende, gescheurde en gevlekte tijdschriften en vooral de lucht van mensen, slecht gewassen, armzalig, hulpbehoevend. Om die lucht te verdrijven was het niet voldoende het raam open te zetten. De kamer zou moeten worden gesloopt, misschien het hele huis – en waarom dan niet in één moeite door het hele dorp?

Sinds het bezoek van de gendarme was Arlette, met haar bijna dertig jaar min of meer de plaatsvervangster der waardin, weinig opgewekt, al had ze haar strijdvaardigheid niet verloren. Daarzonder zou ze al lang zijn vernietigd door de respectabele maatschappij die zo graag haar verachting botvierde voor een beroep dat ze zelf in stand hielp houden en dat niemand schaadde. Arlette hield – het

was oktober en er had hier wel een kacheltje mogen branden – haar mantel met beide handen strak aangetrokken om haar borst en haalde zo nu en dan haar neusje met de licht omhooggebogen punt op. Ze wilde juist in haar spiegeltje controleren of haar gezicht de nuance van bleekheid had die in deze streek zo gewaardeerd werd, toen de deur openging en de dokter voor haar stond.

‘Goeie morgen. Wilt u meegaan?’

Zij kende hem en hij kende haar. Hun beider beroepen maakte hen tot publieke figuren. Bovendien was ze eens bij hem geweest met Monique die zich hevig ongerust had gemaakt over een bultje. Hij had de ongerustheid op een heel rustige manier weggenomen. Als de politie niet in het spel was geweest, zou ze een bezoek aan deze man geen straf hebben gevonden. De straf leek mee te vallen. Niet dat ze verrukt was van wat de dokter haar vertelde, maar zijn woorden konden haar geen ogenblik doen vergeten dat hij een knappe vent was, van een type dat zelden of nooit haar gunsten kocht.

‘Wij passen goed op onszelf’ zei ze, toen hij over een geregelde controle begon.

‘Dan is er ook geen reden om er bang voor te zijn.’

‘Maar ook niet om erover te juichen. Er bestaat toch geen wet die zo iets voorschrijft?’

Haar tamelijk scherpe repliek ging vergezeld van een blik die eerder smekend dan uitdagend was. Ze begreep het allemaal niet goed, maar de ervaring had haar geleerd overal onraad te vermoeden.

‘We hebben met het dorp zo weinig te maken. Onze mensen komen van andere plaatsen.’

‘Gezondheidszorg is geen dorpszaak. Het is mijn plicht iedere besmetting zo mogelijk te voorkomen.’

‘En als we weigeren?’

Haar gezicht had niet meer de begeerde bleekheid en haar blik smeekte niet meer. Ze was rood geworden en keek als een dier in

het nauw.

Rochet richtte zich op in zijn stoel. 'Ga niet tegen de politie in' zei hij waarschuwend. En onmiddellijk daarop: 'We doen het zo: jullie komen hier aanstaande donderdag om elf uur. Is alles in orde, dan krijgen jullie een bewijs. Na tien dagen komen jullie terug. Ik geef de juiste datum nog wel op. Is alles weer in orde, dan teken ik dat op dat bewijs aan. En zo telkens weer. Zolang jullie dat bewijs hebben, kan jullie niets gebeuren.'

'En als we het niet hebben?'

'Dan is het afgelopen' zei de arts.

Hij stond op, het gesprek was ook afgelopen. Arlette kreeg het gevoel dat er inderdaad niets meer te zeggen was. Ze stond voor een muur.

Rochet reikte haar de hand. Ze voelde die hand de hare omsluiten, stevig, maar niet hard. Ze haatte hem en ze had hem willen omhelzen, en om dit laatste haatte ze zichzelf.

Hij liet haar uit. Haar hakjes tikten op de keibestrating, een zeemanshoer in een uithoek van de wereld.

Madame Lejeune was niet ingenomen met Rochets belangstelling voor de gezondheid van haar meisjes. Ze wist zelf drommels goed wat ze deed. Ze had nooit moeilijkheden met de politie gehad en als er eens moeilijkheden hadden gedreigd, waren die door haar diplomatieke optreden al gauw uit de weg geruimd. Anders was ze niet geworden die ze was: een welgestelde matrone met een gewicht dat tussen de 85 en de 90 kilo schommelde. Ze begreep echter hoe delicaat haar positie in een zo kleine plaats was. Brak er een bui los, dan werd misschien haar hele filiaal weggevaagd en daarmee was niemand gediend, ook niet het algemeen belang dat zij wel degelijk voor ogen hield.

Arlette, Monique, Jeanne en Thérèse konden zich dus gesterkt door haar zegen aan dokter Rochets controle onderwerpen. Het gebeur-

de niet dikwijls dat ze alle vier samen door het dorp liepen, zeker niet op klaarlichte dag. Ze waren in het algemeen niet afkerig van belangstellende blikken, maar vonden het toch minder plezierig dat iedereen die toevallig in de buurt van het doktershuis was, hen daar kon zien binnengaan. Anderzijds waardeerden ze het dat de dokter geen beslag op hun werktijd wilde leggen. In heel hun schamele beroepsweele verdwenen ze door de praktijkdeur in de wachtkamer die iedere dag iets intenser naar armoede en vreugdeloosheid rook, een atmosfeer overigens die te weinig verschilde van de mengeling van alcohol, tabakswalm en zweet waaraan ze dagelijks in Vergers gelagkamer blootstonden dan dat ze zich er merkbaar door gehinderd voelden.

De dokter liet hen twee voor twee in de spreekkamer komen. Terwijl de eerste achter het gordijn alweer haar toilet in orde ging brengen, strekte de volgende zich op de onderzoeksbank uit om een uitstrijkje te laten maken. Niet gewend aan respectering van hun persoon, ook niet door medici, werden ze allen getroffen door de beleefdheid van Rochet die hen met 'dames' had begroet en iedere schijn van geringschatting vermeed. Ze waren zo vertrouwd met het meest elementaire soort seksuele relatie dat deze welwillende zakelijkheid een verademing voor hen was. Het gevoel van vernerding waarmee ze naar de controle waren gegaan, maakte bij allen, ook bij de militante Arlette, plaats voor opluchting, ja bijna dankbaarheid.

'Hij behandelt ons als mensen' zei Monique op de terugweg.

'In ieder geval als dingen die de moeite waard zijn' zei Arlette.

In haar eentje ging ze de volgende dag rapport halen. De huishoudster gaf haar de attesten, in een gesloten envelop. Ze waren allen gezond.

Na een paar keer waren de controlebezoeken een routine geworden, ook voor het dorp. Men prees de zorgzaamheid van de dokter; hij kreeg de naam van een man met een groot sociaal verantwoorde-

lijkheidsgevoel. Een gevolg van deze zorgzaamheid was dat de meisjes het drukker kregen. Wie vroeger gearzeld had, vatte moed, nu het risico zo klein mogelijk werd gehouden.

Er ontwikkelde zich tussen de dokter en de vrouwen een gecompliceerde verhouding. Dank zij hem hadden ze een semi-officiële status verworven, en iets van dit ambtelijke kenmerkte de omgang tussen de twee partijen. Maar het feit dat hij hun deze burgerlijke zekerheid bezorgd had en ook de invloed die zijn persoonlijkheid op hen uitoefende, schiep een steeds hechtere band tussen hen. De vrouwen althans voelden dat deze band bestond; of Rochet er iets van bespeurde konden ze niet uitmaken.

Op een ochtend, na een paar maanden, ging Monique de envelop met de attesten halen. In plaats van de gewone vier verklaringen, tot op de dag bijgewerkt, waren er maar drie. Die van Arlette ontbrak. Wel was er een briefje voor haar ingesloten, met het verzoek zich die middag om vier uur bij de dokter te melden. Dat kon maar één ding betekenen: Arlette was ziek. Een vervelende, maar zeker niet onoverkomelijke geschiedenis. In haar hart verheugde ze zich er zelfs op dat ze Rochet de komende tijd vaker zou zien, en al liet ze niets van deze vreugde merken, de anderen benijdden haar toch.

Toen de dokter haar die middag ontving, probeerde ze spijtig te doen omdat ze het hem lastig maakte, en tegelijkertijd lief om uit deze ongedachte kans tot persoonlijke toenadering te halen wat eruit te halen was.

‘Alsjeblieft, Arlette’ begon de dokter, die sinds enige weken de meisjes tutoyeerde. Hij gaf haar het attest.

Ze kon onmogelijk haar glimlachje bewaren; verbijstering gaf haar de gewaarwording dat ze van het hoofd tot de voeten bevroor.

Nu glimlachte hij. ‘Je hoeft niet te schrikken, Arlette. Je dacht zeker dat ik je voor een behandeling heb laten komen. Die is niet nodig. Ik wil alleen met je praten over de verhouding tussen ons.’

Haar gevoel van bevrozing maakte plaats voor een laaiende hoop die ze op hetzelfde ogenblik trachtte te verstikken. Het gevecht met de tegenstrijdige sensaties bracht tranen in haar ogen. Het was onmogelijk dat hij ze niet zag, maar zijn houding veranderde er niet door. Rustig ging hij verder:

‘Ik wil iets aan jullie huisvesting doen. Die huizen waarin jullie kamers hebben, zijn zoals de meeste woningen hier niet veel meer dan krotten. Ik heb een heel woonhuis dat door niemand gebruikt wordt. Misschien wil je even mee gaan kijken.’

Hij liep naar de deur en zij, die langzamerhand het gevoel had dat de wereld op zijn kop stond, volgde hem. Via een achtererf gingen zij het huis met zijn wormstekige staatsie binnen. Arlette voelde zich beklemd, niet alleen door de mufte lucht die hier hing, maar ook door ontzag voor deze rijkdom, al ontging het haar niet dat deze al een tijd over zijn hoogtepunt heen was.

‘We knappen de zaak hier een beetje op. Ik twijfel er niet aan dat jullie het dan naar je zin zult hebben. Door de poort kun je achterom naar binnen gaan, wat misschien wel zo plezierig is voor de mensen.’

Ze keek hem met open mond aan. Wat hij zei was eenvoudig en toch kon ze het niet begrijpen. Zij met z’n viere hier, in het huis van de dokter? Dat was toch onmogelijk!

Hij trok haar naar zich toe en legde zijn handen op haar schouders. Ze hoopte dat hij niet merkte hoe ze begon te beven.

‘Het zal de zaken vereenvoudigen’ zei hij, terwijl hij haar strak maar vriendelijk in de ogen keek.

‘Ik – ik zal er met madame Lejeune over praten’ stamelde ze.

‘Madame Lejeune komt er niet meer aan te pas’ zei hij. ‘Jullie nemen hier je intrek en ik blijf jullie attesten geven.’

Nu begreep ze hem. Weigeren betekende dat hun attesten werden ingetrokken en dat betekende weer last met de politie, met alles wat daaraan vastzat.

'En onze inkomsten?' vroeg ze mat.

Hij had haar losgelaten en wuifde luchtig, een gebaar dat ze niet van hem gewend was.

'Wat madame Lejeune van jullie trok, gaat naar mij. Ik beleg het geld, na aftrek van de huishuur. Jullie worden nog rijk!'

'Madame Lejeune zal razend zijn' zei Arlette.

'Ze heeft het een en ander op haar kerfstok' zei Rochet. 'Als ze kabaal schopt, gaat ze de bak in.'

Zodra Arlette was vertrokken, ging hij met zijn huishoudster spreken over de werkzaamheden die verricht moesten worden om het huis behoorlijk bewoonbaar en presentabel te maken.

Het dorp was ingenomen met de nieuwe huisvesting van de dames. Ze gedroegen zich zo netjes als men van de naaste burens van een dokter mocht verwachten. De dokter zelf was voortaan niet alléén hun beschermer, maar ook hun vriend. Hij ging voort attesten af te geven, maar nu ze zo dicht bij hem woonden, waren die feitelijk overbodig, want het vertrouwen kon geen ogenblik meer worden geschokt.

Ratten

I

Om bij de werkplaats van de schoenmaker Breukers te komen, moest men een tegelpad afdalen, dat eerst langs een op het straatniveau gelegen huis liep en vervolgens langs het kleinere en lager gelegen woonhuis van de schoenmaker. Daarachter stond de werkplaats, ongeveer vier bij vijf meter groot.

Veel klanten van Breukers hadden ruimschoots tijd voor een praatje, aangezien ze van begin oktober tot begin mei niets om handen hadden. Ze verhuurden in de zomermaanden strandstoelen of gemeubileerde kamers; ze exploiteerden een ijstent, een snuisterijenwinkel of een andere op het badseizoen aangewezen onderneming. 's Winters leefden ze van wat er van hun zomerverdiensten overschoot of ze staken zich bij gebreke van een overschot in de schulden en gingen zelfs failliet. Breukers had daardoor al verschillende stroppen geboekt, overigens van bescheiden omvang. En deze stroppen werden nog kleiner, doordat af en toe een paar ter reparatie gegeven schoenen niet werd teruggehaald, misschien uit pure vergeetachtigheid, misschien uit financieel onvermogen. De eigenaar was doorgaans niet te achterhalen en Breukers deed daar ook geen moeite voor.

Een groot deel van de badplaatsbevolking was vlottend. Dit betekende dat er veel mensen aankwamen en vertrokken, mensen met onzekere werkzaamheden, steeds op drift en zonder belangstelling voor een paar gedragen schoenen, wanneer de fortuin of het noodlot hen plotseling naar elders riep. Maar er bleven er altijd voldoende over die het tegelpad afdaalden en een paar meter onder het

straatpeil de werkplaats binnengingen. Daar was het warm en men kon zich er verstaanbaar maken. Buiten was het meestal zo winderig dat de menselijke stem werd weggevaagd. Bovendien daverde er nu en dan een trein voorbij. Het achtererf van de schoenmaker grensde aan de spoorbaan; het station lag een paar honderd meter verderop.

Breukers ging zelden op reis. Zijn kinderen woonden in het dorp; de rest van de wereld kon hij niet beter leren kennen dan door te praten met de gaande en komende man en 's avonds zijn krant te lezen. Wanneer bij het passeren van een trein zijn werkplaats licht trilde, dan bevestigde deze trilling zijn deelgenootschap aan het grote, onafzienbare leven. Alles bewoog en hij bewoog mee, in de werkplaats op zijn kruk gezeten. Soms scheen het hem dat hij kon voelen dat de aarde draaide.

Hij zou daar niet goed raad mee hebben geweten als Lunsing hem niet had geholpen. Lunsing was een ontwikkeld man, dr. Fr. Lunsing, zoals vermeld stond op het naambordje bij de deur van het huis aan de straat, vóór dat van de schoenmaker. De argeloze voorbijganger die niet het naambordje zag, maar wel de verschoten, versleten gordijnen, kon gemakkelijk op de gedachte komen dat daar niet een geleerde woonde, doch een van de vele min of meer berooide dorpelingen. Het was een juiste gedachte. Lunsing was, ondanks zijn titel, een uitvinder wiens bedenksels te weinig werden gewaardeerd om hem een bestaan op te leveren. Hij trachtte zijn chronisch geldgebrek te verlichten door 's zomers kamers te verhuren en 's winters verschillende losse bezigheden te verrichten, bezigheden die te los bleven om de dreiging van het financiële niets ooit geheel weg te nemen. Hij liep met boeken, geïllustreerde bladen of stofzuigers de huizen af, hij schreef adressen en deed nog meer dingen die in een weinig winstgevende reuk stonden. Ze werden voor hem nog minder winstgevend doordat hij, naar zijn zeggen, steeds zwanger ging van nieuwe uitvindingen. Uitvindin-

gen op technisch gebied, zoals huishoudelijke toestellen en kantoor machines; op medisch gebied: onder andere middelen tegen zweetvoeten en winterhanden; op administratief gebied: een eenvoudig, overzichtelijk boekhoudsysteem. En verder moeilijk te rubriceren inventies: haarverf, luierstof, inmaakazijn – een reeks die steeds voor aanvulling vatbaar bleef.

Lunsing was lang en mager. Hij scheen nooit te weten waar hij zijn armen en benen moest laten, maar met zijn tong had hij geen enkele moeite. Die verleende altijd gewillig haar diensten om de denkbeelden te vertolken die zich in Lunsings hoofd verdrongen. Als zijn vrouw niet meer naar hem wilde luisteren, ging hij naar Breukers, in wiens loensende ogen een blijde glans verscheen wanneer hij de man zag die hij nooit verzuimde aan nieuwelingen voor te stellen als doctor Lunsing.

Toen Breukers voor het eerst sprak van dat gevoel in beweging te zijn, maakte Lunsing de opmerking dat dit een geestelijk gevoel was. Breukers keek verrast op. Hij wist niet precies wat zijn bezoeker bedoelde, maar de woorden troffen hem. Er was iets geheimzinnigs, in hem, in de wereld, en niemand wist daar het ware van. Of was Lunsing toch op de hoogte? De rommel om hem heen, de lucht van leer, pek en lijn, belette hem niet zich te uiten over geestelijke bewegingen in het algemeen en die waarop Breukers doelde in het bijzonder. De geschiedenis kende allerlei bewegingen. Men had getracht ze te verklaren, zonder daarin ooit helemaal te slagen. Zo was het ook gesteld met het bewegingsgevoel van de schoenmaker, een verschijnsel dat rechtstreeks uit het levensmysterie voortvloeide.

Breukers legde zijn mes neer en keek zijn buurman aan. Deze zat daar, het smalle gezicht in de schaduw van zijn hoedrand, geheel en al de grote man die hij was. Een arme drommel die soms een paar niet-teruggehaalde schoenen kon gebruiken en dit dan bescheiden te kennen gaf. Een groot man die zonder aarzelen door de geschie-

denis stapte. Arme drommels waren er bij de vleet en hun armoede maakte ze niet groot, maar in Lunsings geval was de armoede een trek die hem nog groter maakte dan hij als welvarend man zou zijn geweest. Zoiets was evenmin als het bewegingsgevoel precies te beredeneren.

'Er is nog meer' vervolgde de uitvinder. 'De zee. Die beweegt altijd.'

Dat kon Breukers niet ontkennen. Hij zette nooit een voet aan het strand en als hij niet absoluut op de zeeboulevard moest zijn, vermeed hij deze. Maar dit nam niet weg dat de zee er was, vlakbij, en dat hij hem in stormachtige nachten kon horen bulderen.

Breukers voelde zich onbehaaglijk. Hij wilde opstaan, het werd trouwens tijd om naar huis te gaan. Op dit ogenblik zei Lunsing: 'Weet je dat er ratten zijn?'

Breukers stond niet op. Ofschoon Lunsing heel duidelijk had gesproken, vroeg de schoenmaker: 'Wat zeg je?'

'Er zijn ratten' herhaalde de uitvinder. 'En als je van beweging wilt spreken, dat is beweging! Ze vermenigvuldigen zich, ze krioelen, ze zijn zo rap als de weerlicht.'

'Waar zijn die ratten dan?' vroeg Breukers.

'In de loods!'

Er waren in het dorp verschillende loodsen, doch er was er maar één die kortweg 'de loods' werd genoemd. Hij stond naast het station; een hoog gebouw dat lang als opslagruimte voor bagage had gediend. Enige jaren geleden was er een nieuw bagagedepot gebouwd en de oude loods was na een korte periode van verlatenheid in gebruik genomen door een firma die chocolade en noga fabriceerde. Meestal dreef de zware, zoete lucht van dit bedrijf over de duinen weg, landinwaarts. Maar bij mooi weer, als de wind uit het oosten kwam, sloeg de fabriekslucht onder de stationsoverkapping door in de richting van het dorp. Wanneer Breukers op zo'n dag zijn raam open had, kon het gebeuren dat deze lucht de geuren van

zijn eigen bedrijfje verdrong. Hij hield niet van die fabriek en hij deelde deze afkeer met de vele dorpelingen die meenden dat een badplaats geen industrieplaats kon zijn. Nu hij hoorde dat er ratten tierden, nam zijn afkeer nog toe. Hij kon daar voorlopig niet behoorlijk uiting aan geven, want de schrik en de verontwaardiging bezorgden hem een van zijn niet zeldzame spraakstoornissen.

Lunsing had daar geen last van. Uitvoerig schilderde hij de levens- en speciaal de paargewoonten der ratten. Hij toverde de schoenmaker het visioen voor van een buurt, ja van een dorpsgemeenschap die door de knaagdieren tot in haar diepste grondslagen werd ondermijnd.

‘Daar moet jij wat aan doen’ bracht de schoenmaker eindelijk uit.

‘Mijn schoenen zijn totaal op’ antwoordde de uitvinder.

Het leek een ongerijmd antwoord, maar Breukers wist beter. Hij kende de waarde van een deugdelijk paar schoenen, hij wist dat men daarzonder een half mens was en zeker niet op het bestrijden van een ramp kon uitgaan. Vandaar dat hij naar een rijtje schoenen op een muurplank wees en Lunsing nodigde een passend paar uit te zoeken. Deze koos een bruin stel, zo goed als nieuw, achtergelaten door een sedert maanden voortvluchtige zakenman. Hij schoof zijn hoed achterover, schopte zijn oude lorren uit, bukte zich en trok de bruine schoenen aan.

‘Bedankt’ zei hij. ‘Je hoort nog van me.’

Hij ging naar huis en even later volgde de schoenmaker zijn voorbeeld. Niet meer dan een meter of zes scheidden hem van zijn huis. Vandaag deed hij enige minuten over deze afstand, doordat hij meer stilstond dan liep. Terwijl hij stilstond, keek hij en luis-terde. Aan weerszijden van het tegelpad groeide helm, taaie, slordige bundels die altijd bewogen en prevelden. Breukers, geboren en opgegroeid in de nabijheid van dit verschijnsel, lette er doorgaans niet op. Een enkele keer had hij er golven in gezien, een voortzetting in droge vorm van de zee verderop, de zee waar hij niet van

hield. Nu moest hij denken aan Lunsings ratten. Het was niet mogelijk dat ratten zich in zo'n schrale bos helm schuilhielden, erin rolden en woelden. Het was nog minder waarschijnlijk dat een rat de gedaante van een bos helm kon aannemen, al had hij wel eens van gedaanteverwisselingen gehoord. Maar die deden zich in het dorp niet voor. Wel was er de beweging, de zichtbare en de onzichtbare, en ginds, bij de loods, het krioelen der ratten die door de vervloekte chocoladefabriek werden angelokt.

De schoenmaker keek in de richting van de loods. Het station onttrok de bron van het onheil aan zijn gezicht. Wel zag hij boven het station en daarachter rode wolken drijven die aanstonds door de nacht zouden worden opgeslokt. Er moest harde wind op komst zijn. Hij huiverde en ging zijn huis binnen, waar zijn vrouw wachtte, de maaltijd, de krant, de slaap.

2

Op Lunsing wachtte geen vrouw, geen maaltijd, geen krant. Kranten las hij al lang niet meer, want ze stoorden zijn concentratie en kostten bovendien abonnementsgeld. Een maaltijd gebruikte hij alleen wanneer de honger even heftig begon te knagen als het ongedierte dat hij in de loods had gesignaleerd. En wat zijn vrouw betrof, ze was op bezoek bij hun zoontje dat wegens de huiselijke omstandigheden meer bij een tante dan bij zijn ouders verbleef.

Helemaal zonder voedsel bleef de uitvinder niet. Hij zag in de keuken een uitgedroogd kadetje liggen, nam het en zette er zijn tanden in. Zijn gebit was niet best meer, een gelukkig feit, want het dwong hem lang en voorzichtig te kauwen. De illusie van een maaltijd was bijna compleet en het besef bruikbare schoenen te dragen, verhoogde zijn gevoel van welbehagen. Niettemin wist hij dat er iets mis was met de wereld. Tegen de schoenmaker had hij

over beweging gesproken, maar hij had ook stilstand kunnen zeggen. Je kon het op verschillende manieren bekijken. Er was de stilstand van de armoede, van het ploeteren in de modder zonder een centimeter op te schieten. Van 'Ina's Wittebroodsweken', waarmee hij enige dagen had geleurd, was hij niet meer dan drie exemplaren kwijtgeraakt, ondanks de mooie titel. Dat was dan wat je de stilstand kon noemen. Daartegenover stond de beweging, niet alleen zijn lichamelijke, op doorgelopen schoenen, maar ook de intellectuele die hem, terwijl hij Ina aan de man poogde te brengen, deed peinzen over een manier om onbreekbare veters te vervaardigen.

Het was koud in huis, begin oktober, en alle kieren en scheuren van vorige winters nog ongedicht. In de schuur lag een mud cokes, maar de kachel verdomde het en bij de smid stond nog een oude rekening. Lunsing ijsbeerde door de woonkamer, op de bruine schoenen die zijn voeten niet verwarmden.

Zijn gevoel van welbehagen, dat een ogenblik bedreigd was, herstelde zich. Lopende kreeg hij goede ideeën, zoals vele grote mannen sinds de Oudheid. Niet alleen zijn gedachten, ook zijn zintuiglijke waarnemingen werden dan scherper. Zien kon hij in de vallende schemering weinig, maar horen des te meer. Het ritselde om het huis, hij bespeurde de aanwakkerende wind. De wereld was een verlaten tochtgat. Het was de taak van de mens dat tochtgat enigszins bewoonbaar te maken. Verdelging van ratten maakte deel uit van deze taak. Lang geleden had hij zich beziggehouden met middelen tot het verdelgen van insecten. Ratten waren een aanverwant terrein. Hij probeerde met zijn tong een restje brood uit een spleet tussen zijn tanden weg te duwen.

Ratten.

Hij verheugde zich op de strijd. De natuur riep plagen op, legde de mens hinderpalen in de weg. Wie niet sterk was, en de mens was niet sterk, moest slim zijn. De wind zei het hem, de wind die met

zijn kop tegen muren en ramen stiet, die om het huis floot en gierde. De wereld wemelde van ratten, ze werden dagelijks talrijker. Er moest iets aan gedaan worden, maar met insectenmiddelen kreeg je geen rat klein.

Hij ging naar de schuur, zijn laboratorium, het hol van de tovenaars. Het pad naar de schuur was oneffen, brokkelig, en de harde wind maakte het lopen nog moeilijker. Lunsing, altijd in de war met zijn ledematen, strompelde en wankelde, sloeg zijn armen uit en kon toch niet voorkomen dat hij tegen de schuur viel. Als een dronkeman; maar hij was niet dronken, eerder zo droog als een uitgeknepen citroen. Terwijl hij zijn pijnlijke schouder wreef, drong het bulderen van de zee tot hem door, minstens zo schrikwekkend als een rattenleger. Aan de zee had hij echter geen boodschap. Hij draaide het licht aan.

In de schuur, een houten bouwsel, had Lunsing talloze dagen en nachten doorgebracht. De getuigen van zijn vlijt waren zo veelvuldig dat men er bij iedere stap tegenaan liep. Flessen, blikken, potten stonden op banken en planken, op stoelen, op de vloer. Aan de muren hingen timmergereedschap, stukken hout, lappen stof, papieren met strepen, cirkels, cijfers en ondefinieerbare krabbels. Als hij naar het geheel keek, kon hij een gevoel van trots niet onderdrukken. Hij had toch wel iets gepresteerd. Nu keek hij er niet naar. Zijn hand gleed langs een rij flessen. Op elke had hij eenmaal een etiket geplakt, maar de meeste etiketten waren geheel of gedeeltelijk verdwenen. Vocht, verwaarlozing, heel de misère van zijn uitvindersbedrijf hadden de zaak aangevreten.

Zijn hand bleef rusten op een fles zonder etiket. Hij poogde te bedenken wat er in die fles kon zitten, maar het wilde hem niet te binnen schieten. Hij keek nauwelijks naar de inhoud, een kleurloos vocht dat wel water had kunnen zijn. Hij keek naar zijn hand, een grote witte mannenhand, niet al te goed gewassen, met groengerande nagels. Een vreemd instrument, een vernuftig instrument,

waarmee je kon graaien, knijpen, worgen. Hij had de ratten willen worgen. Een verlangen dat absurd was en bovendien een uitvinder onwaardig.

Verstramd van kou, huiverend, keerde hij zich om en verliet de schuur, met lege handen. De wind vloog hem aan, de zee raasde. Het leek of er voortdurend reusachtige gebouwen instortten. Evenals Breukers meende hij ratten door de helmbossen te horen rennen. Lunsing week van het pad af, trapte op de helm, struikelde en viel tussen de harde, prikkelige halmen in het zand dat koud was en weggleed onder zijn wilde grijpgebaren. Een ogenblik had hij het gevoel dat hij onder water lag, een ijskoude, snelstromende massa. Tegen dat water in drukte hij zich omhoog, vloekend. Het stekelige gewas dat op de bodem groeide, schramde zijn gezicht. Hij tastte naar zijn kaken; misschien bloedden ze, maar hij voelde alleen de stoppels op zijn ongeschoren wangen.

Pijnlijk, buiten adem, ging hij zijn huis weer in, wierp jas en hoed op een stoel en ging op bed liggen. De ramen rammelden, zandkorrels tikten er tegenaan; ergens kreunde iets, een spant, een deur. De ratten hielden nog steeds huis. Ze beletten hem echter niet weg te suffen, genoeg om het ongedierte te vergeten, maar niet genoeg om andere belangrijke problemen kwijt te raken. Nu Ina niet wilde lopen, zou er wellicht iets met die theedoeken te doen zijn. Een mooie partij theedoeken met kleine roestplekjes, een ware uitkomst voor de vlottende huisvrouwen van deze gemeente. Morgen zou hij er met die doeken op uitgaan en als hij ze niet verkocht, zou hij ze uitspreiden, eronder kruipen, zijn kille botten warmen. De theedoeken werden opgevolgd door andere beelden: schoenen, Breukers op een krukje, met loensende ogen, zenuwtrekkingen en een mond die naar woorden hapte.

Lunsing werd wakker, niet ten gevolge van zijn innerlijke spanningen, maar doordat een van zijn schoenen van zijn voet gleed en met een slag op de grond viel. Hij dacht dat de wind iets had

omgeblazen en voelde zich maar half gerustgesteld toen hij merkte dat hij een schoen had verloren. Hij had wel een iets passender maat kunnen uitkiezen. Hoe dan ook, zijn leden waren van hout en de ratten gingen als bezetenen te keer.

Als op stelten liep hij naar de keuken, waar een bundel maneschijn binnenviel. Hij keek rond, al wist hij dat er geen kruimel meer te eten was. Zoekend gleden zijn vingers over het aanrecht, zijn ogen langs de glazenkast, de planken met pannen en bussen. Alles stond stil en zweeg, in een nacht vol rumoer. Een reusachtige wolk, een rotsgebergte, schoof in de richting van de maan. De ratten hadden brokken uit de wolk gebeten. Voor en achter zag hij ze wegsnellen, kleine, donkere, niet te verzadigen monsters. Hij legde zijn hand op de kraan en hield zijn mond eronder. Het water vloeide langs zijn lippen en kin, enkele druppels kreeg hij binnen, kleine koele korrels die onmiddellijk smolten.

Niets te eten en de ratten werden steeds brutaler. Hij veegde zijn kin met de rug van zijn hand af. Tegelijkertijd dacht hij aan een droogtoestel. Men stapte uit het bad en was in een ommezien droog tot in alle naden en kieren. Handdoeken overbodig, theedoeken ook, maar dat hoefde de verkoop voorlopig niet te belemmeren. Zodra de ratten uitgeroeid waren, begon hij eraan. Je zou ratten moeten kunnen vreten, de Chinezen deden het, de uitgehongerden in belegerde steden ook. Ze waren vet genoeg, er moest een dikke speklaag onder die gladde huid zitten. Een vrij mens, een Europeaan, een westerling, deed dat niet, die sloeg ze hoogstens dood en leverde ze, ter gelegenheid van een grote actie, à raison van twee of drie cent het stuk bij de overheid in. Geen gekke handel; je had zo een paar gulden bij elkaar.

Lunsing nam zijn hoed en jas. Hij knoopte de jas dicht en zette de kraag op. Toen hij de keukendeur opendeed, vloog de hoed van zijn hoofd, gelukkig naar binnen, maar hij kon er toch niet mee uitgaan. Daarom pakte hij van de kapstok een sjaal die hij om zijn

hoofd trok en met een forse knoop onder de kin bevestigde. Zijn hoofd was bedekt, zijn oren, hij voelde zich helemaal ingepakt. Uit de paraplubak nam hij een stok, geen gewone wandelstok, maar een knoestig, knuppelachtig voorwerp.

Weer opende hij de keukendeur. Het rotsgebergte hing voor de maan. De uitvinder stiet zijn knuppel voor zich uit in het donker, alsof hij er een gat in wilde boren. Het donker bleef gesloten, de stok daalde naar de stenen van het tuinpad en Lunsing wierp zich in de wind. Hij had geen idee van de tijd, maar het moest na middernacht zijn, want de straatlantaarns waren uit. Wat dat betrof kon hij dus net zo goed de straat vermijden, de spoorbaan oversteken en recht op de loods afgaan. In het huis van de schoenmaker was geen leven te bespeuren, in de werkplaats evenmin. Het leven was buiten, in het gejoel, gegil en gegier dat de wind voortbracht met behulp van alles wat los en vast was.

Achter de werkplaats kon men, dank zij een kleine uitholling, gemakkelijk onder de omheining van het spooreplacement doorkruipen. Lunsing tastte met zijn stok de grond af, voelde de kuil en bukte zich. Als om hem op de verboden handeling te betrappen, kwam de maan te voorschijn, maar Lunsing was voor deze spion niet bang. Het was bovendien een vriendelijke spion, want hij onthulde een blinkend voorwerp in het zand onder het prikkeldraad. Een zakhorloge, een knol die daar lag met de wijzerplaat naar boven, alsof hij daar gedeponeerd was voor iemand die zich juist had afgevraagd hoe laat het zou zijn. Kwart over twaalf, zei de nikkelen knol. Lunsing liet hem in een van zijn jaszakken glijden en stapte over het knerpende, met sintels bezaaide spoorterrein voort. Het horloge liep, het was bij de tijd, voldoende aanwijzingen voor het feit dat het daar nog niet lang kon hebben gelegen. Wie de eigenaar ervan kon zijn, was voor Lunsing geen vraag.

Het maanlicht bleef onbestendig. Bij vlagen viel het over de om-

geving. De wind bespeelde de wolken en de wolken bespeelden de maan. Het was een en al spel, begeleid door de gigantische ketelmuziek van de zee. En de ratten renden, over het kolengruis, door de helmbossen, langs de verlaten rails die als eindeloze armen in de nacht verloren liepen, over de perrons die hem voorkwamen als havenhoofden in een zee van wind.

Maar ondanks hun alomtegenwoordigheid zag hij de ratten niet. Hij sloeg af en toe met zijn stok, zonder te verwachten dat hij ze zou raken, louter bij wijze van vooroefening. Hij beklom een paar treetjes tegen de zijkant van een der perrons en liep in de richting van het eigenlijke stationsgebouw, een uit het niet opgedoemde reiziger. Het matglas van de overkapping blonk hier en daar; ook een controlehekje, een deurraam vingen wat glans. Lunsing wilde er geen aandacht aan schenken. De ratten, de zichtbare, tastbare, worgbare ratten, waren niet hier, maar ginds. Toch ging hij naar die deur, misschien alleen omdat een onder de stationskap duikende windstoot hem erheen dreef. Met zijn gezicht bijna tegen de deurruit kwam hij tot staan. Hij kende de kamer daarachter, de kamer van de chef, waar hij eens excuses had verzonnen, omdat hij zonder kaartje in de trein was betrapt.

Er klonk een kreet uit de kamer. Lunsing sprong achteruit. Het volgende ogenblik hief hij zijn stok op om de ruit aan diggelen te slaan, de schreeuwstem, het rattegebroed tot zwijgen te brengen. Maar de deur werd opengerukt en de schoenmaker Breukers riep: 'God allemachtig! ben jij het! Ik dacht aan een spook!'

Lunsing voelde een vreemde pijn in zijn hand. Die om de knuppel geklemde hand had willen slaan. Op het laatste moment was haar elan verstikt.

'Een spook' herhaalde hij werktuiglijk. De hand, dezelfde die hij in zijn laboratorium had gezien, was weer nutteloos gebleken.

'Wat is dat voor een ding om je kop?' vroeg de schoenmaker.

Welk ding? De sjaal, ja zeker, de sjaal die de wind uit zijn oren hield

en hem natuurlijk op een vogelverschrikker deed lijken.

'Wat deed je daarbinnen?'

De schoenmaker, ook in dichtgeknoopte jas, maar met een pet op, antwoordde: 'Gewoon, ik moest erop uit. Ik was op weg naar de loods en wou even op adem komen. De deur was niet op slot.'

Breukers knipte een zaklantaarn aan. 'Daar lok ik ze mee' zei hij.

'En dan?' vroeg Lunsing.

'Dan mep jij ze dood.'

Het leek allemaal afgesproken werk. Breukers bezat geen knuppel, Lunsing geen lamp, althans geen vindbare. De taken waren verdeeld en als de wind hen niet voortdurend had getreiterd, zouden ze daar op het station bij de kamer van de chef een onwankelbaar stel hebben gevormd. Nu hadden ze moeite hun evenwicht te bewaren. Plotseling bleek Breukers tegen deze moeite niet meer opgewassen en moest hij zich aan Lunsing vastgrijpen. Het kwam door de wind. Het kwam nog door iets anders. Een dranklucht sloeg de uitvinder in het gezicht. Lunsing had zich geen moed kunnen indrinken; zijn moed was trouwens hecht genoeg. Hij had ook geen spraakwater nodig; zijn macht over het woord stond vast. In alle opzichten was hij de sterkste. Ook zonder de schoenmaker, ja nog beter zonder de schoenmaker, kon hij de rattenplaag aan. Behalve dan dat hij op Breukers' schoenen liep en morgen voor een paar roestige theedoeken iets eetbaars van hem diende los te krijgen.

De deur van de chefkamer sloeg dicht. Het geluid verdrong in het grote gieren en joelen. De wind zat hun fel achter de broek, zodat ze op een draf moesten lopen. In de grillige maneschijn leken de duinen op en neer te springen. Witte bulten, zwarte bulten, nu hier, dan daar, nu hoger, dan lager. Alles werd rat. Ze voelden het beiden en Breukers hield zijn makker nog steviger bij de arm. Langs een smal, dalend pad, met aan één kant een leuning, aan de andere kant een slinkende afgrond, werden ze naar de rattenburcht gejaagd. De hoge, plompe kast rees als een ontzaglijk dier in de

windzee voor hen op. De geleerde Lunsing werd door een oertijd-visioen bezocht, wat hem niet belette naar de chocoladelucht te speuren. Hij snoof echter niets anders op dan een wilde reuk van zout en helm, dezelfde van overal in dit oord zonder grenzen.

Nauwelijks hadden ze het plein voor de fabriek bereikt of Breukers liet Lunsing los en vloog het terrein over als een voortgewaaid vod. Lunsing daarentegen plantte zijn stok vast op het plaveisel en bleef staan. In het donker verscheen een kleine lichte plek, een dansend oog, Breukers' zaklantaarn. De uitvinder verwenste zijn losgeslagen buurman die zich niet aan de taakverdeling hield, maar als een dolle op het gevaar losstormde. Hem roepen was onmogelijk, naar hem toe gaan een kwalijke onderneming. Lunsing probeerde het toch, worstelde tegen de wind in, op het dansende oog toe, trachtte zich ondanks alles verstaanbaar te maken, maar merkte dat hij zijn keel kapotschreeuwde. De lichtplek bleef hem ontsnappen en inmiddels raasden en renden de ratten langs de muren van de loods, de duinen in. Ze vielen van het dak, maakten een buiteling en sprongen zelfs tegen zijn benen op. Hij sloeg met zijn knuppel in het rond, zo heftig dat hij bijna zijn arm verrekte. Maar deze pijnlijke gewaarwording werd onmiddellijk door een andere gevolgd. Hij botste ergens tegenaan en struikelde. Zijn stok ontglipte hem, hij sloeg zijn handen uit en rolde samen met de schoenmaker over de grond, twee vloekende mannen op een steenvlakte die wemelde van de ratten.

Gekneusd krabbelden ze overeind, of liever, de uitvinder kwam overeind en de schoenmaker, aan hem vastgeklemd, kwam mee omhoog. Ze strompelden wat rond. Breukers stotterde dat hij zijn lamp kwijt was, de batterij had het trouwens begeben. Lunsing luisterde niet naar hem. Hij bukte zich en zocht naar zijn knuppel. Het was een zwaar voorwerp, maar de wind had zich al van zwaardere taken gekweten. De uitvinder tastte en grabbelde; hij voelde de ratten, koud en glad, langs zijn handen ritsen, en verder

was er niets dan lucht, droog, voortijlend water. De stok was verdwenen, de lamp was verdwenen en daarmee was hun taakverdeling van de baan. De ratten echter waren niet van de baan; ze bleven zich roeren en nu, vlak onder de muren van de loods, konden de mannen ze zelfs horen gillen. Er moesten overal gaten zijn waar ze doorheen snelden, de fabriek uit, de fabriek in, rondom het gebouw, over het dak – een eindeloze ren, een rondedans van waanzinnige schepsels.

Breukers hield met beide handen een van Lunsings armen vast. De schoenmaker scheen niet meer op zijn benen te kunnen staan en de uitvinder moest hem meeslepen op zijn onzekere tocht langs de muren en toen weer over het terrein, terug in de richting van het station. Lunsing kreeg de indruk dat Breukers in slaap viel; hij maakte een ronkend geluid en alle windkracht kon niet beletten dat zijn drankadem de hongerige buurman telkens in het gezicht sloeg. Achter zich hoorde Lunsing de ratten nog joelen, toen hij de deur van het chefkantoor opende en Breukers naar binnen trok. Hij zette de schoenmaker op een stoel en belastte de kneusplekken op zijn eigen lichaam. Hij kon nog lopen, ook zonder stok, tegen de wind in, telkens een stap verder van het rattenrumoer bij de loods. Ook op het spoorwegemplacement hoorde hij geen rat meer voortschieten. Er was alleen het oude, lege ritselen en ruisen in de helmbossen en het gebulder van de zee in de verte. Lunsing trok zijn schouders op en stak zijn handen in zijn jaszakken. In een van de zakken voelden zijn vingers een hard voorwerp en wat gruis. Hij viste het voorwerp op. Breukers' horloge. Het glas was versplinterd. Het hele ding voelde gedeukt aan, het was waardeloos. Met een zwaai slingerde de uitvinder het van zich af. Breukers zou toch wel op tijd thuiskomen, want de treinen hielden zich aan de klok.

Een kouwelijke man

Het feit dat Freddy Walens altijd met opgetrokken schouders liep, bezorgde hem de naam van een kouwelijke man. Ten onrechte, want hij was niet kouwelijk. Als de mensen nauwkeurig gekeken hadden – wat niemand deed – zouden ze gezien hebben dat hij niet zijn schouders op- maar zijn hoofd introk. Zo lokte het ene misverstand het andere uit. Dat dit verkillend op Freddy werkte, is overigens waar.

Er waren nog meer dingen die ertoe leidden dat hij, althans figuurlijk, in de kou stond. Hij was een man zonder beroep, zonder geld, zonder kinderen. Er ontbrak hem nog het een en ander, maar de opsomming van wat hij miste omvatte doorgaans alleen deze drie posten. Hij placht zo'n opsomming in stilte te verrichten, want de wereld had er niets mee nodig. Die wist trouwens meer dan hij zelf, dat merkte hij voortdurend. Iemand had hem bijvoorbeeld erop attent gemaakt dat hij kaal begon te worden. Toen hij het met behulp van twee spiegels controleerde, bleek het juist. Een andere belangstellende toeschouwer vertelde hem dat er een druppel aan zijn neus hing of dat hij een scheur in zijn broek had. Het was altijd waar.

En toch keken de mensen niet nauwkeurig. Freddy kon die schijnbare tegenstrijdigheid wel verklaren, want waar het hem ook aan ontbrak, niet aan zin voor logica. Er bestaan, wist hij, verschillende soorten van aandacht. Als je iets onder een loep legt, kun je het met onverbiddelijke scherpte waarnemen. Die onverbiddelijkheid vervalst het beeld. Een ander, een beter soort aandacht weet afstand te

nemen, een nauwkeurigheid te bereiken die een combinatie vormt van scherp zien en door de vingers zien.

Maar ga zoiets de mensen eens uitleggen. Hij was daar lang geleden aan begonnen en het was ook al lang geleden dat hij het opgegeven had. Met spijt om hun onbegrip, maar zonder wrok. De mensen wisten immers niet wat ze deden, anders zouden ze het niet doen. Slechtheid is meestal niets anders dan domheid. Die twee zijn in ieder geval onafscheidelijk met elkaar verbonden.

Dit inzicht vergemakkelijkte zijn leven, maar niet in die mate dat hij kon rondlopen zonder zijn hoofd enigszins in te trekken. Er konden altijd klappen vallen en de eerste reactie bleef er een van pijn en schrik. Gelukkig had hij geleerd daarbij te glimlachen. Ook wreef hij zich wel in de handen of zoog lucht door zijn tanden naar binnen, twee handelingen die zijn reputatie van kouwelijke man bevestigden. Hij deed geen moeite om die reputatie ongedaan te maken, al wist hij dat hij haar niet verdiende.

Als hij iedere onjuiste bewering had tegengesproken, zou hij geen leven hebben gehad en hij wilde wel een leven hebben. En leven kon je nu eenmaal alleen maar met mensen. In de eerste plaats, wanneer je als man geboren was, met een vrouw. Freddy Walens had een vrouw. Ook voor haar trok hij zijn hoofd in, ja feitelijk was hij dat pas gaan doen sinds hij met haar getrouwd was. Zijn vrouw was niet lelijk, niet dom, niet onhartelijk, maar ze was vooral zichzelf, een hecht bouwwerk van een vrouw. Aan haar was het te danken dat hij kon leven ook al had hij geen beroep. Toen hij haar leerde kennen, had hij er wel een gehad. Hij maakte tekeningen en vond daarvoor kopers. Ze betaalden soms behoorlijk, vaker weinig, maar alles bij elkaar genoeg om hem boven water te houden. Hij was lang ongetrouwd gebleven en hij zou het waarschijnlijk nog zijn geweest als hij niet een periode van moedeloosheid had door-gemaakt. Hij was uit moedeloosheid getrouwd, wat liefde echter niet hoefde uit te sluiten. Hij had willen liefhebben op een andere

dan de slordige manier die hem jaren eigen was geweest. De liefde had hem over zijn moedeloosheid heen moeten helpen en hij was die inderdaad kwijtgeraakt, maar hij geloofde niet dat de liefde dit had bewerkstelligd.

De moedeloosheid had plaats gemaakt voor rust en vervolgens de rust voor berusting. Een ietwat gecompliceerde en dus geen volmaakte berusting, want volmaaktheid is alle complicaties te boven. Freddy bleef vragen stellen, in stilte, zonder er antwoord op te geven. Het vragen kon hij zichzelf niet beletten, het antwoorden wel. Toch betrapte hij zich soms op een antwoord, maar als excuus had hij dan dat het vanzelf in hem was opgeweld. Dat vragen had min of meer de plaats van zijn werk ingenomen. Het zou natuurlijk zijn geweest als hij na die periode van moedeloosheid weer aan het werk was gegaan, maar hij kon de natuurlijkheid blijkbaar niet meer op het spoor komen. Dat zijn vrouw geld had kon hem weinig schelen, en het was zeker niet de reden van zijn leeglopen. Ze had zijn werk mooi gevonden, dus kon hij de reden ook niet in kritiek van haar kant zoeken. Het bleef een van zijn vele onbeantwoorde vragen.

Dit alles leidde ertoe dat hij in een kouwelijke houding rondliep. Hij liep inderdaad veel rond, meestal met snelle passen, alsof hij dringend ergens heen moest. Maar hij moest nergens heen, er wachtte niets of niemand op hem. Voor al zijn persoonlijke belangen was gezorgd en als zijn neus nat of zijn broek gescheurd was, kwam dit uitsluitend doordat hij geen moment op zichzelf kon passen. Het was dan ook maar goed dat hij mensen ontmoette, veel mensen. Hij trof ze aan in kleine cafés, de pleisterplaatsen op zijn tochten door de stad. Die mensen konden vriendelijk zijn of onvriendelijk, venijnig zelfs, maar veel verschil maakte dat niet, als het maar mensen waren. Wie zijn hoofd heeft leren intrekken, beschikt over een ruim incasseringsvermogen. Voor hem verliezen schrik en pijn iets van hun traditioneel karakter; het worden, zo al

geen plezierige, dan toch onvermijdelijke verschijnselen.

Freddy ging niet naar de kroegen om er te drinken. Dat wil zeggen, hij dronk er, maar daarvoor was hij niet gekomen. Hij dronk matig en ook wel eens wat minder matig, zoals dat gaat bij geregeld cafébezoek. Het ging hem echter om de mensen. Die ontbraken nooit geheel. Was er geen publiek, dan was er toch altijd de kastelein. Het hoefde niet eens tot een gesprek te komen. Alleen al het kijken naar zo'n man was boeiend. De trekken van zijn kop, de lijnen van zijn figuur, hoe hij glazen spoelde, de droogdoek hanteerde, zijn neus snoot of zo maar stilstond. Freddy Walens mocht ambteloos burger zijn, hij was tekenaar geweest en had er de blik van behouden.

Maar zo'n zwijgend samenzijn kwam zelden voor. Hij was een goede bekende, en al zou hij dat niet zijn geweest, dan was er toch de drank met zijn verbroederende, de spraakzaamheid bevorderende werking. Daarvoor vormde matigheid geen belemmering, al speelt het Freddy soms dat hij zich niet zelf zijn zakgeld kon toemeten. Zijn vrouw gunde hem zoveel bewegingsvrijheid dat hij telkens aan haar bestaan herinnerd werd. Dat had zijn voordelen. Andermans gulheid kreeg daardoor meer kans zich te ontplooien, zoals Freddy herhaaldelijk tot zijn vreugde constateerde. En wanneer hij eens bij uitzondering kon tracteren, was hij de held van het ogenblik.

Ja, het vlotte best met de gesprekken. Geen gesprekken van hoog niveau, maar wel van man tot man. Mannen, vooral verbroederde mannen, begrijpen elkaar op een heel speciale manier. Het is een begrip dat misverstanden, een broederlijkheid die gemenigheden niet uitsluit. Het is een mengelmoes, zoals het hele leven, een ondoorzichtig, maar wonderlijk evenwichtig geheel. Dat evenwicht kan schijnbaar zoek raken en dan vallen er harde woorden. Maar het is inderdaad slechts schijn, want het hoort er allemaal bij, het helpt de dingen in stand te houden. Zoals gezegd, beschermde

Freddy zich tegen mogelijke onaangename gevolgen door te glimlachen of zich te gedragen alsof hij het koud had.

Zo leefde hij verscheidene jaren tot ieders genoegen. Hij zou dat vermoedelijk nog veel langer hebben gedaan, als hij niet op een donkere wintermiddag een mus in de straatgoot had zien zitten. Het diertje was er niet best aan toe, dat begreep hij dadelijk. Een gezonde mus gaat niet terwijl er sneeuw op komst is in de straatgoot zitten, en er is helemaal geen sprake van dat hij zich laat oppakken, zoals deze mus. Freddy streeelde het vogeltje en voelde hoe het trilde. Hij kon het onmogelijk aan zijn lot overlaten, hier waar het weerloos zou insneeuwen. Voorlopig wist hij geen andere oplossing dan zijn hand met het vogeltje onder de opslag van zijn overjas te schuiven en zo verder te wandelen. Af en toe bleef hij staan en trok zijn hand te voorschijn om te zien of de mus nog leefde. De strakke oogjes gaven geen uitsluitsel; die konden zowel van een levende als van een dode vogel zijn, maar het aanhoudende trillen gaf hem zekerheid.

Ofschoon hij zich rijk voelde met zijn vondst, begreep hij dat hij hem niet kon houden. Dat hoefde ook niet, een mus is een vrij wezen. Als iemand hem een paar dagen verzorgde, zou hij wel weer kunnen uitvliegen. Wie die verzorger moest zijn, was hem inmiddels duidelijk geworden. Zijn vriend de caféhouder Mannes was een groot vogelliefhebber, een deskundige bij uitstek, die zelfs kans zag zijn fladderende protégés in een alcoholische en rokerige atmosfeer in leven te houden. Terwijl hij voortliep verwachtte Freddy ieder ogenblik sneeuwvlokken te zien vallen, maar hoe donker de lucht ook was, er daalde niets uit neer. Hij nam de kortste weg, door zijstraten, door stegen, waar hij dikwijls stoepen op en af moest stappen. Dat moest zijn mus telkens een klein schokje geven en het gaf Freddy ook telkens aanleiding even na te gaan of zijn vondst nog trilde. Daar mankeerde het gelukkig niet aan en het was dan ook een Freddy vol goede moed die Mannes' café betrad. Hij bleef

zoals gewoonlijk een paar seconden staan, met ingetrokken hoofd. De lichten in de gelagkamer waren op, er zaten vijf of zes mannen, twee waren een partij biljart aan het spelen. Achter de tapkast, met links en rechts van hem zijn vogelkooien, Mannes, gezet, met glad achterovergekamde haren, een vorst in zijn miniatuurrijk.

'Goeie middag samen' zei Freddy.

Zijn groet werd op verschillende toonhoogten en in verschillende tempi beantwoord, de kleine cacofonie die hem steeds weer het gevoel gaf in vertrouwde kring te komen. Dat iemand daarna opmerkte: 'Freddy, er hangt een druppel aan je neus' verstoorde deze indruk niet, maar versterkte hem eerder. Het hoorde er immers allemaal bij. De druppel had vandaag zelfs een extra reden van bestaan: de beschermeling op zijn hart. Wie een vogel koestert, denkt niet aan zijn neus. Tot zover was alles normaal, maar nu begon het ongewone. Langzaam liep hij de gelagkamer door, in de richting van het buffet. De moed die hem zoëven nog bezielde had, werd bij iedere stap iets kleiner, verdampte als het ware in de brocierige warmte van het café. Met zijn hand nog steeds op zijn borst bleef hij tegenover de caféhouder staan. 'Een oudje, Freddy?' vroeg Mannes terwijl hij zijn droogdoek neerlegde. Hij schoof de nieuwe bezoeker een reeds gevuld glaasje toe. 'Heb je het weer koud?' luidde Mannes' tweede vraag. Freddy schudde ontkennend zijn hoofd. Hij voelde het musje duidelijk trillen. Nee, hij had het niet koud, hij had het nooit koud, dat was een zot idee van de mensen. Maar dat arme diertje zou het koud hebben gekregen als hij het op straat had laten liggen.

Hij liet zijn blik langs de kooien glijden. Papegaaien, parkieten, kanaries en nog wat, door een leek als Freddy niet te identificeren, kleingoed. Het draaide met de kopjes, het pikte in zijn veren, het ruiste en ritselde. Daar kon nog wel een musje bij, twee of drie zelfs, maar Freddy had er niet meer dan één. Hij trok zijn hoofd nog iets verder in, pakte met zijn vrije hand het glaasje en keek Mannes aan.

Freddy verwachtte een vraag over zijn verborgen hand, hij hoopte erop, omdat hij dan gemakkelijker van wal kon steken. Maar de caféhouder vroeg niets en Freddy nam een teug uit zijn glaasje. Aangezien zijn moed nog niet was teruggekeerd, dronk hij het vervolgens snel leeg. Hij begon kramp in zijn opgehouden arm te voelen. Er moest iets gebeuren en er gebeurde inderdaad iets. Een van de andere bezoekers, bekend als Max, was naast hem komen staan en stiet onopzettelijk tegen Freddy's omhooggehouden elleboog. Door de stoot viel het musje uit zijn hand, onder zijn jas door op de grond. Freddy zoog lucht door zijn tanden naar binnen en bukte zich, hevig geschrokken. Hij raapte het vogeltje op, voelde hoe het trilde en hield het Mannes voor.

'In de goot gevonden' zei hij. 'Kan het bij jouw vogels blijven tot het is opgeknapt?'

Mannes' gevuld gezicht drukte gekwetste waardigheid uit. 'Een mus!' zei hij, twee woorden waarin een wereld van minachting lag besloten. Hij keek naar zijn eigen vogelschaar alsof hij die om vergeving vroeg voor de geuite belediging. Max, die al meer dan één glaasje op had, herhaalde grinnikend de woorden van de kastelein. Inmiddels was op Freddy's gelaat de glimlach verschenen die hem in moeilijke situaties kenmerkte. Ondanks deze schijn van zelfbeheersing beefde zijn uitgestoken arm voortdurend heftiger. Het leek of het trillen van de mus zich in Freddy's arm voortzette, ja of het lijden van het diertje zijn hele lichaam doortrok. Hij voelde zich slap worden, zijn arm zakte, zijn hand viel op de toonbank en liet het musje los. Het bleef roerloos liggen, een veren bolletje met een paar stijve pootjes.

'Je hebt je blij gemaakt met een dooie mus!' zei Mannes grijnzend. Freddy begreep de woorden niet, hij hoorde ze nauwelijks. Hij voelde niet eens de troostende schouderklop waarop de aangeschoten Max hem onthaalde. Nog steeds glimlachend staarde hij naar het onbeweeglijke vogeltje. 'Hij is morsdood!' zei de caféhouder.

Nu knikte Freddy, alsof hij hem verstaan had. Hij trok zijn arm terug en wreef zich in de handen. Mannes wilde de mus oppakken, maar plotseling werd Freddy een en al leven. Hij greep het dode diertje, schoof het onder zijn jas, keerde zich om en liep het café uit, met vrolijke belangstelling nagekeken.

Het was inmiddels gaan sneeuwen. Hij had gelijk gehad, het diertje moest beschermd worden. Er bleef maar één wijkplaats over, zijn eigen huis. Jammer dat hij niet zeker was van de wijze waarop zijn vrouw zou reageren. Om zich met die onzekerheid te verzoenen, dwaalde hij tot lang na het invallen van de duisternis door de stad, zonder zijn hand onder zijn jas vandaan te halen. Dit laatste deed hij pas toen hij voor zijn huisdeur stond en de sneeuw van zijn borst en schouders sloeg. Hij ging naar binnen, met op zijn lippen een zorgvuldig afgewogen excuus voor de overlast die de mus zijn vrouw zou bezorgen. Hij hoefde zijn tekst niet uit te spreken. Hij zag dat zijn hand leeg was. Zijn beide handen waren leeg. Er was niets te zeggen, maar glimlachen bleef mogelijk, ook nu.

Hulptroepen

De oorlog duurde voort. De overwinning was al zolang in zicht dat men alle middelen moest aanwenden om het zicht helder te houden. Tot deze middelen behoorde de aanwezigheid van vrouwen op bepaalde punten achter het front, en het bureau FE 4 was aangewezen om daarvoor te zorgen. De leider, majoor Zinnemann, tekende op een voorjaarsochtend het bevel, veertig vrouwen over te brengen naar een met name aangeduide plaats in het Oosten. De tijd was voorbij dat men dergelijke helpsters als het ware voor het opscheppen had en maar de ronde langs een aantal verdachte huizen, hotelletjes, bars en nachtkroegen hoefde te doen om het gewenste kwantum bijeen te drijven. Op ieder voorjaar was een zomer gevolgd die de beslissing in de oorlog moest brengen. Iedere zomer was, na een lange winter, gevolgd door een voorjaar waarin de hoop naar nieuwe impulsen zocht om de komende zomer als de beslissende te zien. Toen er niet meer voldoende professionele vrouwelijke impulsen te vinden waren, werd de amateur-reserve aangesproken: jonge vrouwen in wie het politieke geloof zo fel brandde dat zij zich ter beschikking wilden stellen van de soldaten, wanneer dezen tussen hun krijgsbedrijvigheden door naar verstrooiing zochten. Maar ook deze voorraad gelovige vrijwilligsters raakte uitgeput naarmate er meer beslissende zomers in onbesliste winters waren overgegaan. Bovendien mocht men het vuur dat dit materiaal bezielde, niet te zeer aan dit ene onderdeel van de oorlogvoering dienstbaar maken. Er waren nog andere patriottische taken voor jonge vrouwen te vervullen: in vrouwen- en meisjes-

bonden, op pedagogisch gebied, in de oorlogsindustrie, als pioniersters van het superieure volk in nieuwveroverde gebieden.

Kapitein Boehlke, nauwelijks hersteld van een hartaanval, was dan ook niet gelukkig toen hij van zijn chef opdracht kreeg het vereiste veertigtal binnen tweemaal vierentwintig uur te leveren. Waar hij ze vandaan moest halen werd hem niet verteld; dat was nu juist iets dat hij moest weten. Misschien zou hij het inderdaad geweten hebben als hij langer bij FE 4 werkzaam was geweest. Maar aangezien hij pas een paar dagen bij het bureau gedetacheerd was, had hij er geen flauw idee van. Majoor Zinnemann noch iemand anders maakte hem wijzer. De tijden waren te grimmig om naar een protesterende enkeling te luisteren. 'Nood maakt vindingrijk' had Boehlke van zijn chef te horen gekregen. Daarmee was het gesprek uit. Dienst is dienst.

De stad was groot en had het ergste nog te goed. De verwoestingen waren van dien aard dat wie er rondliep, geloven kon dat er een aantal flinke branden hadden gewoed en dat er op verschillende plaatsen afbraakplannen werden uitgevoerd. Wie iets van de werkelijke situatie wilde zien, moest zijn blik verscherpen. Dan zag hij misschien bezorgde gezichten, of veel mouwen met een rouwband, of etalages die met loos materiaal een zekere weelde trachtten te suggereren. Ging men een restaurant binnen, dan kon men er zeker van zijn nors te worden bediend; wilde men zijn haar laten knippen, dan was de kans groot dat men moest aansluiten bij een rij zwijgzame mannen en lang wachten, want de meeste kappersbedienden werkten in de etappe, indien ze niet aan het front stonden of onder de aarde lagen. Geschilderd werd er niet meer, kapotte ruiten werden door hout of karton vervangen, lekkende daken bleven lekken, hier en daar begonnen zich vuilnishopen te vormen. Boehlke, vreemd in deze stad, begon met naar het hoofdbureau van politie te gaan. 'Alle hoeren hier zijn boven de veertig, misschien

wel boven de vijftig' zei de inspecteur die hem te woord stond. Aangezien er in zijn opdracht geen leeftijdsgrens was vermeld, noteerde de kapitein de adressen die de politieman noemde. Hij wilde al weggaan toen de inspecteur hem terugriep. 'Daar schiet me iets te binnen' zei hij. 'Het warenhuis Wolff sluit zijn lunchroom, misschien ook andere afdelingen.' Boehlke liet zich de weg erheen uitduiden en vertrok.

Als plichtsgetrouw militair had hij zich innerlijk aangepast aan zijn opdracht. Tot dusver was zijn belangstelling voor het vrouwelijk geslacht uitsluitend op zijn eigen vrouw gericht geweest. Prostituees hadden hem van jongsaf weerzin ingeboezemd. Nu kon hij geen vrouw tegenkomen of hij taxeerde haar op geschiktheid voor een van de veertig te vervullen vacatures. Het materiaal was weinig aantrekkelijk: te oud, te vermoeid, te armzalig, of ook wel te rechtschapen, te zeer gepantserd in burgerlijk fatsoen. De enkelen die iets weg hadden van fladderaarsters, gaven hem een gevoel van misselijkheid. En er was er niet één die zijn vluchtig onderzoekende blik niet negeerde. Hij had het altijd geweten: Don Juaneske eigenschappen waren hem vreemd.

'Vraagt u naar de directeur' had de politieman gezegd. 'Of anders naar de personeelschef of de sociale werkster.'

Het warenhuis was zowel vóór als achter de toonbanken slecht bezet. De klanten, vrouwen en wat oude mannen, dwaalden er rond als wintervogels, op zoek naar een brokje eten. De verkoopsters hingen met lusteloze gezichten tegen een half gevulde stelling of bewogen zich met voorzichtige pasjes, alsof ze bros ijs onder hun voeten hadden. In hele afdelingen was zelfs geen winkeljuffrouw te bespeuren, eenvoudig omdat er niets verkoopbaars meer was. Men had blijkbaar moeite gedaan om met meer of minder fraai verpakkingsmateriaal de planken enigszins presentabel te doen blijven, maar het resultaat was een zielige, doorzichtige schijnvertoning. Er hing een lucht die Boehlke moeilijk definiëren kon – van stof,

maar ook van smeerolie, rubber, zweet. Had hij het in één woord moeten samenvatten, dan zou hij gezegd hebben: van wanhoop, maar dat kon natuurlijk niet.

Ook hij liep onwillekeurig over ijs door de trieste ruimte, met blikken die links en rechts voorzichtig spiedden naar een mannelijk personeelslid. Er was er geen, behalve een man die achter in de zaal met een kist in zijn armen hinkend door een deur verdween, ongetwijfeld een tot expeditieknecht of tot sjouwer gepromoveerde oorlogsinvalide. Niemand lette op Boehlke. Nu alle aandacht werd opgeëist door het naakte voortbestaan, had men ook voor een kapitein in uniform geen tijd meer. Hij sprak eindelijk een verkoopster aan, een vrouw van onbestemde leeftijd die door haar melancholieke oogopslag een minder ongenaakbare indruk maakte dan haar collega's. Ze stond in haar eentje achter de toonbank van de aardewerkafdeling, een verzameling tweede en derde keus spullen, om niet te zeggen regelrechte misbaksels.

De directeur? Ze glimlachte zelfs toen ze Boehlke naar de lift verwees. Derde etage links. Een liftbediende was er niet, de klanten hielpen zich zelf. Die vrouw kun je zoiets niet aandoen, dacht Boehlke terwijl de lift omhoog schoof in een tempo alsof ze nog altijd vroeg genoeg boven zou arriveren. Een grauwe gang, een nog doordringender lucht van olie, rubber en stof. Dichte deuren, stilte. Hij klopte op goed geluk aan, kreeg geen antwoord en probeerde het twee deuren verder nog eens. Een luikje werd met een ruk geopend en tegen de binnenkant van het paneel geslagen. Een vrouwenhoofd zei hem dat de directeur op kamer 12 zat, maar in bespreking was en niet gestoord mocht worden. De personeelschef dan? Het hoofd had felle trekken, een menselijke waakhond. Menselijke honden kunnen lachen, zij het honend. Een personeelschef in deze tijd! Boehlke informeerde ten einde raad naar de sociale werkster. 'Kamer 22' zei het hoofd, waarvan hij betwijfelde of het zijn distinctieven had opgemerkt. Ofschoon – men leefde immers

'in deze tijd'.

Kamer 22 dus, en hij, sukkel, had niet eens de nummers op de deuren gezien. Ze waren trouwens op de bovenlijst aangebracht, een idiote regeling, misschien ingevoerd om het personeel te leren opkijken. De kamer bleek zowaar normaal toegankelijk. Een kleine vrouw van tegen de zestig deed open, een moedertje dat als een verschrikte kip opvloog toen Boehlke, tegenover haar gezeten, het eerste woord over zijn missie liet vallen.

'Mijn meisjes fronthoeren!' stiet ze uit. Haar rond gezicht werd vuurrood, een gloeiende bol.

Boehlke zweeg, ze moest het eerst maar even verwerken.

'Hoe kunt u voor zoiets hier komen, kaptein? Is dat een idee van u zelf?'

Haar stem trilde nog, het verwerken scheen maar moeilijk te lukken.

'Niet van mij, van de politie' antwoordde Boehlke op haar laatste vraag.

Hij had zijn pet op het schrijfbureau gelegd, streek met een hand door zijn haren en bracht dezelfde hand naar zijn binnenzak waar hij het bevelschrift van majoor Zinnemann had opgeborgen. Hij haalde het echter niet te voorschijn, de vrouw moest het niet nog meer te kwaad krijgen. Haar adem ging met stoten, en hij zag opeens dat haar gezetheid geen gevuldheid was, maar iets dat hij niet anders kon omschrijven dan als een ronde huls om een dunne inhoud. Toch zette Boehlke de aanval voort. Kennelijk had het woord politie meer indruk op haar gemaakt dan de in hem belichaamde militaire autoriteit.

'De inspecteur, ik heb zijn naam niet onthouden, ried mij, gezien de komende ontslagen, hier eens mijn voelhorens uit te steken. Ik moet erbij zeggen dat er, waar ze ook vandaan komen, morgenavond veertig vrouwen dienen klaar te staan.'

'En als ze weigeren?' vroeg de vrouw, weer enigszins op adem.

'Er bestaan pressiemiddelen, maar in hoeverre die gebruikt zullen worden, weet ik niet.'

'Er bestaan ook prostituées' zei de vrouw. 'Als u wilt weten waar ze zitten kan ik u wel helpen.'

'Dank u,' zei Boehlke, 'ik ben al ingelicht. Misschien is daar iets te vinden, maar ze zijn oud, een overschot.'

De sociale werkster richtte zich op en keek Boehlke pal aan, een vrouw die gewend was met mensen in moeilijke situaties om te gaan. 'Kaptein, ik houd u voor een fatsoenlijk man. Hoe kunt u ...'

Hij liet haar niet uitspreken. 'Mijn fatsoen doet er in dit geval niets toe, helaas. Eerder het fatsoen van de meisjes hier, al is ook dat eigenlijk geen punt van overweging. Maar u wilt me toch niet vertellen dat er hier louter kuise maagden rondlopen.' Hij stond op. 'Ik moet verder, de tijd dringt. Ik kom vanmiddag tegen vijven rapport bij u halen. U weet nu waar het om gaat. Tot vanmiddag dus.'

Hij keerde zich om. Tranen had hij al genoeg gezien, vooral de laatste jaren, veel meer dan goed was voor iemand met een zwak hart.

De straat die Boehlke na enig zoeken vond, lag in de havenwijk en bestond voor de helft uit puinhopen en uitgebrande huizen. Er steeg hier en daar nog rook op, de aanval had twee nachten geleden plaats gevonden. Ook de hoeren hadden hun tol betaald. In een kroeg die tussen twee stenen geraamten stond, hoorde Boehlke dat er onder de slachtoffers vijftien publieke vrouwen waren, doden en gewonden. Vrijwel alles wat er over was, trof hij hier aan: geblankeerde spoken, met zenuwtrekkingen en beverige handen. Toch verzamelde hij hen om zich heen, de opdracht ging vóór.

'Waarom zouden we weggaan?' vroeg er een. 'We kunnen ons net zo goed hier kapot laten bombarderen.'

Boehlke hield telkens zijn adem in, om de lucht van hun parfum, of wat het ook mocht zijn, even kwijt te raken. Maar de weerzin die hij altijd voor dergelijke vrouwen had gevoeld, werd verdrongen door medelijden. Dit bleef hem zelfs beheersen toen ze begonnen te bekvechten, de tegenstandsters met de voorstandsters, waarvan er slechts twee waren, merkwaardig genoeg de jongsten van het troepje. Paula en Martha heetten ze; het kon hun niet eens schelen wat ze daarginds zouden verdienen. Eten was er volop en ten slotte was de etappe niet het front. Ze zouden zich de volgende middag op het bureau FE 4 melden. De kapitein was niet ontevreden, ondanks de kleine oogst. De bereidheid van deze twee logenstrafte in zekere zin zijn medelijden. En de oogst kon zo nodig onder dwang worden aangevuld.

Toen hij weer op straat kwam, werd hem iets achternageroepen. Hij herkende de stem der waardin. 'Smeerlap!' riep ze.

Na enige uren waarin hij volop gelegenheid had over het lot van mens en wereld na te denken, stapte Boehlke opnieuw het warenhuis Wolff binnen. Het was een paar minuten voor vijven. Vijf uur was tegenwoordig sluitingstijd en het personeel was al bezig spullen op te ruimen, een taak die door de schaarste zeer vergemakkelijkt werd. Klanten zag hij niet meer, hij liep door de winkelruimte als over een verlaten toneel. Toeschouwers waren de winkeljuffrouwen en ze lieten het deze keer niet aan belangstellende blikken ontbreken. Zijn hart klopte iets te snel toen hij in de lift stond, alleen. Maar boven, in de grauwe gang, was hij alweer op adem.

Omdat kamer 22 geen gehoor gaf, liep hij terug naar kamer 12, waar de directoriale bespreking inmiddels wel geëindigd zou zijn. De juffrouw die opendeed, klopte binnen aan een andere deur en liep toen meteen de gang in, waar ze zich op tikkende hakjes verwijderde. Binnen enkele seconden zat Boehlke tegenover de die ochtend nog onbereikbare directeur, Wolff senior. Hij had de

trekken van de zorglijke oudere zakenman, een mengeling van vermoeide vlezigheid en energie.

'Ik ben op de hoogte' zei hij zodra de kapitein was gaan zitten. Zijn donkere ogen namen Boehlke onderzoekend op, uit gewoonte. Vriend of vijand, dat deed er in dit geval immers niet toe.

'Dus uw sociale werkster heeft u ingelicht' zei Boehlke.

'Ja, en ze heeft ook haar ontslag aangeboden, maar dat zal ik niet aanvaarden.'

Wolff glimlachte en greep naar een kist sigaren, maar Boehlke, niet-roker, wuifde af. Van de gang kwamen geluiden, vaag, daarna duidelijker, van voetstappen en stemmen. Na een paar minuten werd het weer stil. Inmiddels voerde de directeur het woord. De zaak lag hem tamelijk zwaar op de maag, maar toch niet al te zwaar. Hij had twee zoons aan het front, het was een tijd van offers. En al werd er van de vrouwen een zeer speciale offervaardigheid gevraagd, men moest die in het grote verband zien. Bovendien was het een feit dat er door de sluiting van de lunchroom en de achteruitgang van andere afdelingen verscheidene tientallen meisjes overbodig werden. En afgezien daarvan, hij had zowel met FE 4 als met het Arbeidsbureau gebeld en het kwam erop neer dat het hier eenvoudig dienstplicht gold. Dat had juffrouw Schmidt, de sociale werkster, maar niet willen begrijpen.

'Misschien heb ik me tegenover haar niet duidelijk genoeg uitgedrukt' zei Boehlke, die het warm had gekregen. 'En het is toch ook, zoals u zelf zegt, iets zeer speciaals.'

'Het is de grootste zwijnerij' had Wolff bijna uitgestoten. Maar hij drong de woorden terug, stond op en verzocht Boehlke hem te volgen.

De kantine was, bij deze gelegenheid wel zeer toepasselijk, getooid met affiches die in woord en beeld de vaderlandsliefde trachtten aan te wakkeren. Stoere mannen en vrouwen gaven gehoor aan de opwekking het zwaard, de ploeg of een ander patriottisch instru-

ment ter hand te nemen. De meisjes werden er niet vurig van, eerder koud, want ze zaten smalletjes, met opgetrokken schouders, om een grote lege tafel. Ook het buffet was leeg, een toonbank met daarachter rekken waarop kille glazen en kopjes. Iedereen wist wat er komen ging. De sociale werkster had in de koffiepauze alarm geslagen, waarna twee meisjes de benen hadden genomen. Ze zaten ook hier, onder bedreiging van huis gehaald, maar verder met rust gelaten en nu slachtoffers te midden van de overigen.

Boehlke en de directeur bleven op enige afstand van de tafel staan. Bij een vluchtige telling kwam de kapitein tot een aantal van vijftig meisjes.

'We beleven moeilijke tijden' begon Wolff, en deze inzet gaf de toon aan van heel zijn betoog dat overigens niet lang was. De woorden vaderland, plichtsbetrachting en offer kwamen er enige malen in voor en ook het woord hulpstroepen, dat meer in het bijzonder sloeg op de functie die de uit te zenden vrouwen was toegedacht. Hier en daar plukte er één een zakdoek uit haar tasje, om tranen af te vegen – van vreugde of verdriet, dat was niet uit te maken, maar wel te vermoeden. 'Vrijwilligsters komen natuurlijk het eerst in aanmerking. Zijn er daarvan niet genoeg, dan worden er zoveel meer aangewezen als nodig zijn om het aantal vol te maken. Gezondheidsredenen of familie-omstandigheden kunnen aanleiding geven tot vrijstelling. De anderen moeten zorgen dat ze op een door kapitein Boehlke te noemen tijdstip gereedstaan.'

'Morgenmiddag zes uur in de hal van het station' zei Boehlke.

Er werd niet meer alleen stil geweend, er werd nu ook luid gesnikt. Ze zaten in de tang, er was geen ontkomen aan. Wie toch mocht proberen te ontkomen, zette zijn leven op het spel.

'Willen nu eerst degenen die aanspraak maken op vrijstelling bij mij komen' zei Wolff. Hij ging aan een kleine tafel zitten, nam een bril uit zijn zak en zette deze op. Daarna haalde hij een blad papier te voorschijn dat hij voor zich neerlegde. Er vormde zich voor het

tafeltje een rij van vijftien vrouwen. Ze bleven daar stil staan, slechts een enkele gebruikte haar zakdoek, de anderen keken strak voor zich uit. De meesten van hen waren getrouwd en hadden kinderen; vier voerden gezondheidsredenen aan. De directeur keek bij iedere vrouw die voor hem verscheen, naar het papier op het tafeltje en knikte telkens bevestigend. De mededelingen van de vrouwen klopten met zijn gegevens. Boehlke kreeg het gevoel dat hij hier eigenlijk overbodig was. Alles was perfect voorbereid. De vrijgestelden vertrokken, zonder een blik naar de achterblijvenden.

'En nu de vrijwilligsters' zei de directeur toen de laatste van het vijftiental de deur uit was. Boehlke zag dat er zweet op Wolffs voorhoofd stond. Hij, de kapitein, was dus niet de enige man die het benauwd had.

Er meldden zich geen vrijwilligsters. Er waren alleen nog maar schreiende vrouwen, Nu moest Boehlke toch tranen aanzien, stromen zelfs. Hij beet op zijn onderlip terwijl de directeur de namen oplas van hen die, nu er geen vrijwilligsters waren, gedwongen bij de hulptroepen werden ingelijfd. Bij elke naam moest de opgeroepene zich present melden. Geen enkele wist het woord present verstaanbaar uit te brengen, ze kwamen niet verder dan tot een halfgesmoorde keelklank.

Boehlke herkende opeens de vrouw met de melancholieke ogen die hem in de aardewerk-afdeling te woord had gestaan. Het was hem alsof daar zijn dochter op de mesthoop werd gegooid.

'De kassier is nog op kantoor' zei Wolff. 'Iedereen kan het salaris gaan halen dat hij nog te goed heeft. Ik hoop u allen na de oorlog in goede gezondheid terug te zien.'

Ze vertrokken, sommigen tegen elkaar geleund, anderen alleen, allen met sloffende voeten.

'Dat was het dan' zei Wolff in de verlaten zaal tegen Boehlke.

'Ja, dat was het. Ik dank u voor uw medewerking.'

De directeur bracht de kapitein naar de lift. Ze zeiden verder niets meer. Buiten was het inmiddels donker geworden.

Nog diezelfde avond ging Boehlke, ditmaal in gezelschap van majoor Zinnemann en twee soldaten, naar de havenwijk terug. Vijfendertig meisjes uit het warenhuis en twee hoeren-vrijwilligsters. Er ontbraken er nog drie om het veertigtal vol te maken.

Paula en Martha werden weggeroepen uit de kroeg. Toen de vrouwen onverwachts opstonden, begonnen hun partners te vloeken, maar bij de aanblik van de militairen zwegen ze en keken elkaar verbijsterd aan.

Het kostte de prostituées geen enkele moeite gegadigden te noemen. Ze schenen er zelfs een wedstrijd van te willen maken, maar Zinnemann had geen geduld. In één huis vond hij wat hij zocht: drie uitgezakte exemplaren van het vrouwelijk geslacht. Eerst giechelden ze, toen werden ze verontwaardigd en wilden protesteren. 'Pak je spullen bij elkaar en ga met deze mannen mee' zei de majoor, op de soldaten wijzend. 'En jullie halen ook je dingen op' zei hij tegen de twee vrijwilligsters, die zich eveneens onbehaaglijk begonnen te voelen.

Zinnemann wilde geen enkel risico nemen. Het vijftal zou tot morgenavond in bewaring blijven. Toen hij met Boehlke terugwandelde, gaf hij zijn voldoening over de geslaagde actie te kennen. De kapitein stemde daarmee in. Dienst was dienst.

Om de vrouwen uit het gezicht te brengen van het hen aangapende publiek, maar vooral om de familieleden – die troep kakelende, zuchtende en tranen wegpinkende wezens – kwijt te raken, gaf Zinnemann zodra de vrouwen zich in de stationshal verzameld hadden opdracht naar het perron te gaan. Daar stond een eenzame personenwagen die aan een materiaaltrein zou worden gekoppeld. De trein zou om middernacht vertrekken. De majoor benoemde

één van de vrouwen, een winkeljuffrouw met een gezicht als van marmer, tot leidster. Ze gaf meteen bevel een rij te vormen en ordelijk in te stappen. De gordijnen van de wagen waren gesloten en mochten niet geopend worden. Er was eten en drinken aan boord.

Boehlke keek niet naar het instappen. Zijn blik was onder de stationskap door op de donkere verte gericht. Het woei, hij had het koud, maar binnen zou het wel warm zijn.

De soldaten verzegelden de wagondeuren. Het was een kostbaar transport.

Zinnemann nodigde Boehlke uit een borrel met hem te gaan drinken. Het werden er twee, het werden er drie en vier. De kapitein moest aan zijn hart denken, maar de gedachte eraan vervluchtigde in de roes die zich van hem meester maakte.

'Smerig werk' hoorde hij Zinnemann zeggen.

'Smerig werk' herhaalde Boehlke, maar hij wist niet eens meer wat hij zei.

Agnes de Haas

Als schilfers van bladerdeeg

Dit debuut bestaat uit een zestal autobiografische verhalen, die een volkomen eenheid vormen. Reeds onmiddellijk merkt men dat een zeer authentieke persoonlijkheid aan het woord is. Agnes de Haas heeft een sterk observatievermogen, men raakt onder de indruk van de wil tot oprechtheid, van de zeer onthullend-openhartige, ironische en vaak diepdoorstotende wijze van schrijven. Zij voert de lezer mee naar haar jeugd, haar ervaringen met haar ouders en familieleden, met sprongen naar het heden en dan ineens weer in het verleden terugduikend. Zo ontstaat een vorm die bij uitstek beantwoordt aan de mengeling van herinnering en werkelijkheid van nu, die in hun verstrengeldheid een ongewone poging tot het zoeken van een eigen identiteit vormen.

Men raakt geboeid door het beeld van de ik-figuur: een vrouw die met zeldzame indringendheid en op openhartige wijze - zoals men nog maar zelden aantreft in de hedendaagse literatuur - niet alleen zichzelf blootgeeft, maar daarmee tegelijkertijd zeer fundamentele dingen in de psychologie en het beleven van de werkelijkheid van de vrouw openbaart, die een algemene betekenis hebben.

Daarbij alles in een taal van welhaast klassieke kracht en soberheid.

Marnix Gijsen schreef na lezing van het manuscript: 'Het lange stuk over haar vader is een meesterstuk in elk opzicht. Als u het uitgeeft (ik bedoel de novellen) dan hebt u een ster van eerste gehalte in uw vrouwelijke auteurskring'.

Verkrijgbaar in de boekhandel

Jan van der Vegt

De brekende spiegel

Het werk van A. Roland Holst omspannt dit jaar een periode van 65 jaar. Een van de markante eigenschappen ervan is, dat vrijwel heel dit werk gewijd is aan een eenmaal gekozen thema; een thema dat heel dit dichterschap vorm heeft gegeven.

Dit boek over Roland Holst is geschreven vanuit een kritische bewondering voor het werk van een van onze grootste dichters. Het maakt de samenhang en de ontwikkeling zichtbaar binnen dit oeuvre, vanaf de vroegste publikaties tot en met de meest recente.

Het behandelt zowel het proza als de gedichten. De auteur laat zien hoe de sterke samenhang tot een boeiende en dynamische ontwikkeling heeft geleid, hoe Roland Holst tot op hoge leeftijd zijn dichterschap levend heeft weten te houden. Uitgaande van het boek 'De Afspraak' worden de symboliek en haar achtergronden behandeld. Uitvoeriger dan tot nu toe is gedaan, komt daarbij o.a. de verwerking van Ierse verhaaltstof aan de orde. Ook wordt de omstreden wijze waarop Roland Holst stelling neemt t.a.v. kwesties als politiek en publiciteit verbonden met de aard van zijn dichterschap. Voor het eerst worden in deze studie teksten behandeld, die in vroege tijdschrift-publikaties vergeten geraakt waren en die soms een verrassend licht werpen op de ontwikkeling van Roland Holst.

Een register op namen en titels vergroot de bruikbaarheid van dit boek voor allen die in het oeuvre van A. Roland Holst een weg willen vinden.

Verkrijgbaar in de boekhandel

Johan van der Woude

De stenen tafel

'De naam van deze prozaschrijver (Johan van der Woude) zal men moeten onthouden. Zelden treft men in zo kort bestek de bewijzen aan voor zulk een opmerkelijk talent.'

Aldus Simon Vestdijk over 'Een Hollands Binnenhuisje', een van de verhalen die in deze nieuwe bundel van Johan van der Woude is opgenomen.

Een bundel die bovendien in een mini-roman en drie verhalen een verrassende veelzijdigheid laat zien om één thema: de eindsituatie waarin de mens onvermijdelijk kan komen te verkeren.

Vier verschillende stijlen, waarin 'De stenen tafel' misschien het meest verrassend is. Een mini-roman die het uiterlijk heeft van een novelle, maar de veelomvattendheid van een goed doorgewerkte roman. Het is bekend, dat Johan van der Woude een eigen publiek heeft. Deze bundel sluit daar onmiskenbaar op aan en heeft een klassieke kwaliteit.

Verkrijgbaar in de boekhandel